

Lezers, boeken en lectuur van een humanistenkring in de zestiende eeuw

Boekbestellingen door Arias Montano en zijn Sevilliaanse vrienden

Dit artikel is gebaseerd op vijftien handgeschreven bestellijsten van boeken die bewaard worden in het Antwerpse Museum Plantin-Moretus. Deze bestellingen werden aan het einde van de 16de eeuw vanuit Sevilla verstuurd door humanist-theoloog Benito Arias Montano en enkele andere Sevillianen: licentiaat Francisco Pacheco,¹ de geneesheren-botanisten Simón de Tovar en Francisco Sánchez de Oropesa, de dichter Fernando de Herrera, de jurist Pedro de Valencia en de handelaar Diego Núñez Pérez.

In twee eerdere studies verzorgden we reeds de transcriptie van de boekbestellingen van Francisco Pacheco en Simón de Tovar.² Het opzet van dit derde en laatste deel is drievoudig. Eerst en vooral willen we de transcriptie geven van het geheel van de vijftien bestellingen, dus behalve die van Pacheco en Tovar ook die van Herrera, Sánchez de Oropesa, Valencia en Núñez Pérez. Ten tweede willen we ons niet beperken tot de transcriptie zonder meer: we hebben dus ook geprobeerd alle vermelde titels zoveel mogelijk te identificeren, een moeilijke opgave die tot nu toe nog niet geklaard was.³ Ten derde is het onze bedoeling een synthese te bieden van alle aspecten waarop de gegevens in deze bestellijsten een licht kunnen werpen: de wetenschappelijke belangstelling van de bestellers, hun veelzijdige culturele interesse en hun socio-economische situatie.

Hoe gering deze bijdrage aan onze kennis van de privébibliotheken in de 16de eeuw ook moge zijn, toch zijn we van mening dat ze ons een inzicht kan geven in de bronnen waarover deze humanisten beschikten. De kennis die we aangaande humanistenbibliotheken kunnen opbouwen, zal echter altijd relatief zijn, aangezien de gegevens waarover we beschikken fragmentarisch, vaag en her en der verspreid zijn.

* Deze studie maakt deel uit van het onderzoeksproject DGICYT HUM2006-05381/FILO. Vertaling: Kris Delcroix.

1 Zoals in Spanje gebruikelijk, vermelden we steeds de titel 'licentiaat' bij de humanist en theoloog Francisco Pacheco (1539/40–1599) om hem te onderscheiden van zijn homonieme neef, de schilder Francisco Pacheco (1564–1644), leermeester en schoonvader van Diego Velázquez, die eveneens in dit artikel ter sprake komt.

2 'Francisco Pacheco y Arias Montano piden libros a la imprenta plantiniana: hacia la reconstrucción de las lecturas de un círculo humanista sevillano (I)' in

Excerpta Philologica, 9 (1999), 213–257 en 'Simón de Tovar y Arias Montano piden libros a la imprenta plantiniana: hacia la reconstrucción de las lecturas de un círculo humanista sevillano (II)' in *Calamus Renascens*, 2 (2001), 107–180. In deze heruitgave van de boekbestellingen van Tovar hebben we enkele fouten uit de eerste versie verbeterd.

3 Vicente Bécáres Botas had reeds een eerste transcriptie van deze bestellijsten verzorgd in zijn *Arias Montano y Plantino. El libro flamenco en la España de Felipe II*, León 1999. In dit werk zijn echter een aantal fouten geslopen in de transcriptie en zijn de titels niet geïdentificeerd.

Het onderzoek naar boeken, lectuur en lezers van de 16de en 17de eeuw heeft te kampen met enkele opmerkelijke tekortkomingen, die te wijten zijn aan het feit dat het boek in de bestudeerde periode een luxeobject was, waarvan op zeer beperkte schaal gebruik werd gemaakt en waarover slechts een beperkte minderheid kon beschikken. Bij het begin van deze studie moet dan ook een scheidslijn worden getrokken tussen de *lectuur* van boeken en het *bezit* ervan. Het verschil tussen beide is duidelijk. In de eerste eeuwen van de boekdrukkunst hing het boekenbezit niet alleen af van eruditie en belangstelling, maar ook van koopkracht. De meerderheid van de humanisten, zoals trouwens de meeste lezers vandaag, las ongetwijfeld meer boeken dan ze bezat. Alleen wie zeer bemiddeld was en door een uitgesproken verzamelgeest gedreven werd, kon het zich veroorloven tegelijkertijd lezer én eigenaar van een uitgebreide bibliotheek te zijn. Daarnaast deden zich ook enkele paradoxale situaties voor. Zo verzamelden sommigen als blijk van hun sociale positie of omwille van de decoratieve waarde veel meer boeken dan ze ooit hadden gelezen of zouden lezen. Anderen genoten dan weer het privilege toegelaten te worden tot de privébibliotheken van edellieden of kerken, waardoor ze veel meer werken lazen dan ze zelf ooit met hun beperkte financiële middelen hadden kunnen kopen. In ieder geval verstrekt alleen al het bezit van boeken in de 16de eeuw zeer waardevolle informatie over verschillende aspecten van de eigenaars, onder meer over hun welvaart en hun culturele interesses, die grotendeels in de lijn van de *studia humanitatis* lagen.⁴

Bronnen: de bestellijsten van boeken

Het zwakste punt voor de studie van leescultuur en lezers in de tijd van het humanisme is de aard van het bronnenmateriaal: het is verspreid, lang niet altijd coherent en vaak extreem vaag. Dat deze adjectieven niet overdreven zijn, bewijst het feit dat nieuwe bronnen over boeken en privébibliotheken meestal per toeval gevonden worden. Zo is het toeval bepalend bij de haast 'archeologische' vondst van particuliere boekcollecties of bij de lokalisering in hedendaagse bibliotheken van boeken die ooit toebehoorden aan identificeerbare personen.⁵ Als we vandaag nog beschikken over enkele catalogi van boeken die zijn opgesteld door hun eigenaars zelf, is ook dat aan het toeval te danken.⁶ Wie de geschiedenis van lectuur en cultuur bestudeert, maakt al met al het meest kans om nieuwe gegevens te vinden in inventarissen van privébibliotheken, waarvan de meeste berusten in historische en notariële archieven.⁷ De voorbeelden die daarvan bewaard zijn, laten

4 Uit de bibliografie op dit gebied vermelden we in het bijzonder: M. Chevalier, *Lectura y lectores en la España del siglo XVI y XVII*, Madrid 1976, i.h.b. 31–48; F. Huarte Morton, 'Las bibliotecas particulares españolas de la edad moderna' in *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 61, 2 (1955), 555–576; J.-P. Etievre, 'Libros y lecturas de Rodrigo Caro' in *Cuadernos Bibliográficos*, 38 (1978), 31–106; J.M. Prieto Bernabé, *Lectura y lectores. La cultura del impreso en el Madrid del Siglo de Oro (1550–1650)*, Badajoz 2004, 25.

5 Zo slaagde K. Wagner erin enkele boeken uit de fondsen van de bibliotheek van de Universidad de Sevilla te identificeren als boeken die ooit toebehoorden aan de humanist Juan de Mal Lara (1524–1571). Zie 'Juan de

Mal Lara: libros y lecturas. A propósito de cuatro libros de su propiedad' in *Varia Bibliographica. Homenaje a José Simón Díaz*, Kassel 1988.

6 Zo beschikken we over de lijst die Arias Montano als student opstelde van de boeken die hij zelf bezat. Die werd gepubliceerd door A. Rodríguez Moñino in 'La biblioteca de Benito Arias Montano. Noticias y documentos para su reconstitución (1548–1598)' in *Revista de Estudios Extremeños*, 2 (1928), 555–598. Juan Gil heeft een gecorrigeerde transcriptie ervan opgenomen in zijn *Arias Montano en su entorno (Bienes y herederos)*, Colección Estudio 5, Mérida 1998, 165–181.

7 Een lijst van enkele van de nog bewaarde inventarissen vindt men in Chevalier *Lectura y lectores*, 31–37.

echter vaak een (voor ons) belangrijk deel van de informatie achterwege, wat te wijten is aan de onwetendheid, het gebrek aan interesse of de achteloosheid van de klerken, die de titels niet precies noteerden. Bij wijze van voorbeeld vermelden we de notariële akte van de inbeslagname van de goederen van Constantino Ponce de la Fuente (1502–1560), een door de Inquisitie vervolgte protestantse theoloog. Bij de inventarisering van zijn bibliotheek, noteerden klerken vage omschrijvingen als ‘en we hebben nog een ander boek in het Hebreeuws’ en ‘nog een groot boek in het Grieks geschreven’, of foutieve opmerkingen als ‘nog een boek met als titel Woordenboek Latijn–Gaditaans’, waarmee helemaal geen woordenboek van het Latijn naar het dialect van Cádiz bedoeld wordt, maar van het Latijn naar het *gallicum*, het Frans dus.⁸

Naast de hierboven aangehaalde bronnen dient ook gewezen op de informatie die afkomstig is van drukkerijen en uitgeverijen. De belangrijkste weg die 16de-eeuwse boekverkopers bewandelden om publiciteit te maken, waren catalogi. We onderscheiden twee soorten: lijsten om boekcollecties van een vorige eigenaar te verkopen,⁹ en fondsl lijsten voor de verkoop op beurzen of aan particulieren. In het archief van het Museum Plantin-Moretus zijn in de boekhouding lijsten per jaar bewaard van de beschikbare titels met prijsaanduiding, evenals aantekeningen over de bestemmingen van de verzendingen.¹⁰ Het Plantijnse Huis bleef zo functioneren tot halverwege de 19de eeuw, toen het definitief bankroet ging.¹¹ Maar dankzij het feit dat het huis onmiddellijk een museum werd, bleef waardevol en uniek bronnenmateriaal bewaard, waaronder de documenten die ons tot dit onderzoek hebben geleid: lijsten van boeken die de humanisten zelf bij de Officina Plantiniana bestelden, een nieuwe en zeldzame bron voor de studie van privébibliotheken. Het is een passage uit de Latijnse correspondentie tussen Arias Montano en Jan Moretus die ons op het spoor bracht van de boekbestellingen die aan de basis liggen van dit artikel:

We hebben van de heer Luis Pérez bestellingen van boeken ontvangen voor de heren Tovar, Pacheco, Herrera, Sánchez en de paters [van het klooster van Santiago de la Espada in Sevilla]. Wat we kunnen vinden op de komende lenteboekenbeurs zullen we zorgvuldig verzamelen. Vervolgens worden die boeken waarvoor dat gevraagd is, ingebonden en daarna wordt alles opgestuurd.¹²

De ‘memoriae’ of boekbestellingen waarvan Moretus melding maakt, bleven tot vandaag bewaard in het archief van het Museum Plantin-Moretus, samen met enkele gelijkaardige

8 De tekst van deze notariële akte is te vinden in K. Wagner, *El doctor Constantino Ponce de la Fuente. El hombre y su biblioteca*, Sevilla 1979, 17.

9 In een brief van 4 januari 1574 schreef Montano aan Plantin dat hij geïnteresseerd was in een reeks boeken van Karel de Langhe (Carolus Langius), kanunnik van Saint Lambert in Luik, filoloog, rechtsgeleerde en botanist, die bij zijn dood een enorme bibliotheek naliet met Griekse en Latijnse handschriften en oude drukken. We weten dat uiteindelijk Laevinus Torrentius, bisschop van Antwerpen vanaf 1587, de bibliotheek van De Langhe kocht. Cf. Antonio Dávila, *Benito Arias Montano. Correspondencia conservada en el Museo Plantin-Moretus de Amberes*, Alcañiz – Madrid 2002, I, 74, 01 04.

10 Cf. J. Denucé, *Inventaire des Archives Plantiniennes*, Antwerpen 1926.

11 Voor de geschiedenis van de drukkerij van Plantin en zijn erfgename, verwijzen we naar het fundamentele werk van L. Voet, *The Golden Compasses: A History and Evaluation of the Printing and Publishing Activities of the Officina Plantiniana at Antwerp*, 2 vols., Amsterdam – Londen – New York 1969–1972.

12 Latijnse tekst: ‘A D[omino] Ludouico Peresio memorias librorum pro D[ominis] Tovar, Pacheco, Herrera, Sánchez et P[atribus] comparandorum accepimus. His nundinis quadragesimalibus colligentur sedulo quicumque reperiri poterunt, deinde destinandi postquam compacti fuerint qui compingi debent.’ Cf. Dávila, *Benito Arias Montano. Correspondencia*, II, 93 03 15.

documenten van vroegere of latere datum. Studies die vertrekken van boekbestellingen om privébibliotheken van personages uit de Spaanse Gouden Eeuw te reconstrueren, zijn zeldzaam. Dit type bron heeft immers zowel voor- als nadelen.

Negatief is de zeldzaamheid van dergelijke gegevens. Ze zijn bovendien heel beperkt in de tijd, aangezien ze slechts de bibliografische belangstelling weerspiegelen van één concreet moment in het leven van de bestellers. Ze maken het niet eens mogelijk om met zekerheid te achterhalen of de aanvragers de bestelde werken uiteindelijk op hun boekenplank konden plaatsen, aangezien veel titels soms moeilijk te vinden waren, zelfs op de boekenbeurs van Frankfurt. Bovendien geven de bestellingen slechts een zeer gedeeltelijke kijk op de boeken die de humanisten ook echt bezaten, aangezien ze alleen titels opsommen die niet te verkrijgen waren op de bloeiende boekenmarkt in Sevilla. Men mag ten slotte niet vergeten dat het hier bestudeerde materiaal afkomstig is van een zeer beperkte socio-culturele groep uit het Sevilliaanse humanisme, die geregeld een beroep deed op Antwerpen, een belangrijk drukkerscentrum in die tijd, om tegemoet te komen aan leesbehoeften waarin het Spaanse boekenvak blijkbaar niet kon voorzien. We moeten er ons dus van bewust zijn dat conclusies ook op dit gebied beperkt zullen zijn: uit de analyse van de bestellingen kunnen we slechts conclusies trekken die gelden voor een deel van de studieboeken (niet voor literaire boeken) van een select gezelschap van geleerden en vakspecialisten uit het Sevilla van de 16de eeuw.

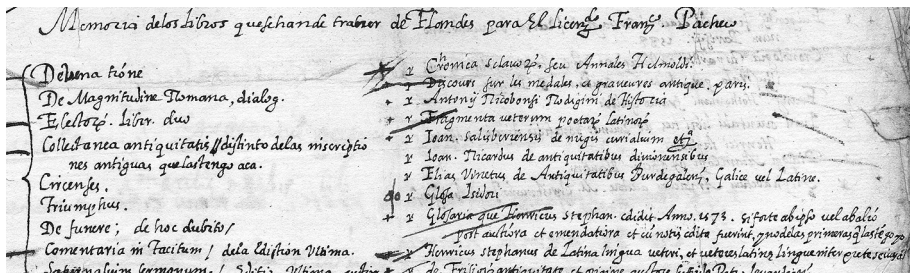
Het onderzoek naar privébibliotheken op basis van concrete bestellingen biedt echter ook voordelen. De voornaamste verdienste van dit type bronnen is de relatieve precisie waarmee de titels en edities gewoonlijk worden genoteerd. Het is evident dat de bestelling van een boek bij een uitgeverij door de geïnteresseerde zelf gebeurde, door middel van een veel preciezere referentie dan het geval is in vage bibliotheekinventarissen in notariële akten. Ten tweede bevatten bestellijsten gedetailleerde informatie over de boeken die de bestellers *wensten*, over hun bibliografische interesse dus. In ieder geval is de ijver die onze humanisten aan de dag legden voor sommige boeken een duidelijke aanwijzing van de wetenschappelijke bronnen die ze hanteerden bij hun vorming en werk. Bedenken we ook dat deze bestellijsten, net als de andere bronnen over privé-bibliotheken, uiteindelijk meer informatie bieden over de lectuur als studieactiviteit dan als vrijetijdsbesteding.

Een boek bestellen betekent nog niet dat men het ook effectief in zijn bezit zal krijgen. In de boekhouding van het Museum Plantin-Moretus treft men echter in een aantal gevallen ook de registers aan van de boeken die uiteindelijk naar de bestellers werden opgestuurd, met de gevraagde prijs. Dit raakvlak tussen de bestellijsten van de humanisten en de boekhouding van het Plantijnse Huis betekende een aanzienlijke en ongewone verrijking van onze studie.

Bij het transcriberen van deze bestellijsten duiken echter problemen van uiteenlopen de aard op. In de eerste plaats zijn er de fouten van de persoon die de bestelling kopieert of dicteert. Daarnaast kan de slechte kwaliteit van de manuscripten of het vaak moeilijk te ontcijferen geschrift van de humanisten leiden tot transcriptiefouten. Zo is er vaak verwarring mogelijk tussen de letters 'n' en 'u' in eigennamen van auteurs. Ten slotte, zo moeten we toegeven, is er ook onze eigen onwetendheid op het gebied van de auteurs en de titels die ze wensen, waardoor we wellicht precies dezelfde fouten maken als de hierboven vermelde klerken. Deze problemen kunnen slechts worden opgelost door de werken op te sporen in de belangrijkste bibliografische repertoria en bibliotheekcatalogi. Dit vergt

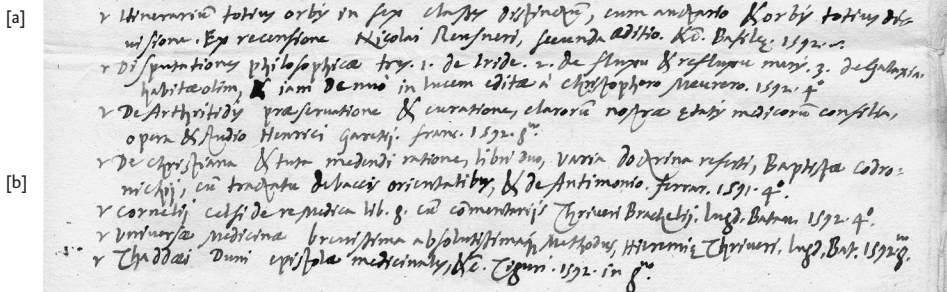
een enorme inspanning en leidt niet altijd tot resultaten, maar precies in deze arbeid ligt het verschil tussen een loutere transcriptie met beperkt nut, en een zinvolle, geannoteerde editie van deze documenten. Twee voorbeelden kunnen dit illustreren.

Op illustratie 1 is de boekbestelling van Pacheco te zien. In de rechterkolom kan men bovenaan duidelijk lezen dat Pacheco een ‘Chronica sclauorum’ wenst.

III. 1 Detail van een boekbestelling van Pacheco, rond 13 mei 1592; MPM, Arch. 121, 297.

Een bibliografisch repertorium maakt echter duidelijk dat het gaat om een schrijffout van de klerk: de titel van het bestelde werk is eigenlijk *Chronica Slauorum seu Annales Helmodi, presbyteri Buzouiensis in agro Lubecensi [...]*, Frankfurt: Andreas Wechel 1581, in fol.¹³ Het tweede voorbeeld is een boekbestelling van Simón de Tovar, wiens handschrift gemakkelijk tot verkeerde lezingen aanleiding geeft.

Detail van een boekbestelling van Tovar en Montano, rond 5 maart 1593; MPM, Arch. 121, 315.

In het geval van boek [a] (*Itinerarium totius orbis in sex classes distinctum*) vermeldt de vd16 Reusnerus als auteur, en niet Rensnerus, zoals men, misleid door de schrijfwijze van de ‘u’, op het eerste zicht geneigd is te lezen. In het geval van boek [b] wordt de titel *De christiana ac tuta medendi ratione libri duo* gevolgd door een reeks andere, moeilijk te lezen gegevens. Een blik in de *Index Aureliensis* leert echter dat het volume ook een traktaat bevat over Oosterse bessen (*De baccis orientalibus*), wat de moeilijke lectuur van de autograaf van Tovar meteen oplost.

13 Cf. Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des xvi. Jahrhunderts (afgekort vd16), 22+2 vols., Stuttgart 1983–1997, 8, 586, H 1791.

Lezers: een humanistische kring in het Sevilla van de 16de eeuw

De ontwikkelingsgraad die Sevilla in de tweede helft van de 16de eeuw bereikt had op het gebied van stads-, burger- en handelsleven, zorgde onder meer voor het ontstaan van een intellectuele elite van het allerhoogste niveau, geheel in overeenstemming met de positie van de Spaanse grootstad, die gericht was op de handel met Amerika. Deze literaire klasse, waarvan de culturele productie in heel Europa toonaangevend was, kon zich ontwikkelen en handhaven in de Andalusische hoofdstad dankzij een reeks socio-economische factoren, zoals de dominerende aanwezigheid van de handelsklasse, het bestaan van bemiddelde individuele en institutionele mecenen, het openen van de sociale grenzen voor 'nieuwelingen' door de herverdeling van de rijkdom, en tot slot een bloeiende drukerswereld, die een stem gaf aan de scheppingen van de erkende geleerden van de stad. De intellectuele kring die zich in deze periode in Sevilla ontwikkelde, is ontstaan dankzij dezelfde omstandigheden, vertoont dezelfde bezorgdheden en doet een beroep op dezelfde promotiestrategieën als die in andere bloeiende Europese handelsmetropolen zoals Firenze, Venetië, Amsterdam, Lyon of Antwerpen.¹⁴ Antwerpen en Sevilla leken wel elkaars spiegelbeeld: het waren beide handelscentra waarin een intellectuele klasse ontstond onder de bescherming van burgerlijke en kerkelijke mecenen en gesteund door de infrastructuur van de typografie.

In beide intellectuele milieus figureerde op hetzelfde moment de Spaanse humanist Benito Arias Montano (ca. 1525–1598), theoloog, filoloog en dichter, hofkapelaan van Filips II, bibliothecaris van het Escoriaal en wetenschappelijk uitgever van Plantins Polyglotbijbel. Arias Montano verbleef in Antwerpen tussen 1568 en 1575. Dankzij zijn buitengewone intelligentie en grote sociale vaardigheid integreerde hij zich op een schitterende manier in beide humanistische milieus, net als in de andere steden trouwens waarheen het lot hem voerde, in het bijzonder Madrid en Rome. Hij versterkte die milieus op zijn beurt door hun onderlinge contacten te bevorderen.

Een naamlijst van de humanistenkring die Arias Montano rond zich schaarde in Sevilla, vinden we in een brief van Montano aan Justus Lipsius. Hij geeft er een opsomming van de bewonderaars van Lipsius' werk in de stad Sevilla. In het citaat staan alle namen te lezen die we ook in de bestellingen aantreffen, met uitzondering van Fernando de Her-

14 Cf. G. Lazure, *To Dare Fame: Constructing a Cultural Elite in Sixteenth-Century Seville* (onuitgegeven doctoraatsthesis, Johns Hopkins University), Baltimore [Maryland], 14–20.

15 'Habes hac in urbe aequissimos tibi non paucos, in his, literarum ac uirtutis nomine praestantes Simonem Touarem nobilem Lusitanum, Lucianum Nigronium et Pacieum theologos et canonigos, Franciscum Sanctium, Aesculapii spiritu plenum, et in extrema Bethica Petrum Valentiam, rarissimum nostro aevo pietatis et eruditionis.' Cf. ILE VI, 93 12 25 A [= J. De Landtsheer (ed.), *Iusti Lipsi Epistolae*, pars VI: 1593, Brussel 1994].

16 '[Luciano Negrón] mui estimado de todos los ombres doctos de su tiempo, estrangeros i naturales, i comunicado dellos como ilustre varón, como parece por cartas de Iacobo Gilberto, Iuan Voberio, Enrique Ialón,

el maestre Francisco de Medina, el licenciado Francisco Pacheco, el doctor Benito Arias Montano i otros [...]'. Cf. Francisco Pacheco (el pintor), *Libro de descripción de verdaderos retratos de ilustres y memorables varones*, Sevilla 1985, 133.

17 Montano droeg zijn commentaar bij Psalm 21 in zijn *In xxxi Davidis priores Psalmos commentarii*, (Antwerpen 1605), p. 200 op aan Negrón, over wie hij schrijft: 'hij wijdt zich sinds zijn prille jeugd nauwgezet aan de studie van de Heilige Schrift' (Latijnse tekst: 'sanctorum scriptorum studiis accurate ab ipsa prima iuuenta dicatum atque deditum'). Luciano de Negrón slaagde erin een bibliotheek te verzamelen van meer dan 5.000 volumes. Het was een van de belangrijkste bibliotheken in het Sevilla van zijn tijd, zoals aange- toond door L. Méndez Rodríguez, 'Lecturas y miradas de un humanista. La colección del canónigo Luciano

rera, die ons inziens geen vast lid was van het Sevillaanse cenakel, aangezien er geen andere getuigenissen zijn van een directe relatie tussen Herrera en Montano.

Je hebt in onze stad een heel aantal mensen die je een goed hart toedragen, onder hen lieden die uitmunten door hun kennis en deugdzaamheid: *Simón de Tovar*, een Portugese edelman, de theologen en kanunniken *Luciano de Negrón* en *Francisco Pacheco*, *Francisco Sánchez*, bezeten door de geest van Aesculapius, en in Extremadura *Pedro de Valencia*, een in onze tijd zeldzaam voorbeeld van piëteit en eruditie.¹⁵

Aan deze namen moet ongetwijfeld nog die van de Sevillaanse kanunnik Pedro Vélez de Guevara worden toegevoegd († 1591), die zeker en vast de vriendschap tussen Montano en Pacheco bevorderde. Schilder Francisco Pacheco (1564–1644) verwees later naar die kring van Sevillaanse intellectuelen toen hij het portret maakte van kanunnik Luciano de Negrón:

Luciano de Negrón, die hoog geacht wordt door alle geleerden van zijn tijd in binnen- en buitenland en door hen beschreven wordt als een illustre man, zoals blijkt uit brieven van Jacobus Gilbertus, Johannes Voberius, Enrique Ialón, meester *Francisco de Medina*, de licentiaat *Francisco Pacheco*, doctor *Benito Arias Montano* en anderen [...].¹⁶

Van Luciano de Negrón zijn geen boekbestellingen bewaard, ofschoon hij even nauwe contacten moet hebben gehad met Montano als licentiaat Pacheco.¹⁷ Deze Francisco Pacheco (1539/40–1599)¹⁸ genoot dankzij zijn diepgaande eruditie en zijn voorkeur voor poëzie al tijdens zijn leven een reputatie van groot geleerde en humanist. Montano prees hem in zijn commentaren op de eerste 32 psalmen van David en benadrukte daarbij zijn gelijkmoedigheid, zijn onverstoorbaarheid en zijn eerlijkheid:

Je bent altijd en overal gelijkmoedig en constant [...] En dezelfde plaats van rechtschapenheid die je reeds als jongeman en minder bemiddeld fel verdedigde, handhaaf en verdedig je nog steeds, nu je rijker en ouder bent.¹⁹

Montano en Pacheco waren beiden met één gedicht vertegenwoordigd in de inleiding op de *Coena Romana* van Pedro Vélez de Guevara.²⁰ Pacheco van zijn kant liet eveneens een

de Negrón', in *Archivo Hispalense*, 252 (2000), 115–138. Het wekt geen verwondering dat een deel van deze bibliotheek ook via bemiddeling van Arias Montano in Antwerpen aangekocht was.

- 18 Nadat hij in 1563 in Sevilla zijn middelbare studies had voltooid, behaalde hij ook de graad van licentiaat. Vervolgens maakte hij succesvol carrière in het kerkelijke leven in Sevilla: in augustus 1568 was hij kapelaan van San Pedro; in augustus 1575 bekleedde hij één van de twaalf kapelaansposten van de Capilla Real; en in 1592, op het hoogtepunt van zijn carrière, kreeg hij van aartsbisschop Rodrigo de Castro een vacante kanunnikdij aangeboden. Een diepgaande studie van zijn leven en werken bieden de publicaties van B. Pozuelo Calero: *El licenciado Francisco Pacheco. Sermones sobre la instauración de la libertad del espíritu y lírica amorosa*, Sevilla – Cádiz 1993; en *El licenciado Francisco Pacheco*.

El túmulo de la reina doña Ana de Austria, Alcañiz – Madrid 2004. Zie ook het betreffende lemma in N. Antonio, *Bibliotheca Hispana noua siue Hispanorum scriptorum qui ab anno MD ad MDCXXXIV floruerunt*, 2 vols., Madrid, 1783–1788 (= Turijn 1963, 1, 455).

- 19 '[...] animum quem semper aequum sibi que persimilem temporibus ac locis cunctis conseruas et praestas [...] Eundem probitatis locum, quem iam pridem iunior et minus diues fortiter seruabas, nunc locupletior ac senior obtines ac tueris' in Arias Montano, *In xxxi Davidis psalmos priores commentarii*, Antwerpen: J. Moretus 1605, 92.
- 20 Cf. B. Pozuelo, 'Poemas introductorios del Licenciado Pacheco y de Benito Arias Montano a la *Coena Romana* de Pedro Vélez de Guevara' in *Humanistica Lovaniensia*, 43 (1994), 369–384.

poëtisch getuigenis achter van één van zijn levensdromen: hij wilde zich definitief terugtrekken in Peña de Aracena in het gezelschap van Montano en een selecte groep gelijkgezinden om er zich helemaal te wijden aan de literatuur, aan het innerlijke geestesleven en aan het contact met de natuur.²¹

Via Pacheco kwam de dichter Fernando de Herrera (ca. 1534–1597)²² in contact met de kring rond Montano, al bleef hij van de bestudeerde personages het verst van hem afstaan. De hechte vriendschap tussen Pacheco en Herrera is daarentegen ruim gedocumenteerd. In zijn *Libro de Retratos* bevestigt de schilder Pacheco het volgende: toen de nieuwe aartsbisschop Rodrigo de Castro rond 1580 ‘el Divino’ (‘de goddelijke’, de bijnaam van Herrera) een kerkelijke functie bezorgde, ‘konden de licentiaat Francisco Pacheco noch Pablo de Céspedes, een andere geestelijke verbonden aan de kathedraal en beiden intimi van Herrera, hem ervan overtuigen de aartsbisschop te gaan bezoeken.’²³ In zijn *Anotaciones*²⁴ betuigt Herrera de volgende lofbetuiging aan Pacheco: ‘Ik werd bovenal overtuigd door licentiaat Francisco Pacheco, wiens autoriteit en hoge eruditie mij de moed gaven om deze overmoedige taak zonder angst uit te voeren.’²⁵ Daarnaast zijn er nog een *Ode ad Fernandum Herreram* van Pacheco²⁶ en twee gedichten van Herrera voor Pacheco bewaard.²⁷ In de boekbestellingen die we hier uitgeven, blijkt de bemiddelaarsrol van Pacheco tussen Montano en Herrera duidelijk uit het feit dat het Plantijnse drukkershuis de boeken die Herrera heeft aangevraagd, rechtstreeks naar Pacheco moet sturen.²⁸

Naast kanunniken en theologen bekleedden ook geneesheren en botanisten een belangrijke plaats in de intellectuele vriendenkring van Montano, die trouwens zelf een expert was in de kunst van Aesculapius. Zo hielp Montano Simón de Tovar (1528–1596),²⁹ een geneesheer van Portugese origine, zijn eerste boek, *De compositorum medicamentorum examine noua*

21 Cf. Pozuelo, *El licenciado Francisco Pacheco. Sermones*, 52, 55 en 174–196.

22 We vermelden in het kader van ons onderzoeksonderwerp in het bijzonder het werk van Pedro Ruiz Pérez, *Libros y lecturas de un poeta humanista. Fernando de Herrera (1534–1597)*, Córdoba 1997.

23 ‘No pudieron el licenciado Francisco Pacheco ni el racionero Pablo de Céspedes, íntimos amigos suyos, persuadirle que le viesse’ in Pacheco (*el pintor*), *Libro de descripción*, 177.

24 Fernando de Herrera, *Obras de Garcilaso de la Vega con Anotaciones de Fernando de Herrera*, Sevilla 1580 (fac-simile Grupo P.A.S.O. ed. Juan Montero), 370.

25 ‘[...] i mayormente [me movió] la persuasión del licenciado Francisco Pacheco, cuya autoridad, por su mucha erudición, tiene conmigo valor para dexarme llevar d’este atrevimiento sin temor alguno.’ Dit en andere getuigenissen van de vriendschapsband tussen Pacheco en Herrera haalden we uit Pozuelo, *El licenciado Francisco Pacheco. El túmulo de la reina doña Ana de Austria*, xxxi.

26 In de Biblioteca de la Real Academia de la Historia, ms. 9–2563 (f. 87r–88v), uitgegeven en vertaald door J.F. Alcina, ‘Aproximación a la poesía latina del Canónigo Francisco Pacheco’ in *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 36 (1975–1976), 211–263 (vooral 250–254).

27 Een sonnet voor ‘Francisco Pacheco’, dat begint met ‘De flores çïñe, Betsy tu corriente’ (BNM, ms. 10.159, f. 136r)

gepubliceerd in Fernando de Herrera, *Poesía castellana original completa*, ed. C. Cuevas, Madrid 1985; en sonnet 6 uit *Algunas obras de Fernando de Herrera*, Sevilla 1582, dat begint met ‘Ya el rigor importuno i grave ielo’.

28 Zie de boekbestelling voor Herrera, hierna gepubliceerd onder het nummer iv: ‘Libri a Ioanne Moreto comparandi et Hispalim transmittendi pro D[omino] Fernando Herrera Hispalensi, destinandi uero Dom[ino] et licenciato et canonico Pacheco’ (origineel in MPM, Arch. 121, 311–314).

29 Simón de Tovar studeerde geneeskunde in Sevilla en was er als geneesheer werkzaam. Daarnaast ontwikkelde hij een grote bedrijvigheid in de handel met Amerika. Op het gebied van de botanica maakte hij zich op twee manieren verdienstelijk: hij begon jaarlijkse catalogi op te stellen van planten, zoals moderne botanische tuinen dat nog steeds doen, en maakte beschrijvingen van de planten die hij bestudeerde. Zijn naam komt in het botanisch classificatiesysteem voor bij twee plantensoorten: de *Touaria* R. et Pav. en de *Touaria* Neck. In 1587 zag zijn *Hispalensium pharmacopoliurum recognitio a d[omino] Simone e Tovar Hispalensi, medico, auspiciata* in Sevilla het licht. Op het gebied van de astronomie publiceerde hij het in zijn tijd beroemde *Examen i censura, por el doctor Simón de Tovar, del modo de averiguar las alturas de las tierras, por la altura de la estrella del norte, tomada con la ballestilla*, Sevilla 1595, in 4°. Cf. F. Picatoste y Rodríguez, *Apuntes para una biblioteca científica española*, Madrid

methodus, te publiceren bij Plantin (Antwerpen 1586, in 4°).³⁰ In zijn *Naturae historia* somt Montano in het hoofdstuk 'De cognitione herbarum' de belangrijkste Europese botanisten op, waaronder Tovar en Oropesa, die beiden in Sevilla werkzaam waren:

In de Zuidelijke Nederlanden hebben we Rembert Dodoens gekend als onze gastheer – hij is ondertussen al gestorven – en Carolus Clusius als een zeer hartelijke vriend, en recenter Mathias Lobelius en Bernardus Paludanus. In Duitsland zijn er Laurentius Goltzius en Jacobus Monavius. In Spanje hebben we in Andalusië twee mannen die door hun kennis uitblinken op het domein van de plantkunde, maar ook in alle andere takken van de natuurkunde: *Simón de Tovar* en *Francisco Sánchez de Oropesa*, uitmuntende geneesheren, mannen die alle waardering verdienen vanwege mezelf en de hele wetenschappelijke wereld.³¹

Ook hier vinden we de namen van Simón de Tovar en Francisco Sánchez de Oropesa samen in een geschrift van Arias Montano. Francisco Sánchez, afkomstig uit Oropesa, had zich in Sevilla gevestigd rond 1576 en ging eveneens deel uitmaken van de vriendenkring van Arias Montano.³² Sánchez de Oropesa en Simón de Tovar ontvingen samen op het einde van de jaren 1580 van D. Juan de Mendoza y Guzmán, graaf van Orgaz, de opdracht om richtlijnen op te stellen voor het mengen van geneeskrachtige kruiden. Zo wilde men een einde maken aan de verkoop van dergelijke mengsels door onkundige kruidenhandelaars in plaats van door apothekers. Dit werk resulteerde in het *Hispalensium pharmacopoliorum recognitio a D. Simone e Touar Hispalensi medico auspicata*, Sevilla 1587.³³ Montano droeg zijn 'Ezechielis celsa uagatio' uit zijn *Hymni et Secula* op aan Oropesa.³⁴

Pedro de Valencia (1555–1620), jurist en socio-economisch denker,³⁵ schreef het voor-

- 1891, 310–312; zie ook het betreffende lemma in N. Antonio, *Bibliotheca Hispana noua*, Madrid 1733, 2, 288 en M. Méndez Bejarano, *Diccionario de escritores, maestros y oradores naturales de Sevilla y su actual provincia*, Sevilla 1925, 3, 26. De beste synthese van zijn leven en werken met aandacht voor zijn relatie met Montano, vindt men in Gil, *Arias Montano en su entorno*, 141–156.
- 30 Over de stappen die Montano daarvoor ondernam, zie men Dávila, *Arias Montano. Correspondencia*, II, 86 02 05 en II, 86 03 15.
- 31 'Rembertum Dodonaëum hospitem nostrum iam uita functum et Carolum Clusium amicū suauissimum in Belgio nouimus, et his recentiores Mathiam Lobelium, Bernardum Paludanum; in Germania uero Laurentium Goltzium Iacobumque Monauium; apud Hispanos uero in Bethica duos qui in hac et omni naturae parte plurimum cognitione atque usu ualent *Simonem Touarem et Franciscum Sanctium Oropessam*, doctores medicos praestantes, eosdemque de nobis ac de omni studiosorum collegio optime meritos.' Cf. Dávila, *Arias Montano. Correspondencia*, II, 96 01 16. Deze brief bevat de geciteerde passage die moet ingelast worden in de *Naturae historia*, die op dat moment in druk was. Andere brieven tonen aan dat Tovar door toedoen van Montano contacten legde met andere Europese botanisten, in het bijzonder met de grote botanisten Carolus Clusius en Bernardus Paludanus; cf. Gil, *Arias Montano en su entorno*, 143–144.
- 32 Zo werd Sánchez de Oropesa door Pedro de Valencia, lievelingsleerling van Montano, geconsulteerd in ver-

band met de Griekse geneesheren. Cf. Gil, *Arias Montano en su entorno*, 161.

- 33 Gil, *Arias Montano en su entorno*, 142–143.
- 34 'Hij is een geleerd en gelukkig man die afgematte lichamen ver houdt van ziektes en de vrees voor de dood' (Doctum et felicem languentia, corpora morbis/ Atque metu depellere leti; in *Benedictae Ariae Montani Hymni et Seculi*, Antwerpen: Weduwe Plantin en J. Moretus 1593, in 16°, 178, aangehaald door Gil, *Arias Montano en su entorno*, 161.)
- 35 Enkele fundamentele bijdragen tot de bio-bibliografie van Pedro de Valencia zijn: F. Croche de Acuña, 'Datos ordenados para una biografía de Pedro de Valencia' in *Revista de Estudios Extremeños*, 40 (1984), 35–99; L. Gómez Canseco, *El humanismo después de 1600: Pedro de Valencia*, Sevilla 1993; A. Holgado Redondo, 'Algunas precisiones sobre humanistas extremeños' in *Revista de Estudios Extremeños*, 42/1 (1986), 25–42; 'El Humanismo en la Baja Extremadura' in M. Terrón Albarrán (ed.), *Historia de la Baja Extremadura*, II: *De la época de los Austrias a 1936*, Badajoz 1986, 299–341; M. Menéndez Pelayo, 'Apuntamientos biográficos y bibliográficos de Pedro de Valencia' in *Ensayos de crítica filosófica*, Madrid 1948, 237–256; A. Salazar, 'Arias Montano y Pedro de Valencia' in *Revista de Estudios Extremeños*, 15 (1959), 475–494; J. Paradinas Fuentes – R. González Cañal, *Pedro de Valencia. Obras completas*, IV/1: *Escritos sociales*, I: *Escritos económicos*, León 1993; M. Serrano y Sanz, *Pedro de Valencia. Estudio biográfico-crítico*, Badajoz 1910.

woord voor de twee gedichtenbundels van Montano die dankzij hun lage prijs en het handformaat bestemd waren voor een breed publiek, namelijk de *Poemata in quattuor tomos distincta* en de *Hymni et Secula*. Na bemiddeling door Arias Montano werd het enige werk van Pedro de Valencia dat ooit het licht zag, gedrukt in de Officina Plantiniana: *Academica siue de iudicio erga uerum, ex ipsis primis fontibus*, Antwerpen 1596. Reeds twee jaar voordien had Montano de nieuwe en volledige aanpak van het thema aangeprezen.³⁶ Vóór zijn dood kreeg Montano nog de gelegenheid om zijn affectie en bewondering voor Pedro de Valencia publiekelijk te tonen: hij droeg hem de brief op waarmee hij zijn *In xxxi Davidis Psalmos priores commentaria* afsloot (Antwerpen 1605, 381–382).³⁷ Na het overlijden van zijn meester stelde Valencia alles in het werk opdat de werken van Montano die nog ter perse waren, inderdaad werden gepubliceerd.³⁸ In 1607 benoemde Filips II hem tot koninklijk kroniekschrijver, een functie die hij dertien jaar zou uitoefenen. Dat Valencia in Zafra resideerde, in wat Montano *Extrema Betica* (Estremadura) noemde, is geen argument om hem af te zonderen van het Sevilliaanse humanistenmilieu. Tot 1587, het jaar waarin hij huwde, woonde hij namelijk in bij Montano; daarna bleven ze elkaar regelmatig bezoeken. Het was vooral Pedro de Valencia die naar Sevilla kwam, want als leerling van Montano organiseerde hij het redactiewerk voor diens publicaties. Precies aan het einde van zijn verblijf in Sevilla bereikte Montano zijn hoogtepunt. In deze context is ook duidelijk dat Valencia intense contacten had met de andere leden van Montano's kring.

Hoewel Diego Núñez Pérez, handelaar en een van de vierentwintig gemeenteraadsleden in Sevilla, de aspiraties van het intellectuele milieu rond Montano niet deelde, behoorde hij toch tot diens dichtste familiekring: hij was namelijk een neef van Montano.³⁹ Zijn eenvoudige boekbestellingen weerspiegelen heel duidelijk de lectuur van een handelaar uit die tijd. Daarom hebben we ze in deze studie opgenomen, ofschoon Núñez Pérez in de culturele wereld van Sevilla weinig te betekenen had.

De aanschaf van boeken aan het begin van de moderne tijd vereiste ook een zekere economische capaciteit. De kwestie van de bezittingen van Montano is op schitterende wijze toegelicht in de monografie van Juan Gil, die we in dit artikel volop citeren: de inkomens en bezittingen (zowel vast als roerend goed) van de kapelaan van Filips II tonen aan dat Montano er een levensstandaard op nahield die veel hoger lag dan die van de kanunniken met wie hij in Sevilla omging. Dit blijkt onder meer uit het feit dat hij aan het einde van zijn leven in het Andalusische Aracena een leerstoel Latijn oprichtte, waarvoor hij een deel van zijn uitgebreide nalatenschap bestemde.

Puttend uit het waardevolle materiaal van het Archivo Histórico Provincial de Sevilla, publiceerde Gil ook belangrijke documenten over de economische situatie van arts Simón de Tovar. Op 24 juli 1596 verleende Tovar, reeds ernstig ziek, aan Arias Montano volmacht

36 Brief van Arias Montano aan Jan Moretus, 28 februari 1594, in Dávila, *Arias Montano. Correspondencia*, II, 94–95.

37 Voor de Latijnse tekst met Spaanse vertaling, zie M.A. Sánchez Manzano, *Benito Arias Montano. Comentarios a los treinta y un primeros salmos de David*, 2 vols., León 1999, II, 340–343.

38 Zie A. Dávila, 'Correspondencia latina inédita de Pedro de Valencia con la imprenta plantiniana (1598–1604)' in *Humanística Lovaniensia*, 54 (2005), 198–238.

39 Hij was zeker gemeenteraadslid in Sevilla van 1569 tot 1599 en combineerde deze openbare functie met handel met Amerika, wat hem een aanzienlijk jaarinkomen bezorgde. Na de dood van Diego Díaz Becerril nam hij de zorg voor de aardse zaken van zijn oom Arias Montano op zich: hij inde diens huurgelden, haalde brieven en boekverzendingen op, evenals de planten en kunstwerken die vanuit Antwerpen aankwamen. Montano liet aan Diego Núñez en diens

om de vervelende activiteiten die gepaard gingen met de uitvoering van zijn testament te coördineren: het opstellen van het testament zelf, de inventaris en verkoop van zijn bezittingen en de verdeling van de erfenis. Tijdens de veiling verwierf Arias Montano zelf enkele wiskundige instrumenten.⁴⁰ Uit de erfenis ontving hij zestig dukaten 'om enkele financiële kwesties te regelen' en de geneeskrachtige planten van Tovar, die hij meenam voor zijn eigen tuin. Overeenkomstig een bepaling in het testament zorgde Montano verder voor de handschriften van Tovar, 'zowel die over geneeskunde als die over planten en andere wetenschappelijke disciplines [...]'. Ik heb Montano de opdracht gegeven al wat ik voor publicatie vatbaar vond, uit te geven en de rest overeenkomstig mijn wil uit te voeren.⁴¹ Het totaalbedrag van de veiling van de bezittingen van Tovar was niet al te hoog. Daarom nam Montano de verantwoordelijkheid voor het welzijn van de weduwe en de kleine kinderen van zijn vriend: op 2 september 1596 schonk hij een deel van zijn huisraad aan doña Isabel de Acosta en in zijn testament kreeg Tovars weduwe een jaarrente van 12.750 maravedi's (kopermunten) toebedeeld.⁴²

Bij gebrek aan concrete gegevens kunnen we alleen maar veronderstellen dat Sánchez de Oropesa, als geneesheer en botanist, eenzelfde economische status genoot als Tovar, afgezien van de succesvolle handelscarrière van deze laatste. Zo komt het dat de boekbestellingen die van Sánchez de Oropesa bewaard zijn in het Museum Plantin-Moretus veel eenvoudiger en specifiekier zijn dan die van zijn collega Tovar.

Diego Núñez Pérez was, zoals we reeds zegden, de rechterhand van Montano inzake financiële aangelegenheden en werd ook diens executeur-testamentair.⁴³ Zijn belangrijkste inkomsten vloeiden voort uit de handel met Amerika en uit investeringen in jaargelden en staatsschulden, die hem een zeer hoge jaarlijkse rente opbrachten.⁴⁴

De economische toestand van Pedro de Valencia, jurist en lievelingsleerling van Montano, was in die risicovolle tijden aan schommelingen onderhevig. Maar de jaarlijkse vijf-honderd dukaten die Filips III hem in 1607 als kroniekschrijver van het koninkrijk toekende, maakten een einde aan de benarde economische situatie waarover de humanist zijn beklag deed in zijn privécorrespondentie. In 1597 had Arias Montano hem, samen met zijn neef Juan Ramírez Ballesteros, tot erfgenaam gemaakt van zijn alom bekende collectie wetenschappelijke instrumenten en kunstvoorwerpen.⁴⁵ Overeenkomstig de wil van Montano moest deze collectie echter onverdeeld blijven, en was het dus onmogelijk ze te verkopen.

Over het boekenbezit van Herrera weten we heel weinig, met uitzondering van de bestellingen die we hier publiceren. Maar zijn integratie in de hoogste kringen van de Sevillianse maatschappij en culturele wereld en de overvloedige aanwezigheid van humanistische citaten in zijn *Anotaciones* zijn voldoende aanwijzingen van een rijke belezeneid en het bezit van minstens een bibliotheek met de belangrijkste titels van de *studia huma-*

zonen zijn landgoed in Charco Redondo (bij Sevilla) na samen met een pakket jaargelden of staatswaardebonden. Cf. Gil, *Arias Montano en su entorno*, 132–136.

40 Cf. Gil, *Arias Montano en su entorno*, 64.

41 'Así de Medicina como de plantas y otras disciplinas y çiençias [...] y lo que me paresçiese poderse imprimir y publicar ordenase cómo saliese a luz, y de lo demás hiziese mi voluntad'; uit het testament van Simón de

Tovar, opgesteld door Montano, in de Archivos de Protocolos de Sevilla, x 1596, 4 (= 6091), f. 1029r, gedeeltelijk gepubliceerd door Gil, *Arias Montano en su entorno*, 150.

42 Cf. Gil, *Arias Montano en su entorno*, 154–156.

43 Cf. Gil, *Arias Montano en su entorno*, 132–136.

44 Cf. Gil, *Arias Montano en su entorno*, 134–135.

45 Document gepubliceerd door Salazar, 'Arias Montano y Pedro de Valencia', 475–493.

nitatis.⁴⁶ Van Herrera's geringe economische ambitie getuigt Rodrigo Caro, wanneer hij aanstipt dat Herrera, die in 1565 reeds als begunstigd lagere geestelijke verbonden was aan de San Andrés-parochie, van die prebende leefde 'zonder een grotere rente te verlangen' en dat hij geen hogere wijdingen wilde ontvangen.⁴⁷ De bestelling van 30 boeken die we hier bestuderen, is één van de minst omvangrijke, in de lijn van die van Sánchez de Oropesa.

M. Chevalier schildert een panorama van de Spaanse maatschappij in de 16de eeuw met 80% volledige of gedeeltelijke analfabeten. Tot de overige 20% behoren de volgende groepen van Spaanse lezers uit de Gouden Eeuw: clerus, edellieden, specialisten en intellectuelen (professoren en hoge functionarissen), kooplieden, enkele handelaars en vaklieden, en functionarissen en bedienden uit de middenklasse.⁴⁸ R. Chartier classificeert de lezers van de 16de eeuw volgens kledij: de zwarte toga van de priesters, de korte toga van de edellieden en de lange toga van de uitgebreide wereld van hoge en lage ambtenaren, advocaten en procureurs, klerken en geneesheren.⁴⁹ In de kring van Montano, die tuk was op Europese bibliografische nieuwigheden, zijn de verschillende sociale lezerscategorieën van de 16de eeuw vertegenwoordigd: twee geestelijken (Arias Montano en Francisco Pacheco), twee geneesheren (Simón de Tovar en Francisco de Oropesa), een dichter (Fernando de Herrera), een jurist (Pedro de Valencia) en een koopman (Diego Núñez Pérez).

Boeken: luxeobjecten op de cultuurmarkt

De geschiedenis van het gedrukte boek in de 16de eeuw toont bovenal dat het aantal boeken dat men bezat, heel uiteenlopend kon zijn en dat er grote verschillen bestonden tussen de bibliotheken van diverse sociale groepen. Zelfs binnen de geletterde elite merken we een grote verscheidenheid tussen geestelijken en leken, edellieden en burgers, heren en kooplui. Daarom vormen de grote reeksen boeken die de kring rond Montano in Sevilla bestelt in een tijd waarin boekbezit meer dan ooit een luxe was, in de eerste plaats een belangrijke indicator voor de economische welvaart. De meeste boedelinventarissen van de vooraanstaande figuren van die tijd duiden op al bij al kleine bibliotheken.⁵⁰

Dergelijke bibliografische studies zijn over het algemeen fragmentarisch en leren ons alleen uit welke exemplaren deze of gene bibliotheek bestond. Zoals we reeds aanstipten, was de kostprijs een van de grote hindernissen voor de verspreiding van het boek in de 16de eeuw. Daarom zou het heel nuttig zijn als we de prijzen van de bestelde boeken zouden kennen, als we zouden weten op welk moment ze werden gekocht en hoe het geïnvesteerde bedrag zich verhiel tot de inkomsten van een edelman of tot het loon van een functionaris. In het geval van de bestellingen van Montano, Francisco Pacheco en Simón de Tovar is deze uitzonderlijke informatie gelukkig bewaard in de rekenboeken van Johannes Moretus. We leren welke boeken inderdaad verstuurd zijn en tegen welke prijs. De

46 Cf. Ruiz Pérez, *Libros y lecturas de un poeta humanista*, 113–133.

47 Spaanse tekst: 'sin apetece mayor renta'. Cf. O. Macrí, *Fernando de Herrera*, Madrid 1972, 35.

48 Chevalier, *Lectura y lectores*, 19–20.

49 R. Chartier, *Libros, lecturas y lectores en la Edad Moderna*, Madrid 1993, 94.

50 Referenties over deze catalogi zijn te vinden in Chevalier, *Lectura y lectores*, 31–36, en Gil, *Arias Montano en su entorno*, 60–63.

51 Het is duidelijk dat de boekbestellingen die we hier

registers van de andere bestellingen, met name van Valencia, Herrera en Núñez, zijn jammer genoeg niet bewaard, maar we kunnen ons toch bij benadering een idee vormen op basis van het aantal boeken van elke bestelling:

<i>Lezer</i>	<i>Bestelde boeken</i>	<i>Ontvangen boeken</i>	<i>Geïnvesteerde bedrag</i>
Benito Arias Montano	242	115	167 florijnen, 12 stuivers
Francisco Pacheco	163	75	107 florijnen, 7 stuivers
Simón de Tovar	203	53	67 florijnen, 12 stuivers
Pedro de Valencia	72	(?)	–
Fernando de Herrera	31	(?)	–
Francisco Sánchez de Oropesa	23	(?)	–
Diego Núñez Pérez	20	(?)	–

De waarde van de boeken besteld door Montano, Pacheco en Tovar overstijgt veruit de mogelijkheden van iemand die het economisch niet zo breed had, zeker als men in gedachten houdt dat de bestellingen binnen een korte tijd (1592–1593) geplaatst werden.⁵¹ Als we de koopkracht van de toenmalige florijn in euro willen uitdrukken, kunnen we een florijn gelijkstellen aan ongeveer 72 euro.⁵² In het geval van Montano zou dat op basis van de beschikbare gegevens betekenen dat hij in een tijdspanne van slechts twee jaar ongeveer 12.000 euro investeerde in boeken. Pacheco zou ongeveer 7.704 euro uitgegeven hebben en Tovar 4.824 euro. Deze drie behoorden dus niet alleen tot de intellectuele elite van hun tijd, maar ook tot economische top van hun stad.

Het spreekt vanzelf dat er een groot verschil is tussen het aantal boeken dat deze eerste drie leden van Montano's kring bestelden en dat van de andere vier. Chevalier onderscheidt verschillende categorieën van bibliotheken naargelang van het aantal boeken en hun inhoud: rijke bibliotheken (meer dan 500 exemplaren), gekenmerkt door uiteenlopende interesses en verzameld door hovelingen, bisschoppen, koninklijk secretarissen en raadsheren; gemiddelde bibliotheken (een paar honderd boeken), meer gespecialiseerd en eigendom van theologen, juristen, geneesheren en kunstenaars; en arme bibliotheken (een paar dozijn boeken, gewoonlijk voor devotie), die het bezit waren van edellieden, priesters en kooplui.

Jammer genoeg bleef geen postume inventaris van Montano's bibliotheek bewaard, noch van die van een van zijn vrienden. We weten wel dat Montano in 1548 op twintigjarige leeftijd, toen hij nog studeerde aan de universiteit van Alcalá,⁵³ reeds 129 volumes op zijn planken had staan. Na tientallen jaren van aankopen in Antwerpen, Rome, Madrid en Sevilla, moet zijn boekbezit dus zeker behoord hebben tot de categorie van de rijke bibliotheken. Maar terwijl die bibliotheek constant aangevuld werd met nieuwe aanwin-

uitgeven, niet de eerste zijn van Montano en zijn kring. Zo stuurde Plantin op 13 juli 1587 Simón de Tovar een doos boeken die hij in Frankfurt gekocht had, ter waarde van 65 florijnen en 15 stuivers (MPM, Arch. 20, 66); twee jaar later (26 juli 1589) stuurde hij hem opnieuw een lot boeken, nu via koopman Felipe Geor-

gio, ter waarde van 85 florijnen en 14 stuivers (MPM, Arch. 20, 349).

52 Zie L. Voet, 'Christoffel Plantijn (ca. 1520–1 jul. 1589). Een synthese' in *De Gulden Passer*, 66–67 (1988–1989), 15, n. 2.

53 Cf. Gil, *Arias Montano y su entorno*, 165–181.

sten, verdwenen er ook geregeld boeken in de vorm van geschenken, voornamelijk aan zijn leerlingen en, bovenal als schenkingen aan het Sevilleaanse klooster van Santiago de la Espada, waarvan hij tot 1596 prior was.⁵⁴ Zo schonk Montano op 23 april 1582, toen hij in Sevilla was, aan dit klooster ‘alle boeken die ik op dit moment bezit en die ik ooit in mijn leven zal bezitten en erna zal achterlaten’, met uitzondering van een aantal volumes – niet meer 150 – voor zijn leerlingen en van de handschriften, die bestemd waren voor de bibliotheek van het Escoriaal.⁵⁵ Gedurende de twee jaren waarover de hier uitgegeven bestellingen gaan (1593–1595), vroeg Arias Montano bij de drukkerij in Antwerpen 242 boeken aan, waarvan hij er 115 ontving. Het grootste deel daarvan (vooral die in groot formaat) waren bestemd voor de bibliotheek van het klooster van Santiago de la Espada, waar Montano vele uren doorbracht met studeren. Begin 1593 gaf hij, bij het doorsturen van een bestelling van Herrera, een overzicht van de investering in boeken die hij voor het klooster voorzag:

Daarnaast vraagt de heer Arias Montano dat u alle boeken over theologie, moraal, natuurkunde, tekstkritiek en geneeskunde die nieuw zullen verschijnen en niet op de lijst van de verboden boeken staan, apart zou houden en zou laten inbinden. Want hij installeert zijn bibliotheek in het klooster van Santiago de la Espada, die hij op die manier wil uitbreiden met een jaarlijkse investering van 100 of 200 florijnen. U mag ook de boeken verzamelen van alle privaat juristen die geprezen zijn en boeken over geschiedenis, oudheidkunde, poëzie, kosmografie en geografie die nieuw zullen verschijnen. Kortom, alles wat niet verboden is, zoals ik al gezegd heb. Hij vraagt samen met de boeken ook een halve riem papier van Frankfurt of ander kwaliteitspapier van elke soort, versneden. Al zijn boeken moeten ingebonden worden met op de band het symbool, namelijk het zwaard van Santiago. Verpak alles in kisten en koffers met een laagje stro.⁵⁶

Het aantal boeken dat Tovar en Pacheco ontvangen hebben tijdens de twee jaar waarvan hun bestellijsten bewaard zijn, laat vermoeden dat hun verzamelingen eveneens behoorden tot de categorie van rijke bibliotheken, al moesten ze beslist onderdoen voor die van Montano. De bibliotheek van Pacheco beantwoordde zeker aan het archetype van rijke bibliotheek, zowel wat het aantal titels als wat de inhoudelijke verscheidenheid betreft.

Ofschoon de bibliotheek van Tovar meer dan vijfhonderd volumes telde, bevatte ze meer gespecialiseerde titels. Zoals gezegd verleende Tovar volmacht aan Arias Montano om zijn testament uit te voeren. In dat document nam de geneesheer een clausule op die voor ons heel interessant is omdat ze verwijst naar zijn bibliotheek: ‘Wat de bibliotheek die ik nalaat en de boeken die ik heb samengesteld betreft, wens ik nadrukkelijk dat de vernoemde doctor Arias Montano ze laat schatten door drie personen, met name een geneesheer en twee boekhandelaars met kennis van zaken. Het is mijn stellige wens dat vernoemde Arias Montano, op basis van die schatting, de bibliotheek en de boeken aan een van mijn zonen of dochters geeft, *want ze mogen op dit moment niet worden verkocht*

54 Een reeks documenten waarin Montano figureert als prior is te lezen in Gil, *Arias Montano en su entorno*, 34.

55 Spaanse tekst: ‘todos los libros que yo agora tengo e tuviere de aquí adelante todos los días de mi vida e de mí quedaren al fin de ellos’. De schenking bevindt zich in het Archivo de Protocolos de Sevilla, I 1582 (= 157), fol 1697v en is gepubliceerd in Gil, *Arias Montano en su entorno*, 207–209.

56 Zie voor de Spaanse tekst het einde van document iv.

57 ‘Ytem en lo que toca a la librería que yo dexo e libros que yo e compuesto, quiero e mando que el dicho doctor Arias Montano haga estimación y aprecio de todo ello por tres personas, que sea la una médico e los otros dos que sean librerios savios y espertos, y por el aprecio y estimación que ansí hizieren, quiero y mando qu’el dicho doctor Arias Montano dé y entre

of een andere bestemming krijgen.⁵⁷ Ondanks zijn laatste wilsbeschikking zag men zich op 12 juni 1598 genoodzaakt om zijn bibliotheek te veilen. De verkoop bracht 510 dukaten op (het equivalent van 1.020 florijnen of 73.440 euro), ‘omdat niemand meer bood’.⁵⁸ Heel wat van de titels die de koper, Juan Belloso, in handen kreeg, moeten voorkomen in de lijsten die we in dit artikel publiceren.

Aangezien we voor de andere hier bestudeerde personen bij gebrek aan *post mortem* inventarissen van hun bezittingen niet beschikken over definitieve gegevens, kunnen we in hun geval alleen gissen naar het volume van hun bibliotheken. Rekening houdend met de gevraagde boeken kunnen we stellen dat de bibliotheken van Herrera, Valencia en Sánchez de Oropesa behoorden tot de klasse van de gemiddelde bibliotheken (met dus meer dan honderd boeken). De bibliotheek van Valencia werd aanzienlijk uitgebreid dankzij Montano's schenking van ‘van alle boeken die ik heb in formaat 8°, 16°, 24° of kleiner’.⁵⁹ Het aantal titels dat Sánchez de Oropesa wenste, was veel lager dan dat van zijn collega's en beperkte zich tot het domein van de geneeskunde; het beantwoordde met andere woorden aan de typische specialisatie van dit soort vakbibliotheken.⁶⁰ In het geval van Herrera was het boekbestand van de dichter, direct of indirect gevoed door de eigen culturele omgeving, ongetwijfeld zeer uitgebreid, getuige daarvan het encyclopedisch karakter van de bronnen in zijn *Anotaciones*. Het is echter moeilijk in te schatten hoeveel en welke titels hij zelf werkelijk bezat. Het moeten er ongetwijfeld veel geweest zijn, maar zonder enige vergelijking met de bibliotheken van de buitengewoon koopkrachtige Montano en Pacheco. De lijsten van boeken die Herrera bestelt bij de Plantijnse drukkerij, zijn weliswaar niet representatief gezien de korte periode die ze beslaan, maar lijken toch zijn beperkte koopkracht te bevestigen.

De boekbestelling van Diego Núñez Pérez, verwant en financieel agent van Montano, vertoont de twee basiskennmerken van een kleine koopmansbibliotheek: weinig volumes en vooral devotiewerken.

We proberen tot slot, voor zover deze boekbestellingen er iets van laten zien, ook wat zicht te krijgen op de activiteiten van de 16de-eeuwse drukkers, uitgevers en boekverkopers zelf, drie beroepen die elkaar bij heel wat typografen van die tijd overlappen. Antwerpen werd halverwege de 16de eeuw een toonaangevend typografisch centrum in Europa: de voortreffelijke condities voor het handelsverkeer en een op alle gebieden bloeiend economisch klimaat zorgden ervoor dat er een grotere concentratie drukkers groeide in de stad aan de Schelde dan in de rest van de Nederlanden. Plantin beperkte zich echter niet tot het druk- en uitgeefwerk dat zijn functie van aartsdrukker van Filips II met zich meebracht, maar evolueerde tot een vooraanstaand boekhandelaar. Daarom tekende hij altijd aanwezig op de halfjaarlijkse boekenbeurzen van Frankfurt, waar hij een winkel bezat en een magazijn

que la dicha mi librería y libros a qualquiera de mis hijos o hijas que le pareciere, *porque no conviene que por agora se vendan ni disponga d'ellos de otra manera.*'

58 '[...] porque no hubo quien diese más'. Cf. Gil, *Arias Montano en su entorno*, 155.

59 '[...] todos los libros que tengo de marca de octavo de pliego e de diez y seis e veynte e quatro e menores questo,' in het schenkingsdocument van Arias Montano aan Pedro de Valencia en Juan Ramírez Balleste-

ros, gepubliceerd door Salazar, 'Arias Montano y Pedro de Valencia', 490.

60 De beroemde geneesheer en tijdgenoot Barahona de Soto (1548–1595) slaagde erin 425 titels te verzamelen; cf. F. Rodríguez Marín, *Luis Barahona de Soto*, Madrid 1903, 520–551 (Appendix v).

om de boeken te bewaren die niet op de beurs vekocht waren. Aan het eind van zijn leven delegeerde Plantin die taak aan zijn schoonzoon Jan Moretus.⁶¹ Als we de data bekijken van de hier bestudeerde bestellijsten stellen we vast dat het grootste deel van die aanvragen bij de drukkerij binnenkwamen in de maanden maart en april, dus net op tijd opdat Moretus ze zou kunnen aankopen op de lenteboekenbeurs in Frankfurt.

Toen Moretus in maart 1593 een vloed aan bestellingen te verwerken kreeg, waarschuwde hij Montano al bij voorbaat dat het inbinden van de boeken het belangrijkste probleem zou vormen om aan de vragen van de Sevillaanse kring te voldoen. De taak van de boekbinders stond los van die van de drukkers-boekverkopers en bracht vanzelfsprekend een prijsverhoging voor elk exemplaar met zich mee. Tussen de boekbinders in dienst van de *Officina Plantiniana* vielen de Fransen op door hun vaardigheid, net als de Antwerpenaren, die een groot prestige hadden verworven gedurende de decennia waarin de stad op typografisch gebied furore maakte.⁶² Of een boek nu ingebonden werd verstuurd of los (dat wil zeggen, in een voorlopig omslagje, in het Spaans ook wel 'en blanco' genoemd), hing behalve van de wens van de besteller ook af van externe factoren. In de woelige periode waarin de bestellingen werden opgestuurd, drukte Moretus de volgende bezorgdheid uit:

Op dit moment maak ik me wat het inbinden van boeken betreft, naast de verhoogde prijs, vooral zorgen over het feit dat we nauwelijks nog boeken kunnen laten inbinden. Dit is te wijten aan het gebrek zowel aan binders als aan leer en perkament. Vroeger bezaten we dat in ruime mate, maar nu heerst er, door de steeds voortslepende oorlogen, een tekort. Ik schrijf U dit omdat de situatie inzake boekbinders in Spanje, naar ik hoor, wellicht comfortabeler is.⁶³

Deze regels verklaren waarom de boeken van de tweede boekbestelling van Francisco Pacheco en die van Herrera, Simón de Tovar en Oropesa ongebonden naar Spanje gingen, zoals we weten uit de aantekeningen die Moretus er zelf bij noteerde. We kunnen dan ook veronderstellen dat zij allemaal een beroep konden doen op de vaardigheden en gunstige prijzen van de Sevillaanse boekbinders. Arias Montano, en dankzij hem ook Pedro de Valencia, genoten altijd van bepaalde privileges. Montano vroeg zelfs banden met het symbool (zwaard) van de Orde van Santiago de la Espada voor de boeken die bestemd waren voor het gelijknamige Sevillaanse klooster.

61 Over de boekenbeurs van Frankfurt en de activiteiten van het Plantijnse Huis aldaar, zie Voet, *The Golden Compasses*, 2, 396.

62 Cf. Voet, *The Golden Compasses*, 2, 244–250.

63 'Hoc nos nunc male habet, quod in compingendis libris, ultra precium compacturae adauctum uix possumus etiam compactos habere tam ob penuriam compactorum quam coriorum et pergamini, quorum maxima copia olim apud nos nunc causa bellorum undique grassantium penuria. Quod scribo si fortassis commoditas melior nunc in regionibus Hispaniae, ut audio, compactorum foret.' Cf. Dávila, Benito Arias Montano. *Correspondencia*, II, 93 03 15.

64 Chevalier, *Lectura y lectores*, 43.

65 J.P. Etienivre, 'Libros y lecturas de Rodrigo Caro' in *Cuadernos bibliográficos*, 38 (1979), 31–106.

66 'Biblia cum app[aratu], Intepretes sacr[ae] Scri[pturae],

Patres, Scholastici, Constouersiae, Conciones, Loc communes, Pii libri, Varii tractatus, lus canonicum, Concilia, lus ciuile, Casistae, Catechistae, Historici sacri, Historici prophani, Medici, Philosophi, Mathematici, Oratores, Poetae, Humanistae, Diction[arii] et Gramm[at]ici, Libri eccles[iastic]i.' Cf. J. De Landtsheer – M. de Schepper, 'De bibliotheek van Laevinus Torrentius, tweede bisschop van Antwerpen (1525–1595)' in *De Gulden Passer*, 82 (2004), 7–85; J. De Landtsheer, 'The Library of Bishop Laevinus Torrentius: a Mirror of Otium and Negotium', in R. De Smet (ed.), *Humanists and their Libraries*, Brussel 2002, 173–189.

67 'Libros de sagrada escritura y theología, Libros de lógica y física, Libros de matemáticas, Libros de humanidad y historiadores, Libros de latinidad y poetas, Libros en romance, En toscano.' Cf. Gil, Arias Montano en su entorno, 165–181.

Lectuur: de ideale bibliotheek van de *studia humanitatis*

Een snelle blik op de titels die halverwege de jaren 1590 besteld werden door Montano's kring levert meteen een eerste conclusie op: het gaat steeds om gespecialiseerde studieboeken. Betekent dit dat Montano, Pacheco of Herrera geen romans of poëzie lazen? Zeker en vast niet. Deze intellectuelen lazen ook een heleboel boeken die ze niet zelf bezaten, in leen vroegen of niet bewaarden. Daarnaast lazen ze ook heel wat in handschriften, het belangrijkste verspreidingsmiddel voor poëzie in de 16de eeuw. In onze conclusie over de lectuur van deze humanisten moeten we dus ook rekening houden met boeken die ze niet bezaten of bewaarden. Om het met M. Chevalier te zeggen: 'Een roman leent men, een studieboek koopt en bewaart men.'⁶⁴

De bibliotheken van de humanisten vormen de materiële neerslag én de ondersteuning van de intellectuele activiteit van hun eigenaars. Daarom zijn de categorieën waarin we deze studieboeken kunnen onderverdelen, ontelbaar en hangen ze af van de specialisatie van de humanist in kwestie. Zo onderscheidt J.P. Etienne de volgende secties in de bibliotheek van Rodrigo Caro: recht, geschiedenis, literatuur, religie, humanisme, taalkunde, filosofie, wiskunde en sterrenkunde, geografie, numismatiek, geneeskunde, politiek, Landbouwkunde, architectuur, emblemata, krijgskunde, epigrafie, en varia.⁶⁵ De humanisten zelf ordenen hun collecties op uiteenlopende manieren. Zo is van de Vlaamse humanist Laevinus Torrentius (1525–1595), bisschop van Antwerpen, de catalogus bewaard van de boeken en manuscripten die hij in zijn erfenis naliet aan de Leuvense jezuïeten. Zijn titels zijn ondergebracht in 24 categorieën: bijbels met apparaat, vertalingen van de Heilige Schrift, kerkvaders, scholastici, controversiële literatuur, preken, gemeenplaatsen, devotiewerken, allerlei traktaten, kerkelijk recht, akten van de concilies, burgerlijk recht, casuïsten, catechisten, kerkhistorici, wereldse geschiedschrijvers, geneesheren, filosofen, wiskundigen, redenaars, dichters, humanisten, woordenboeken en grammatica's, mis- en getijdenboeken.⁶⁶ In 1548, tijdens zijn studententijd aan het Colegio de San Ildefonso aan de Universiteit van Alcalá, ordende Arias Montano zijn boeken met behulp van de volgende categorieën: 'Heilige Schrift en theologie', 'logica en fysica', 'wiskunde', '*humanitas* en geschiedschrijving', 'boeken over Latijn en dichters', 'werken in het Spaans', 'werken in het Italiaans'.⁶⁷ In dit artikel verdelen we de titels onder in vijf algemene categorieën die het hele interesseveld van de humanisten beslaan: geschiedenis, religie, recht, filosofie en wetenschappen, en taal en literatuur.

Lezer	Geschiedenis	Religie	Recht	Filosofie & wetenschappen	Taal & literatuur	Andere
Arias Montano	36	33	14	47	108	4
Pacheco	33	26	16	6	78	4
Tovar	16	6	1	118	62	—
Valencia	5	3	6	—	58	—
Herrera	11	1	—	1	18	—
Sánchez de Oropesa	2	—	—	12	9	—
Núñez Pérez	1	14	—	1	4	—

De boeken die de kring rond Montano bestelt bij het Plantijnse Huis passen perfect in het concept van de 16de-eeuwse bibliotheek, eerder gericht op kennis (met gespecialiseerde boeken) dan op ontspanning (literatuur en boeken in de volkstaal). Een aantal boeken komt in de meeste bestellijsten voor, waaruit we mogen concluderen dat ze deel uitmaakten van de meerderheid van de bibliotheken van onze humanisten.

Wat historiografische en antiquarische publicaties betreft, zijn de werken van Justus Lipsius duidelijk onmisbaar in de kring van Montano: Pacheco en Montano kijken uit naar zijn traktaten over gladiatorenspelen en het amfitheater (*Saturnaliū sermonum libri duo* en *De amphitheatro*); Herrera legde in zijn bestelling een bijzondere interesse aan de dag voor de antieke gebruiken in de *Electorum libri duo*. Tovar vat de bewondering van de Spaanse humanisten voor Lipsius eenvoudigweg samen in: 'Al wat Justus Lipsius onlangs heeft gepubliceerd.'⁶⁸ Algemene geschiedschrijving vond men in Antonio Riccoboni's *De historia liber* (Bazel 1579). Op het gebied van de numismatiek raadpleegde men de *Historiae de re nummaria ueteris libri v* (Frankfurt 1580) van Matthaeus Host. Ook de twee delen van de *Pandectae triumphales* (Frankfurt 1586) van de Bruggeling Franciscus Modius, met de beschrijvingen van triomffeesten over heel de wereld, konden op de interesse van de voltallige kring rond Montano rekenen. In de categorie 'geografie' waren het *Theatrum orbis terrarum* van Ortelius (Antwerpen 1573) en het *Itinerarium totius orbis* (Bazel 1592) van Nicolaus Reusnerus fel gegeerd op de Sevillaanse boekenplanken. Alle leden van de kring bestelden eveneens het standaardwerk voor bijbelse geografie, het *Theatrum Terrae Sanctae* (Keulen 1590) van Christiaan van Adrichem. De meest voorkomende titels over religie weerspiegelen het verregaande religieuze conflict van de 16de eeuw: de *Malleus Caluinistarum* (Antwerpen 1590) van Cornelis Vrancx of de *De ueritate religionis christianaē liber aduersus atheos* (Antwerpen 1583) van Philippe de Mornay.

Op het vlak van recht is de jurist Pedro de Valencia geïnteresseerd in allerlei werken van Carolus Molinaeus. Pacheco en Montano bestellen titels behorend tot zowel burgerlijk recht (werken van Franciscus Hotomanus of Denis Godefroy) als kerkelijk recht (de *Canones Paenitentiales*, Venetië 1584, van Antonio Agustín). Wat wetenschappelijke en vaktechnische boeken betreft, beperken de bestellingen van Tovar en Oropesa zich niet tot het gebied van de geneeskunde, hoewel zij natuurlijk vanuit hun beroep het meest oog voor dergelijke boeken hebben. Daarnaast bevinden zich op hun verlanglijst titels op het domein van de astronomie, geometrie, filosofie; zelfs traktaten over heksen en tovenaars ontbreken niet, evenmin als Asulano's *Commentaria symbolica* (Venetië 1591), over mysterieuze symbolen. Kortom, de weetgierigheid van onze humanisten kende geen grenzen.

Het leeuwendeel van de bestelde boeken hoort thuis in de categorie 'Taal en literatuur', nogmaals onder te verdelen in drie groepen die onontbeerlijk zijn voor het creatief proces van onze humanisten: kritische tekstedities van Griekse en Latijnse auteurs en geannoteerde vertalingen van de Griekse auteurs; werken over tekstkritiek, zoals *In auctores paene omnes censio* (Lyon 1586) van Claudius Verderius, en ten slotte de *instrumenta*: woordenboeken (bijvoorbeeld Nederlands-Latijn van Kiliaan, Engels-Latijn van Thomasius), grammatica's en handboeken (bijvoorbeeld Henri Estiennes handboek over de uitspraak

68 'Quidquid lustus Lypsius recentis operis ediderit.' Cf. de bestelling gepubliceerd onder het nummer xii.

van Grieks en Latijn), en *repertoria* en bloemlezingen zoals de *Apoththegmata Ebraeorum ac Arabum* (Franeker 1591) van Johannes Drusius.

Naast de hierboven opgesomde overlappende bestellingen zijn er natuurlijk ook verschillen tussen de boekbestellingen die te maken hebben met de professionele bezigheden van de bestellers: Pacheco vraagt meer boeken over de oudheid; Tovar en Oropesa zijn vooral op zoek naar titels over geneeskunde; Pedro de Valencia verwacht dan weer alle Griekse werken die te verkrijgen zijn.

De taal van bijna alle bestelde boeken is het Latijn, wat normaal was voor gespecialiseerde werken in de 16de eeuw, om het even waar in Europa ze werden gekocht. Alleen in de bestellijst van Pedro de Valencia overheerst, overeenkomstig zijn voorliefde voor de Griekse taal, het Grieks. Pacheco en Tovar bestellen eveneens Griekse werken, maar dat aantal verzinkt in het niets vergeleken met het aantal Latijnse boeken. Wat de Romaanse volkstalen betreft, is het duidelijk dat de Spaanstalige werken op de Spaanse markt werden aangekocht. In Frankfurt konden wel werken worden aangeschaft in andere volkstalen, zoals het Italiaans of het Frans. Zo bestelt Pacheco de *Discours sur les medailles et graueures antiques* (Parijs 1579) van Antoine Le Pois en een *Alphabeto et methodo de la lingua degli Armeni*.

Tot slot

We besluiten met een vraag die we niet konden oplossen: waar zijn de boeken die deze humanisten bestelden, nu terechtgekomen, als ze nog bewaard zijn? Het is best mogelijk dat op een dag in een of andere openbare of privébibliotheek die nog niet grondig bestudeerd is, enkele boeken opduiken die ooit toebehoorden aan de Sevilliaanse humanistenkring. Op dit moment weten we dat de boeken van Montano een drievoudig lot beschoren was: zijn manuscripten bleven in het Escuriaal; zijn boeken in groot formaat gingen naar het klooster van Santiago de la Espada, dat echter in de 17de eeuw door brand vernield werd, en zijn leerlingen erfden zijn boeken in klein formaat (in 8° en 16°). De boeken van Simón de Tovar werden op een veiling na zijn dood aangekocht door de boekhandelaar Juan Bellero, die ze vast en zeker weer afzonderlijk of in loten heeft doorverkocht. Dit hoofdstuk van deze studie is dus nog niet afgesloten.

De kennis die we kunnen verzamelen over de bibliotheken van de humanisten zal steeds onvolledig blijven gezien de fragmentarische aard van onze gegevens. Er rest dus nog heel wat werk op dit boeiende studieterrein: ten eerste moeten we de grote hoeveelheid inventarissen van boeken verkennen die zich ongetwijfeld nog her en der bevinden in archieven, musea en bibliotheken; ten tweede moeten wij ons als uitgevers van die stukken toeleggen op de correcte transcriptie en identificatie van de geciteerde titels en ten slotte moeten we een synthese maken van alle gegevens uit studies over privébibliotheeken en monografieën over regio's en grote steden. Op basis van dat materiaal kunnen we dan cultuurhistorische conclusies trekken.

Teksteditie van de bestellingen

Ter verduidelijking van de hierna volgende teksteditie geven we nog enkele technische opmerkingen. In de linkermarge werd tussen vierkante haakjes een nummer bij elk besteld boek toegevoegd. Bij elke bestelling zijn de tekens (kruisjes en bolletjes) overgenomen die Montano gebruikte om aan te duiden dat hij een bepaalde titel uit de lijst van een van zijn vrienden ook voor zichzelf wenste. De vermelde boeken zijn zoveel mogelijk in de rechterkolom geïdentificeerd. Op basis van de registers van de boekhouding van het Plantijnse Huis noteren we in voetnoot ook de prijs van de boeken die zeker verstuurd werden. Op onze editie volgen twee indices: een overzicht van de bestellijsten en een lijst van alle erin vermelde auteurs.

Gebruikte afkortingen

Adams	H.M. Adams, <i>Catalogue of books printed on the continent of Europe, 1501–1600 in Cambridge libraries</i> , 2 vols., Cambridge 1967.
BBG	F. Vander Haeghen – M.-Th. Lenger, <i>Bibliotheca Belgica: Bibliographie générale des Pays-Bas</i> , 7 vols., Brussel 1964–1975.
BCJ	Aug. De Backer – Al. De Backer – A. Carayon – E.M. Rivière – C. Sommervogel – P. Bliard, <i>Bibliothèque de la Compagnie de Jésus</i> , 12 vols., Brussel 1890–1960.
BL	J. Baudrier – J. Baudrier – G. Tricou – J. Tricou – H. Joly, <i>Bibliographie Lyonnaise. Recherches sur les imprimeurs, libraires, relieurs et fondeurs de lettres de Lyon au xvr^e siècle</i> , 13 vols., Lyon–Parijs, 1895–1950.
BM	<i>British Museum. General Catalog of Printed Books</i> , Londen 1965–.
Brunet	J.C. Brunet, <i>Manuel du libraire et de l'amateur de livres</i> , 6 vols., Berlijn 1922.
BPE	A.W. Pollard – G.R. Redgrave – W.A. Jackson – F.S. Ferguson – K.F. Pantzer, <i>A Short-Title Catalogue of Books Printed in England, Scotland and Ireland, and of English Books Printed Abroad 1475–1640</i> , 3 vols., Londen 1976–1991.
BSB–ak	<i>Bayerische Staatsbibliothek. Alphabetischer Katalog 1501–1840</i> , 60 vols., München 1987–1990.
BT	E. Cockx-Indestege – G. Glorieux – B. Op de Beeck, <i>Belgica Typographica, 1541–1600</i> , 5 vols., Nieuwkoop 1968–1980.
CLC	M.S.G. MacLeod – K.I. James – D.J. Shaw, <i>The Cathedral Libraries Catalogue. Books printed on the Continent of Europe before 1701 in the libraries of the Anglican Cathedrals of England and Wales</i> , 2 vols., Londen 1984.
CMC	S. Hingley – D. Shaw – J. Mendham – H. Carron, <i>Catalogue of the Law society's Mendham Collection lent to the University of Kent at Canterbury and housed in Canterbury Cathedral library</i> , Londen 1994.
Durling	R.J. Durling, <i>A catalogue of Sixteenth Century Printed Books in the National Library of Medicine</i> , Bethesda, Maryland 1967.
Goldsmith	V.F. Goldsmith, <i>A Short Title Catalogue of French Books, 1601–1700 in the Library of the British Museum</i> , Londen 1969–1973.
Göttingen	<i>A catalogue of English books printed before 1801 held by the University Library at Göttingen</i> , 7 vols., Hildesheim 1987.
Hoffmann	S.F.W. Hoffmann, <i>Bibliographisches Lexicon der gesammten Literatur der Griechen</i> , 3 vols., Leipzig 1838–1845 (= New York 1997).
IA	<i>Index Aureliensis: catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum</i> , Baden-Baden–Genève 1965–
ILE I	A. Gerlo – M.A. Nauwelaerts – H.D.L. Vervliet (eds.), <i>Iusti Lipsi Epistolae, pars I: 1564–1583</i> , Brussel 1978.
ILE II	M.A. Nauwelaerts – S. Sué (eds.), <i>Iusti Lipsi Epistolae, pars II: 1584–1587</i> , Brussel 1983.

JLPH	R. Dusoïr – J. De Landtsheer – D. Imhof (eds.), <i>Justus Lipsius (1547–1606) en het Plantijnse Huis</i> , Antwerpen 1997.
MPM, Arch	Museum Plantin–Moretus Antwerpen, Archief.
MSJ	<i>Die Messkataloge des sechzehnten Jahrhunderts</i> , Hildesheim, 1972– .
NUC	<i>National Union Catalog. Pre –1956 Imprints: a Cumulative Author List Representing Library of Congress Printed Cards and Titles Reported by Other American Libraries</i> , 754 vols., Londen 1968–1981.
PP	L. Voet – J. Voet-Grisolle, <i>The Plantin Press (1555–1589): a Bibliography of the Works printed and published by Christopher Plantin at Antwerp and Leiden</i> , 6 vols, Amsterdam 1980–1983.
Renouard (1843)	A.A. Renouard, <i>Annales de l’Imprimerie des Estienne ou histoire de la famille des Estienne et de ses éditions</i> , Parijs 1843 ² .
Renouard (1825)	Idem, <i>Annales de l’Imprimerie des Alde, ou histoire de trois Manuce et de leurs éditions</i> , 3 vols., Parijs 1825.
P. Renouard	P. Renouard, <i>Imprimeurs et libraires parisiens du xvie siècle</i> , Parijs 1964 – .
Schreiber – Barker	F. Schreiber – N. Barker, <i>The Estiennes. An annotated catalogue of 300 Highlights of their various presses</i> , New York 1982.
STCI	<i>Short-Title Catalog of Books Printed in Italy and of Books in Italian Printed Abroad 1501–1600, held in Selected North American Libraries</i> , 3 vols., Boston 1970.
TB	P. Valkema Blouw – A.C. Schuytlot, <i>Typographia Bataua 1541–1600 in ordinem digessit A. C. Schuytlot. Repertorium van boeken gedrukt in Nederland tussen 1541 en 1600</i> , 2 vols., Nieuwkoop 1998.
VD–16–	<i>Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich Erschienenen Drucke des xvi. Jahrhunderts</i> , 22+2 vols., Stuttgart 1983–1997.
VMN	<i>Verzeichnis medizinischer und naturwissenschaftlicher Drucke 1472–1830</i> , 10 vols., Millwood 1982.
Wellcome	<i>A catalogue of Printed Books in the Wellcome Historical Medical Library</i> , 1: <i>Books printed before 1641</i> , Londen 1962.

o: MPM, Arch. 116, 603r-v

In een brief van Arias Montano aan Plantin van 28 maart 1585, verzoekt de Spaanse theoloog hem zo snel mogelijk de catalogus van Griekse uitgaven toe te sturen voor Pedro de Valencia: 'Librorum vero Graecorum catalogum ad P[etrum] Valentiae, quem filii loco habeo, usum, quam citissime instructum et optimo alicui fidelique navis magistro commissum percipio ad nos perferendum' (cf. Dávila, *Arias Montano. Correspondencia*, II, 85 o3 28). De hierna volgende lijst vindt men in Montano's brief, zoals bewezen wordt door het feit dat hij is opgebomen in MPM, Arch. 116, een verzameling chronologisch geordende documenten uit de jaren 1555–1585.

Valencia is vaag in zijn bibliografische verwijzingen: hij wil de werken van Griekse auteurs aanschaffen, zonder uitgevers of uitgaven te preciseren (vermoedelijk wist hij in een aantal gevallen niet eens of ze al dan niet in druk waren verschenen). In voetnoot zijn de titels van de gevraagde auteurs vermeld in zoverre die konden geïdentificeerd worden in bibliografische repertoria.

Deze bestelling is geen autograaf van Valencia; mogelijk is ze geschreven door zijn *amanuensis* (secretaris), Juan Ramírez Ballesteros, neef van Pedro de Valencia en bediende van Montano.

Copia 3^a.

[Montani manu:] Para el s[eño]r Pedro de Valencia, vezino de Çafra, encomendados por Arias Montano.⁽¹⁾

[Amanuensis manu:]

[1] Pausanias Graece.	<i>ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ ΤΗΣ ἙΛΛΑΔΟΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ, hoc est Pausaniae accurata Graeciae descriptio [...] a Guiljelmo Xylandro Augustano diligenter recognita et ab innumeris mendis repurgata [...],</i> Frankfurt: Erven A. Wechel 1583, in fol. Cf. Hoffmann 3, 204.
[2] Dionysii Halicarnassei Hist[ori]a Graece.	<i>ΔΙΩΝΥΣΙΟΥ τοῦ Ἀλικαρνασσεύς Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιολογίας βιβλία δέκα. Dionysii Halicarnassei antiquitatum Romanarum libri x,</i> Parijs: R. Stephanus 1546. Cf. Hoffmann 2, 92.
[3] Eiusdem Rhetorica Graece.	
[4] Dion Historicus Graece.	<i>Τὸν Διόνος Ῥωμαϊκῶν Ἱστοριῶν ἑικοσιτρία βιβλία. Dionis Romanarum historiarum libri xxiii a xxxvi ad lviii usque,</i> Parijs: R. Stephanus 1548, in fol. Cf. Hoffmann 2, 51.
[5] Dion Chrisostomus Graece.	<i>Διόνος τοῦ Χρυσοστόμου Λογοί ιτ. Dionis Chrysostomi orationes lxxx. Apposita est in extremo libro uarietas lectionum, cum orationum indice,</i> Venetië: F. Turrisanus 1551, in 8°. Cf. Hoffmann 2, 57.
[6] Quintus Calaber Graece.	<i>Κοιντοῦ Καλαβρίου [...] παραλειπομένων Ὁμήρου βιβλία τεσσαρεσκαίδεκα. Quinti Calabri [...] praetermissorum ab Homero libri quatuordecim,</i> Bazel: S. Henricpetri 1569, in 8°. Cf. Hoffmann 3, 320.

(¹) Voor de heer Pedro de Valencia, inwoner van Çafra, aangevraagd door Arias Montano.

[3] Een jaar na deze bestelling verscheen het volledige oeuvre van Dionysius van Halicarnasus in het Grieks, met als titel: *ΔΙΩΝΥΣΙΟΥ τοῦ Ἀλικαρνασσεύς τὰ εὑρισκόμενα, ἱστορικά τε καὶ ῥητορικά, συγγράμματα. Dionysii Halicarnassei scripta quae exstant, omnia, et historica et rhetorica. E ueterum librorum auctoritate doctorumque hominum animaduersionibus, quamplurimis in locis emendata et interpolata; cum Latina uersione ad Graeci exemplaris fidem denuo sic collata et conformata ut plerisque in locis sit plane [...],* Frankfurt: Erven A. Wechel 1586, in fol. Cf. Hoffmann 2, 92.

- [7] Aeliani Hist[ori]a Animalium
Graece.
[8] Porphyrius Graece.

ΠΟΡΦΥΡΙΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΠΕΡΙ 'ΑΠΟΧΗΣ 'ΕΜΨΥΧΩΝ ΒΙΒΛΙΑ ΤΕΣΣΑΡΑ. ΤΟΥ 'ΑΥΤΟΥ ΤΩΝ ΠΡὸς τὰ νοητὰ ἀφορμῶν. Porphyrii philosophi de non necandis ad epulandum animantibus libri IIII. Eiusdem. Selectae et breuesque sententiae ducentes ad intelligentiam rerum, quae mente noscuntur, Florence: B. Iunta, 1548, in fol. Cf. Hoffmann 3, 458. Πορφύριου φιλοσόφου 'Ομηρικὰ ζητήματα. Home-ricarum quaestionum liber, Rome: in Gymnasio Mediceo 1518, in 4°.

- [9] Iuliani imperatoris opuscula
Graece.

ἸΟΥΛΙΑΝΟΥ αὐτοκράτορος τὰ σωζόμενα. Iuliani imperatoris opera quae extant omnia. A Petro Martinio Morentino Navarro, et Carolo Cantoclaro [...] latina facta, emendata et aucta. His accesserunt Epistolae aliquot nondum prius editae [...], Parijs: D. Duval 1583, in 8°. Cf. Hoffmann 2, 637.

- [10] Heliodorus Graece.

ἩΛΙΟΔΩΡΟΥ Αἰθιοπικῆς ἱστορίας βιβλία δέκα. Heliodori historiae Aethiopiae libri x, nunquam antea in lucem editi. Graece, Bazel: Herwagen 1534, in 4°. Cf. Hoffmann 2, 336.

- [11] Philoponus de Mundi aeter-
nitate Graece.

Κατὰ Πρόκλου περὶ αἰδιότητος τοῦ κόσμου. Contra Proclum de mundi aeternitate, Venetië: B. Casterzagensis 1535, in fol. Cf. Adams 2, 75, p 1060.

- [12] Idem.

Ἀριστοτέλους περὶ ζῶων γενέσεως μετὰ τῆς τοῦ Φιλοπόνου ἐξηγήσεως βιβλία πέντε. Aristotelis de animantium generatione libri quinque cum Philoponi commentariis, Venetië: J. Antonius en de gebroeders De Sabio 1526, in fol.; Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς εἰς τὸ περὶ γενέσεως, καὶ φθορᾶς. Ioannes Grammaticus in libros de generatione et interitu, Venetië, A. Manutius en A. Asulanus 1527, in fol.; Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς τοῦ Φιλοπόνου εἰς τὰ πρότερα ἀναλυτικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὑπομνήματα. Ioan. Gram. Philoponi commentaria in Priora analytica Aristotelis, Venetië: B. Zanetti 1536, in fol.; Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς εἰς τὰ ὑστερὰ ἀναλυτικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνήματα. Ioan. Gram. Philoponi commentaria in posteriora resolutoria Aristotelis, Venetië: Erven A. Manutius 1534, in fol.; Ἰωάννου τοῦ Φιλοπόνου σχόλια εἰς τὸ Α' τῶν Μετεώρων Ἀριστοτέλους, Venetië: Zonen A. Manutius 1551, in fol.; Ἰωάννου γραμματικοῦ ὑπομνήματα εἰς τὰ περὶ φυσικῆς τέσσαρα πρῶτα βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους. Ioannis Grammatici Philoponi in primos quattor Aristotelis de Naturali auscultatione libros commentarii, Venetië: B. Zanetti 1535, in fol.; Ἰωάννου γραμματικοῦ ὑπομνήματα εἰς τὰ περὶ ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ioannis Grammatici Philoponi commentaria in libros de anima Aristotelis, Venetië: B. Zanetti 1535, in fol.

[7] De eerste Griekse uitgave van dit werk die ik kon terugvinden dateert van 1611 (cf. Hoffmann 1, 12). Tot dan toe maakte men gebruik van Aeliani de historia animalium libri xvii. Quos ex integro ac ueteri exemplari graeco Petrus Gillius uertit. Vna cum noua elephantorum descriptione, Lyon: G. Rovilius 1565, in 8°. Cf. 1A 1, 84.

[8] Porphyrius: correxi e Phorphirius

[12] [12]–[17] add. in marg. o: Graece in Aristotelis quodcumque opus.

[13] Simplicius.

ΣΥΜΠΛΙΚΙΟΥ [...] σχόλια εἰς τὰς Ἀριστοτέλους Κατηγορίας, *Simplicii in eiusdem philosophi categorias* [...], Bazel: M. Izengrimis 1551, in fol. cf. Hoffmann 3, 590. ΣΥΜΠΛΙΚΙΟΥ Ὑπομνήματα εἰς τὰ γ' βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ Ψυχῆς [...], *Simplicii commentaria in tres libros Aristotelis de anima* [...], Venetië: A. Manutius en A. Asulanus 1527, in fol. Cf. Hoffmann 3, 590. ΣΥΜΠΛΙΚΙΟΥ ὙΠΟΜΝΗΜΑΤΑ Εἰς ΤΕΣΣΑΡΑ ΒΙΒΛΙΑ ἈΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΕΡΙ ὈΡΓΑΝΟΥ, ΜΕΤΑ ΤΟΥ ὙΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΟΥ Αὐτοῦ. *Simplicii commentarii in quatuor Aristotelis libros de coelo, cum textu eiusdem* [...], Venetië: A. Romanus en A. Asulanus 1526, in fol., cf. Hoffmann 3, 591. ΣΥΜΠΛΙΚΙΟΥ ὙΠΟΜΝΗΜΑΤΑ Εἰς ὍΚΤΩ ἈΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ἈΚΡΟΑΣΕΩΣ ΒΙΒΛΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ὙΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ἈΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ. *Simplicii commentarii in octo Aristotelis physicae auscultationis libros cum ipso Aristotelis textu*, Venetië: A. Manutius 1526, in fol., cf. Hoffmann 3, 591.

[14] Olympiodorus.

ὈΛΥΜΠΙΟΔΩΡΟΥ [...] εἰς τὰ μετέωρα τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνήματα. *In meteora Aristotelis commentarii*, Venetië: A. Manutius 1551. Cf. Hoffmann 3, 157.

[15] Themistius.

ΤΑ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΙΟΥ ἘΥΦΡΑΣΟΥΣ ἈΠΑΝΤΑ, ΤΟΥΤ' ἔστι ΠΑΡΑΦΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΙ. *Omnia Themistii opera, hoc est paraphrases et orationes*, Venetië: Erven A. Manutius en A. Asulanus 1534, in fol., cf. Hoffmann 3, 657.

[16] Alexander Aphrodis.

ἈΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ἈΦΡΟΔΙΣΙΕΩΣ Εἰς ΤΑ ΤΟΠΙΚΑ ἈΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, ὙΠΟΜΝΗΜΑΤΑ. *Alexandri Aphrodisieii in topica Aristotelis, commentarii*, Venetië: A. Manutius en A. Asulanus 1526, in fol.; Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιεύως εἰς τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους πρότερα ἀναλυτικά ὑπόμνημα. *Alexandri Aphrodisieii in priora Analytica Aristotelis, commentaria praec.*, Florence: Erven Ph. Iunta 1521, in 4°.

[17] Eustratius.

Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς εἰς τὰ ὕστερα ἀναλυτικά τοῦ Ἀριστοτέλους, ὑπομνήματα. *Εὐστρατίου εἰς τὰ αὐτά*, Venetië: Erven A. Manutius 1534, in fol.; Ἐυστρατίου καὶ ἄλλων τινῶν ἐπισήμων ὑπομνήματα εἰς τὰ δέκα τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἠθικῶν Νικομαχείων βιβλία μετὰ τοῦ ὑποκειμένου. *Eustratii et aliorum peripateticorum commentaria in libros decem Aristotelis de moribus ad Nicomachum*, Venetië: Erven A. Manutius en A. Asulanus 1536.

[18] Commentaria Graeca in Rhetoricam Aristotel[is]

Εἰς τὴν Ἀριστοτέλους Ῥητορικὴν ὑπόμνημα ἀνωνύμου, Parijs: Neobarius 1539, in fol., cf. Hoffmann 1, 385.

[19] Cuiuslibet Graeci autoris opus quodcumque in Aristotel[em].

[20] Theophrastus Graece.

ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΥ [...] τὰ μέχρι νῦν σωζόμενα, ἅπαντα. *Theophrasti [...] opera, quae quidem a tot saeculis adhuc restant, omnia*, Bazel 1541, in fol.; cf. Hoffmann 3, 718. ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΥ ΠΕΡΙ ΦΥΤΩΝ ἹΣΤΟΡΙΩΝ, ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΦΥΤΩΝ Αἰτιῶν καὶ τινὰ ἄλλα αὐτοῦ βιβλία

[19] Andere Griekse auteurs die commentaren schreven bij Aristoteles zijn Georgius Pachymedes, Georgius Trapezuntius, Porphyrius, Michael Psellus, Syriannus en Theodororus Metochita.

ΠΕΡΙΕΧΩΝ ΤΟΜΟΣ VI. *Theophrasti historiam de plantis et de causis plantarum et quosdam alios ipsius libros continens tomus VI*, Venetië 1552, in 8°, cf. Hoffmann 3, 718. ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ. *Cum interpretatione Latina per Bilibaldum Pirckheymerum, iam recens aedita*, Bazel 1531, in 8° en [Parijs]: H. Stephanus 1557, in 8°, cf. Hoffmann 3, 719. *Theophrasti liber de Lapidibus, Graece*, Parijs: F. Morelli 1577, in 4°; cf. Hoffmann 3, 726. *Theophrasti de causis plantarum liber primus, Graece*, Parijs 1550, in 4°, cf. Hoffmann 3, 726. *Theophrasti libellus de odoribus, Graece, ab Adriano Turnebo Latinitate donatus atque annotationibus illustratus*, Parijs 1556, in 4°, cf. Hoffmann 3, 726. *Theophrastus de igne, Graece*, Parijs: A. Turnebus 1552, in 4°, cf. Hoffmann 3, 726. *Theophrastus de piscibus, Graece*, Parijs: F. Morelli 1578, in 4°, cf. Hoffmann 3, 726. *Theophrastus de sudoribus et de uertigine, Graece et ex Latina versione et cum animaduersionibus Bonauentura Grangerii*, Parijs 1576, cf. Hoffmann 3, 727.

[21] Procli opera Graece.

Compendiaria de motu disputatio, posteriores quinque Aristotelis de auscultatione naturali libros, mira breuitate complectens (Gr.), Parijs: J. Bogardus 1542, in 4°. *De motu libri duo* (Gr.&Lat.), Bazel 1545, in 8°. *De sphaera liber I. Cleomedis de mundi libri, una cum Ioan. Honteri de cosmographiae rudimentis* (Gr.&Lat.), Bazel: S. Henricpetri 1585, in 8°. *In primum Euclidis Elementorum librum commentariorum, libri IIII*, Padua 1560, in fol. *In Platonis Timaeon commentariorum libri quinque. Et in eiusdem Politicen enarratio* (Gr.), Bazel 1534, in fol. *Paraphrasis in quatuor Ptolemaei libros de siderum effectationibus* (Gr.), Bazel: J. Oporinus 1554, in 8°. *In C. Ptolemaei Quadripartitum enarrator ignoti nominis. Item Porphyrii philosophi introductio in Ptolemaei opus de effectibus astrorum. Praeterea Hermetis philosophi de reuolutionibus natiuitatum* (Gr.&Lat.), Bazel 1559, in fol. *Hypotyposis astronomicarum positionum* (Gr.), Bazel 1540, in 4°. *Origo geometriae ex Proclo* (Gr.), Parijs 1560, in 4°. Cf. Adams 2, 116, P 2127–2144.

[22] Iamblichus Graece.

Τὰ Θεολογούμενα τῆς ἀριθμητικῆς, Parijs: C. Wechel 1543, in 4°, cf. Adams 1, 569, I 8.

[23] Eusthathius in Dionisii περιήγησιν.

Διονυσίου Ἀλεξανδρείου περιήγησις. *Dionisysii Alexandrini de situ orbis liber, interprete A. Papio*, Antwerpen: Chr. Plantin 1575, in 4°.

[24] Scholia Graeca in Theocritum.

Theocriti scholia. Σχόλια. Commentaria uetera in Theocriti Eclogas (Gr.), Venetië: B. de Zanettis 1539, in 8°. *Theocriti Idyllia, hoc est, parua poëmata xxxvi. Eiusdem epigrammata XIX. Eiusdem bipennis. Praeter haec, accessere Scholia utilissima Zachariae Calliergi, hactenus paucis uisa*, Bazel 1546, in 8°. *Theocriti Idyllia. Epigrammata, Bipennis et ala* (Gr., ed. A. Torinus), Venetië: Farrea 1543, in 4°. *Theocriti Idyllia* (vert. Eobanus Hess, comm. J. Camerarius), Frankfurt: P. Brubacchius 1545, in 8°. Cf. Adams 2, 268, T 459–477; Hoffmann 3, 682–685.

[22] Dit is de enige Griekse uitgave van Iamblichus vóór deze datum; de andere zijn alle Latijnse vertalingen. Zijn biografie van Pythagoras verscheen pas in 1598 bij Aegidius Radaeus in Franeker.

- [25] Scholia Graeca in Hesiodum. *Hesiodi opera, quae quidem extant, omnia Graece, cum interpretatione Latina, scholia Ioannis Tzetzis*, Bazel: H. Froben & N. Episcopus 1542, in 8°. *Hesiodi poemata omnia. Scholia I. Tzetzes* (vert. G. Henisch), Bazel: Oporinus 1574, in 8°. *Hesiodi Ascræi opera et dies. Additis Iacobi Ceperini scholiis per Ioannem Frisium denuo auctis, una cum Latini interpretatione eiusdem Frisii*, Zürich: Froschov, 1579, in 8°. Cf. Adams 1, H 469–484; Hoffmann 2, 399–401.
- [26] Didymi Scholia Graeca in Homerum. *Ὅμηρον Ἐξηγητής. Homeri interpre. Graece*, Straatsburg: V. Rihelius 1539, in 8°. *Didymi σχόλια παλαιὰ εἰς τὴν Ὅμηρον Ἰλιάδα*, Rome: Ang. Callotius 1517, in fol. *Interpretationes et antiquae et perquam utiles in Homeri Iliada, nec non in Odyssea. Graece*, Venetië: A. Manutius 1521, in 8°. *ΔΙΔΥΜΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΤΑΤΟΥ ἘΙΣ ΤΗΝ ὈΔΥΣΣΕΙΑΝ ἙΞΗΓΗΣΙΣ. Didymi antiquissimi auctoris interpretatio in Odysseam*, Venetië 1528, in 8°. Cf. Hoffmann 2, 49.
- [27] Scholia Graeca in Oppianum. *Ioannis Brodae Turonensis Annotationes in Oppiani Cynegeticon libros IIII. Quinti Calabri Paralipomenon Homeri lib. XIII. Coluthi Thebani de Helenae raptu lib. unum*, Bazel: I. Heruagius 1552, in 8°. Cf. Hoffmann 3, 166.
- [28] Sexti philosophi opera Graece.
- [29] Tertulianus. *Q. Septimii Florentis Tertulliani Carthaginensis presbyteri, opera quae hactenus reperiri potuerunt omnia: iam postremum ad exemplaria manuscripta collatione facta, quam accuratissime recognita, aliquot etiam libris auctiora; nunc primum in capita et certo ordine habita quantum fieri potuit temporum ratione, in quinque tomos distincta [...]*, Antwerpen: Chr. Plantin 1584, in fol. Cf. *PP* 5, nr. 2299.
- [30] Theon sophista Graece. *ΘΕΩΝΟΣ ΣΟΦΙΣΤΟΥ ΠΡΟΓΥΜΝΑΣΜΑΤΑ. Theognis Sophistae primae apud rhetorem exercitationes, innumeris quibus scatebant antea mendis Ioachimi Camerarii Pabergensis opera purgatae et in sermonem latinum conuersae*, Bazel 1541, in 8°. Cf. Hoffmann 3, 707.
- [31] Libanius Graece. *ΛΙΒΑΝΙΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ ΜΕΛΕΤΑΙ, ΛΟΓΟΙ ΤΕ ἘΚΦΡΑΣΕΙΣ*, Ferrara 1517, in 4°. *Libanii declamationes. Graece*, Parijs 1540. *Libanii oratiunculae quaedam. Graece et Latine*, [Parijs]: H. Stephanus, 1577, in 8°. *Λιβανίου ἐπιστολῶν τμήμα πρῶτον. τμήμα δεύτερον*, Parijs 1576, in 4°. *Libanii progymnasmata, Graece et Latine edidit Ioach. Camerarius*, Bazel 1541, in 8°. Cf. Hoffmann 3, 11–17.
- [32] Dionisii Longini Rhet[oric]a Graece. *Διονυσίου Λογγίνου περὶ ὕψους λόγου. Dionysii Longini, Rhetoris praestantissimi, Liber de grandi, siue sublimi genere ora-*

[27] Er zijn geen sporen van Griekse commentaren bij Oppianus vóór de datum van de bestelling.

[28] De eerste getuigenis van de werken van Sextus Empiricus die ik heb gevonden is die van Genève 1621: *ΣΕΞΤΟΥ ἘΜΠΕΡΙΚΟΥ ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ. Sexti Empirici opera quae extant. Magno ingenii acumine scripti, Pyrrhoniæ hypotyposæwn libri III*, in fol. Cf. Hoffmann 3, 578. Er bestaat ook een Grieks epitome van een auteur die bekend staat als Sextus Pythagoricus: *Enchiridion Sexti Philosophi Pythagorici, et Pythagoræ verba aurea Latine*, Wittenberg 1514, in 4°; cf. Hoffman 3, 580.

tionis. In quo cum alia multa praeclare sunt emendata, tum ueretur poetarum uersus, qui, confusi commixtique cum oratione soluta, minus intelligentem lectorem fallere poterant, notati atque distincti. Additus index, methodum totius libri et ordinem quaestionum, de quibus agitur, ipsamque rationem praeceptionum commonstrabit, J. Crispinus 1570, in 8°. Cf. Hoffmann 3, 19.

- [33] Demetrii Phalerei *Περὶ ἑρμηνείας* Graece.

Δημητρίου Φαληρέως περὶ ἑρμηνείας. Demetrii Phalerei de elocutione liber, editus nunc primum in Germania opera 1, Rostock: S. Myliander 1584, in 8°. Cf. Hoffmann 3, 6.

- [34] Harpocration Graece.

ἈΠΟΚΡΑΤΙΩΝΟΣ ΛΕΞΙΚΟΝ ΤΩΝ ΔΕΚΑ ῥΗΤΟΡΩΝ. Graece. Cum Ulpiani commentarioli in Olynthiacas Philippicasque Demosthenis orationes, Venetië: A. Manutius 1503. Cf. Hoffmann 2, 333.

- [35] Etymologicus Graece.

ΜΕΓΑ ἙΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟΝ. MAGNUM ETYMOLOGICUM Graecae linguae, nunc recens summa adhibita diligentia excussum et innumerabilibus paene dictionibus locupletatum. Quas ut facilius cognoscere lector possit, singulis manus index est apposita [...], Venetië: F. Turrisoni, 1549, in fol. Cf. Hoffmann 2, 161.

- [36] Dionysius Areopagus Graece.

Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου τὰ εὗρισκόμενα. Μαξίμου σχόλια εἰς τὰ αὐτὰ. Γεωργίου τοῦ Παχυμέρη παράφρασις. Μιχαὴλ τοῦ Συγγέλου ἐγκώμιον. Dionysii Areopagitae opera quae extant. In eadem Maximi Scholia. Georgii Pachimerae paraphrasis. Michaelis Synceli Encomium, Parijs: G. Morel, 1562, in 8°. Cf. Hoffmann 2, 85.

- [37] Gregorius Nyssenus Graece.

S. Patris nostris Gregorii episcopi Nysseni, fratris Basilii Magni, opera omnia quae reperiri potuerunt, Graece et Latine nunc primum ex Mnss. codd. in lucem edita, et in duos tomos diuisa, Parijs: C. Morel 1615, in fol.

[32] Deze editie herneemt grotendeels de Griekse editie van Venetië: A. Manutius 1555, in 4°.

[34] In 1527 verscheen een heruitgave van mindere kwaliteit. De volgende uitgave zag pas het licht na deze bestelling, in 1614.

[37] Dit is de eerste bekende, Griekse uitgave van het volledig werk van deze auteur. Tot aan de datum van deze bestelling verschenen de volgende werken als zelfstandige publicaties: D. Patris Gregorii Nysseni Antistitis liber de uirginitate, nunc primum editus, Graece et Latine, interprete Iohanne Livineio Gandensi, Antwerpen: Chr. Plantini 1574, in 4°, cf. pp 3, 1265; ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΝΥΣΣΕΝΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ [...] βίβλος περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου. Opus admirandum Gregorii Nysseni Antistitis de hominum opificio, interprete Iohanne Levvenklavio, annotationibus etiam necessariis additis, Bazel: J. Oporinus 1567, in 8°; S. Gregorii Nysseni liber de perfectione et qualem oporteat esse christianum, Graece, Venetië 1574, in 8°; Orationes duae S. Gregorii episcopi Nyssae, una de filii et Spiritus Sancti Deitate, altera dicta die Paschatos, conuersae in Latinum sermonem a Joachimo Camerario Papebergensi, Leipzig: Officina Voegeliana 1564, in 8°; D. Gregorii Nyss. orationes de Occursu Iesu Christi, de Maria et Simeone, de Filii et Spiritus Sancti Deitate. Graece et Latine, interprete Laur. Gifano, Keulen 1568, in fol.; Gregorii Nysseni aduersus eos, qui castigationes aegre ferunt, oratio, Graece et Latine, Parijs: J. Benenatus 1570, in 8°; S. Gregorii Nysseni liber de iis qui adeunt Hierosolyma, Graece et Latine, Parijs: G. Morel 1558, in 8°; Gregorii Nysseni excerpta de rebus liturgicis, Graece edita studio Claudii de Sanctes, Parijs: G. Morel 1560, in fol. Cf. Hoffmann 2, 321–325.

- [38] Theophilactus in Paulum Graece. *ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Ἐξήγησις τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ ἁγίου Παύλου. Theophylacti Archiepiscopi Bulgariae in D. Pauli Epistolas commentarii, studio et cura Reuerendissimi Patris Domini Augustini Lindselli, Episcopi Herefordensis, ex antiquis Manuscriptis Codicibus descripti et castigati et nunc primum Graece editi. Cum Latina Philippi Montani versione, ad Graecorum Exemplarium fidem restituta*, London: koninklijke drukkerij, 1636, in fol. Cf. Hoffmann 3, 737.
- [39] Hippiastrae autores Graece. *Τῶν ἱππιατρικῶν βιβλία δύο. Veterinariae medicinae libri duo, a Ioanne Ruellio [...]*, Bazel: I. Valderus, 1537 in 4°.
- [40] Georgica Graece. *ΓΕΩΡΓΙΚΑ. De re rustica selectorum libri xx. Graeci Constantino quidem Caesari nuncupati, ac iam non libris sed thesauris annumerandi*, Bazel 1539, in 8°. Cf. Hoffmann 1, 455.
- [41] Omnes libri Graeci editi ab Henrico Stephano post Platonem post annum 1578. *Homerici centones, a ueteribus uocati Ὀμηρόκεντρα, Virgiliani centones, utrique in quaedam historiae sacrae capita scripti. Nonni Paraphrasis Euangelii Iohannis, Graece et Latine*, [Parijs]: H. Stephanus 1578, in 16°. *Theocriti aliorumque Poetarum Idyllia. Eiusdem Epigrammata*, [Parijs]: H. Stephanus 1579, in 16°. *Xenophontis (uiri armorum et literarum laude celeberrimi) quae extant opera. Graece. Annotationes Henrici Stephani multum locupletatae*, [Parijs]: H. Stephanus 1581, in fol. *Herodiani Historiarum libri VIII. Graece. Cum Latina Angeli Politiani interpretatione et huius partim supplemento, partim examine Henrici Stephani utroque margini adscripto*, [Parijs]: H. Stephanus 1581, in 4°. *Pindari et caeterorum Lyricorum Carmina, Graece et Latine. Editio III graecolatina H[enrici] Stephani recognitione quorundam interpretationis locorum, et accessione lyricorum Carminum locupletata*, [Parijs]: H. Stephanus 1586, 2 vols., in 16°. Cf. Renouard (1843), 145–151.
- [42] Sophocles Graece Plant[ini]. *ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΙ Ζ vel SOPHOCLES TRAGEDIAE VII, in quibus praeter multa menda sublata, carminum omnium ratio hactenus obscurior, nunc apertior producitur, opera Gulielmi Canteri Vltraiectini*, Antwerpen: Chr. Plantin 1579, in 16°. Cf. PP 5, nr. 2224.
- [43] Homerus Graece tantum p[aru]o 16. *Ὅμηρου Ἰλιάς. HOMERI ILIAS, id est De rebus ad Troiam gestis*, Arras: J. Crispin 1559; *Ὅμηρου Ὀδυσσεΐα. HOMERI ODYSSEA, id est De rebus ab Ulysse gestis. Eiusdem Batrachomyomachia et Hymni*, Arras: J. Crispin 1567, 2 vols., in 16°. Cf. Hoffmann 2, 462.
- [44] Iusti Lipsii opera. *Iusti Lipsii opera omnia quae ad criticam proprie spectant. Quibus accessit Electorum Liber Secundus, nouus nec ante editus. Cetera item uarie aucta et correcta*, Leiden: Chr. Plantin 1585, in 4°. Cf. PP 3, nr. 1550 A–B.
- [45] Iosephi Scaligeri omnia prae-ter Varronem, Festum, **Ausonium et opuscula Virgil[i]**. *Yvonis Villiomari [i. e. J. J. Scaliger] in locos controuersos R. Titii animaduersorum liber*, Parijs: M. Patisson in het atelier van R.

[38] De Griekse versie zag pas het licht in de loop van de 17de eeuw. Deze commentaar verscheen echter een tiental keer in Latijnse vertaling tussen 1527 en 1570.

Stephanus 1586, in 8°. *Opus nouum de emendatione temporum in octo libros tributum*, Parijs: M. Patisson in het atelier van R. Stephanus 1583, in fol. Cf. Adams 2, s. 557–570.

[46] Henrici Stephani opera quae prodierint post annum 1577.

Nizoliodidascalus siue Monitor Ciceronianorum Nizolianorum. Dialogus Henrici Stephani, [Parijs]: H. Stephanus 1578, in 8°. *Deux Dialogues du nouveau langage François italianizé, et autrement desguizé, principalement entre les courtisans de ce temps: de plusieurs nouveautez qui ont accompagné ceste nouveauté de langage: de quelques courtesanisms modernes, et de quelques singularitez courtisanesques*, Parijs: H. Estienne 1578, in 8°. *Henrici Stephani Schediamatum uariorum, id est, Observationum, Emendationum, Expositionum, Disquisitionum libri tres: qui sunt Pensa succisiuarum horarum Ianuarii, Februarii, Martii*, [Parijs]: H. Stephanus 1578, in 8°. *Iuris ciuilis Fontes et Riui. Iurisconsultorum ueterum quidam loci, ex integris eorum uoluminibus ante Iustiniani aetatem excerpti. Ex Papin., Pauli, Ulp., Caii, Modestini integris libris aliorumque ueterum iuris authorum. Henrici Stephani Collatio legum Mosaicarum et Romanarum ante Iustiniani imp. aetatem inde sumpta*, [Parijs]: H. Stephanus 1580, in 8°. *Henrici Stephani Thesaurus Linguae Graeca (editio altera absque anno, seu M.D.LXXX)*, Parijs: H. Stephanus 1580, 5 vols., in fol. *Paralipomena Grammaticarum Gr. Linguae Inst. Item, Animaduersiones in quasdam Grammaticarum Gr. traditiones. Auctore Henr. Stephano. Numeri paginarum lectorem ad eam (Lod. Enoci) grammaticen remittunt quae inscripta est De puerili Gr. literarum doctrina*, [Parijs]: H. Stephanus, 1581, in 8°. *Hypomneses de Gallica lingua, peregrinis eam discentibus necessariae; quaedam uero ipsis Gallis multum profuturae. Auctore Henr. Stephano qui et Gallicam patris sui Grammaticen adjunxit. Cl. Mitalerii Epistola de uocabulis quae Iudaei in Galliam introduxerunt*, [Parijs]: H. Stephanus 1582, in 8°. Cf. renouard: 1843, 144–151.

[47] Ciuitates orbis terrarum 3 vol[umina] Plant[ini].

Georg Braun, *Ciuitates orbis terrarum: Lib. I, II, III*, Keulen 1572–1581, 3 vols., in fol. Cf. BSB–ak 7, 137).

[48] Apuleius.

Godescalci Stewechi Heusdani in L[ucii] Apuleii opera omnia quaestiones et coniecturae. In quibus praeter castigationes infinitas, ritus prisci obseruati, explicati, accesserunt quoque aliorum doctorum uirorum in eundem scriptorem emendationes, Antwerpen: Chr. Plantin 1586, in 8°; cf. PP 5, nr. 2262.

[49] Arnobius contra gentes.

Arnobii disputationum aduersus gentes libri septem, recogniti et aucti. Ex bibliotheca Theodorici Canteri Vltraiectini, cuius etiam notae adiectae sunt, Antwerpen: C. Plantin 1582, in 8°. Cf. PP 1, nr. 596.

[47] De eerste titel verscheen in een gelijke oplage in Keulen, de stad waarvan de auteurs afkomstig waren, en in Antwerpen bij Ph. Galle. Vandaar wellicht de vergissing in de bestelling, die het werk aan Plantin toeschrijft, die anderzijds wel het welbekende *Theatrum orbis terrarum* van Abraham Ortelius ter perse legde.

[48] Vóór deze bestelling waren Apuleius' *Opera omnia* verschenen in Bazel: H. Petrus 1560 (cf. Adams 1, A 1362 ss., en IA 2, 48–49).

- [50] Titus Liuius fol[i]o Parisiis cum scholis Sigonii et aliorum. *Titus Liuius. Historiarum libri qui extant xxxv. C. Sigonii Scholia, Venetië: Manutius 1572, in fol.*
- [51] Becani opera. *Opera Ioan[is] Goropii Becani, hactenus in lucem non edita: nempe. Hermathena, Hieroglyphica, Vertumnus, Gallica, Francica, Hispanica, Antwerpen: Chr. Plantin 1580, in fol. Cf. PP 3, nr. 1255.*
- [52] Rerum Hispanicarum scriptores. *Rerum Hispanicarum scriptores aliquot ex Bibliotheca clarissimi uiri Dn. Roberti Beli Angli. Nunc accuratius et emendatiusque recusi et copiosissime. Tomus prior, Frankfurt a.M.: A. Wechel 1579, in fol. Rerum Hispanicarum scriptorum tomus posterior. Ex Bibliotheca clarissimi uiri domini Roberti Beli Angli [...] additus est rerum memorabilium, in utroque tomo contentarum, index copiosissimus, Frankfurt a.M.: A. Wechel, 1579, in fol. De rebus gestis a Francisco Ximeno Cisnero, archiepiscopo Toletano, libri octo, authore Alvaro Comecio, qui sunt rerum Hispanicarum tomus III. Nunc primum in Germania recusi: quibus inscriptiones aliquot Tarraconenses ex historia Hispanica Ludouici Pontis adiunctae sunt. Omnia studio Ioan. Sambuci Pannonii, Caes. Maest. consiliarii et historici. Addiectus est in fine rerum memorabilium index, Frankfurt a.M.: A. Wechel 1581, in fol. Cf. VD-16- 17, 87, R 1163-1165.*
- [53] Numismata imperatorum 4°. *Imperatorum Romanorum numismata a Pompeio magno ad Heraclium: quibus insuper additae sunt inscriptiones quaedam ueteres, arcus triumphales, et alia ab hac rem necessaria. Summa diligentia et magno labore collecta ab Adolpho Occone R. P. Aug. Medico antiquitarum studioso, Antwerpen: Chr. Plantin 1579, in 4°. Cf. PP 4, nr. 1760.*
- [54] Turnebi opera fol[i]o. *Adriani Turnebi aduersariorum tomi III, Bazel: Th. Guarinus 1581, in fol. Cf. Adams 2, T 1146.*
- [55] Plautus cum commento Lambyni. *M. Accius Plautus ex fide atque auctoritate complurium librorum manuscriptorum opera D. Lambini emendatus et commentariis explicatus, Parijs: B. Macaeus 1588, in fol. Cf. Adams 2, P 1500.*
- [56] Brissonius de formulis. *Barnabas Brissonius. De formulis et sollempnibus populi Romani uerbis, Parijs: H. Theodericus voor S. Niuelles 1583, in fol. Cf. Adams 1, B 2847.*
- [57] Suetonius cum commento Torrenti *Laeuini Torrentii in C. Suetonii Tranquilli XII Caesares commentarii, Antwerpen: Chr. Plantin 1578, in 8°. Cf. PP 5, nr. 2335.*
- [58] Omnes libri qui ad haec studia quae dicuntur humanitatis pertinere uideantur editi post annum 1580 maxime a Plant[ino]

[50] We weten niet of de vermelding Parijs een vergissing is. In 1552 verscheen hier namelijk een folio editie van de *Decades tres cum dimidia* van Livius, maar de titel vermeldt Glareanus als commentator; Sigonius daarentegen is vermeld in de titel van de latere, Venetiaanse editie. Cf. Adams 1, L 1336 en 1344.

[54] De eerste ons bekende uitgave van de *Opera* van Adrianus Turnebus is die van Straatsburg: L. Zetzner 1600, in fol.

[58] We citeren hier slechts enkele humanistische werken die verschenen bij Plantin tussen 1580 en 1586, het jaar van deze bestelling. In 1581 publiceerde hij de *Fabels* van Aesopus, Alciato's *Omnia emblemata*, In P. Ouidii Nasonis *Fastorum*

- [59] Tabulae geographicae additae Theatro orbis edito an[no] 1573, quod habet tab[ulas] 70. *Additamentum theatri orbis terrarum. Abrahamus Ortelius geographiae studiosis. Cum Imperatoriae et Regiae Maiestatum Priuilegiis ad decennium*, Antwerpen: Chr. Plantin 1579, in fol. *Additamentum III. Theatri orbis terrarum. Abrahamus Ortelius geographiae studiosis. Cum Imperii, Belgicae et Brabantiae priuilegiis*, Antwerpen: Chr. Plantin 1584, in fol. Cf. *PP* 4, nrs. 1823–1825.
- [60] Breuiarium Romanum 8° Plant[ini] 2 uolum[ina] *Breuiarii Romani, ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restituti, Pii v. Pont. Max. iussu editi, Pars Hiemalis*, Antwerpen: Chr. Plantin 1574, in 8°, vol. I. *Breuiarii Romani, ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restituti, Pii v. Pont. Max. iussu editi, Pars Aestiuialis*, Antwerpen: Chr. Plantin 1574, in 8°, vol. II. Cf. *PP* 1, nr. 821.
- [61] 2 Diurnum p[aru]o 16 Plant[ini] *Officium Diurnum ad usum Romanum ex Decreto concilii Tridentini restitutum, cum Cal[endar]io Greg[orian]o perpetuo*, Antwerpen: Chr. Plantin 1585, in 16°. Cf. *PP* 4, nr. 1803.
- [62] Missale Rom[anum] 4° cum nouo calendario Plant[ini] *Missale Romanum, ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini restitutum. Pii v. Pont. Max. iussu editum*, Antwerpen: Chr. Plantin 1585, in 4°. Cf. *PP* 4, nr. 1699.
- [63] Caroli Molinei reliqua omnia opera praeter haec:
- Tractatus commerciorum et usurarum *Tractatus commerciorum et usurarum reddituumque pecunia constitutorum et monetarum, autore Carolo Molinaei*, Keulen: N. Hernelinus 1584, in 8°. Cf. *IA* 13, 272.
- Commentarius in regulas cancelariae in Reg[no] Franciae etc. Charles de Moulin [= Molinaeus], *In regulas Cancellariae rom. hactenus in regno Franziae usu receptas commentarius analyticus*, Lyon 1560, Parijs 1599, 1608, Keulen 1608. Cf. Adams, I, 372, D 1090.
- Consilia et responsa Charles de Moulin, *Consilia quatuor, seu propositiones errorum in causa Principis Philippi Landgrauii Hessiae, comitis in Katzenelnbogen etc. Contra Comites a Nassau et principes Auriaci, et erronea et iniqua iudicia per eos tempore captiuitatis*, Parijs: A. Vincentius 1552, in 4°; cf. Adams I, D 1086. *Consilium analyticum clarissimi I.V.D. Caroli Molinaei, in causa illustrissimi Domini Martini ab Aragonia, ducis Villaformosae*, Parijs: P. Le Preux 1559, in 4°; cf. *IA* 13, 264. *Consilium super actis Concilii*

libros observationes van Ciofano, Hesiodus' Opera, Plantarum seu stirpium icones van Lobelius, de Opera omnia van Tacitus en boeken v en vi van Vergilius' Aeneis. In 1582 verschenen Cicero's Epistolae ad Atticum, Ovidius' Heroides, uitgegeven door Ciofano, Filippica I en II van Demesthenes, boeken I en III I van Homerus' Ilias, de Metamorfofen van Ovidius, De situ orbis libri tres en Geographica et historica Herodoti quae Latine Mela excipit van Pomponius Mela; in 1583 volgden de Opera van Terentius; in 1584 de Hymni, epigrammata et fragmenta van Callimachus (een editie van Bonaventura Vulcanius) en de Orationes van Cicero in drie delen. Het jaar nadien zagen zijn Epistolae ad familiares het licht, evenals de Opera van Claudianus, boek v van de Ilias en de Satiren van Persius en Juvenalis.

[63] Extricatio correxi e Explicatio

Zijn onder meer bekend: *De mutatione monetarum*, Keulen: I. Gymnicus 1591, in 4°; *Oratio de horrenda ecclesiae et politiae metamorphosi, qua sese Papa cum suis decretalibus in altum extulit*, Bazel: J. Oporinus 1566, in 4°.

	<p><i>Tridentini</i> (Pictauii, 1565, en 8°); cf. Adams 1, D 1087. <i>Responsum ex iure de exceptione carceris seu custodiae Philippi Hessonum principis, per C. Molinaeum</i>, s.l. ca. 1551, in 4°; cf. IA 13, 260. <i>Responsum iuris de bona fide Landtgrauui</i>, Augsburg [?] ca. 1551, in 12°; cf. IA 13, 260. <i>Consilia et responsa iuris analytica. Tertia editio, ab ipsomet autore recognita</i>, Lyon: B. Vincent, 1582, in fol.; cf. IA 13, 271.</p>
<p>Tractatus analitici de donationibus factis uel confirmatis in contractu matrimonii, De inofficiosis testam[entis] donationibus et dotib[us].</p>	<p><i>Tractatus duo analytici, prior de donationibus factis uel confirmatis in contractu matrimonii, posterior de inofficiosis testamentis donationibus et dotibus</i>, Parijs: G. Mallot 1578, in 8°; cf. IA 13, 271.</p>
<p>Explicatio Rub. et l[ibri] 1 et 2 ff° de uerbo obligationis</p>	<p><i>Noua et analytica explicatio rubr[ic.] et L. I. et II [digestorum] De uerbor. obligationibus, ex uberrimis lectionibus tam Tubingensibus quam Dolanis, iam denuo castigatio edita</i>, Jena: D. Richtzenhan 1588, in 8°; cf. IA 13, 272. <i>Noua et analytica explicatio rubr[ic.] et L. I. et II [digestorum] De uerbor. obligationibus</i>, Lyon: C. Senneton 1562, in fol.; cf. Adams 1, 372, D 1092.</p>
<p>Extrictio Labirynthi diuid. et indiuid.</p>	<p><i>Extrictio Labyrinthi diuidui et indiuidui cum noua et analytica tam in theoria quam in praxi declaratione legum omnium eius materiae, auctore Carolo Molinaeo</i>, Lyon: C. Senneton 1562, in fol. Cf. IA 13, 265.</p>
<p>Commentaria in consuetudines Paris[ienses]1^a pars usque ad § 5°; 2^a pars usque ad § 63; si qui prodierint huius operis alii §§ etiam afferri cupio.</p>	<p><i>Prima pars commentariorum in consuetudines Parisienses</i>, Parijs: P. Le Preux 1539, in fol.; cf. IA 13, 259. <i>Commentarii in consuetudines Parisiensis</i>, Parijs 1554, in fol.; cf. IA 13, 262. <i>Commentarii analytici in consuetudines Parisienses. Opus nunc primum natum et editum cum summaris et additionibus. Pars II</i>, Parijs 1559, in 4°; cf. IA 13, 264. <i>Consuetudines siue constitutiones almae Parisiorum urbis, atque adeo totius regni Franciae commentariis illustratae et explicatae</i>, Frankfurt: N. Bassaeus voor S. Feyrabend 1575, in fol.; cf. IA 13, 268. <i>Commentarii in Parisiensis totius Galliae supremi parlamenti consuetudines. Quibus singularum Galliae prouinciarum exterarumque nationum consuetudines. Praeter antecedentes editiones hac aucta est, cum duplici indice</i>, Lausanne: F. Le Preux 1576, in fol.</p>
<p>Vengan todos o ligados o enquadernados.⁽²⁾ [A tergo, Moreti manu, scriptura tranuersa in margine dextro] Mem[ori]a lib[rorum] Graecorum pro B[enedicto] A[ria] Montano.</p>	

(²) Allemaal voorlopig of definitief ingebonden.

o: MPM, Arch. 121, 297–298

Allerlei documenten in de correspondentie tussen Montano en het Plantinse Huis maken het mogelijk de datum van deze levering te reconstrueren. Op 19 maart 1592 schreef Luis Pérez aan Montano: 'Ik heb een lijst van boeken ontvangen die licentiaat Pacheco mij vraagt, waarop u de titels die u ook voor uzelf wenst hebt aangeduid met een kruisje (dat zijn ze bijna allemaal). Hieruit maak ik op dat u bijna alle boeken in tweevoud wenst, voor uzelf ingebonden en voor de genoemde Pacheco ongebonden. Ik heb de bestelling doorgegeven aan Moretus, die laat weten dat slechts een klein aantal ervan voorhanden is. Wat we hier niet hebben, heeft hij in Frankfurt besteld. We zullen weldra horen wat daar beschikbaar is en zullen zorgen dat al wat we konden te pakken krijgen u bezorgd wordt.'⁽¹⁾ Twee maanden na ontvangst van de bestelling stuurt Moretus aan Montano een aantal boeken van het Plantinse Huis (met de lijst ervan in appendix bij zijn brief), waarvan hij vermoedt dat Montano ze nog niet heeft gezien.⁽²⁾ Op dat moment bevond Arias Montano zich aan het hof, waar hij belast was met het opstellen van een catalogus van de bibliotheek van het Escoriaal. Vandaar dat hij zijn brief besluit met de mededeling dat Pacheco zich over de boeken van beiden zal ontfemen. Deze lijst is geen autograaf.

Lijst van de boeken van Justus Lipsius die voor Fran[cis]co Pacheco uit de Zuidelijke Nederlanden moeten komen

Iusti Lipsii

[1] De uenatione.

[2] De magnitudine Romana dialog[i].

Justus Lipsius, *Admiranda siue de magnitudine romana libri quattuor. Ad serenissimum principem Albertum Austriam*, Antwerpen: J. Moretus 1598, in 4°. Id., *Admiranda siue de magnitudine romana libri quattuor*, Antwerpen: J. Moretus 1599³, in 4°.

[3] Electorum libri duo.

Justus Lipsius, *Electorum liber primus, in quo, praeter censuras, uarii prisci ritus, multis locis auctus nunc et correctus*, Leiden: Chr. Plantin 1581, in 4°; cf. PP 3, nr 1541 A–B; JLP, 148. Justus Lipsius, *Electorum liber secundus, in quo mixtim Ritus et Censurae*, Leiden: Chr. Plantin 1585, in 4°; cf. PP 3, nr. 1542 A–B; JLP, 150.

⁽¹⁾ Archivo General de Simancas, Estado 169, f. 177.

⁽²⁾ Cf. Dávila, Benito Arias Montano. *Correspondencia*, II, 92 05 13: 'Illorum quos nunc mitto index hisce subscriptus erit, sunt enim ex illis (quos R[euerendam] D[ominacionem] T[uam] hactenus non uidisse cogito) ex off[ici]na Plantiniana.'

[1] In de *Saturnalia* (cf. nr. 9) had Lipsius zich beperkt tot de gladiatorenspelen, met de bedoeling daarna de jacht op wilde dieren als onderdeel van de spelen la (*De uenatione*) en de circusspelen (*De circo*) verder uit te werken. Op 5 augustus 1582 schreef hij aan Franciscus Modius: 'Libro etiam duos de Amphitheatro siue de Venatione affectos iam habemus' (ILE I, 82 08 05'). Toen het werk in 1584 het licht zag, bevatte het alleen *De amphitheatro*. De traktaten *De uenatione* en *De circo* zijn nooit verschenen. Zoals ook geldt voor andere werken van Lipsius (cf. nrs. 6 en 7), was zijn lezerspubliek zo ongeduldig dat er ook vraag was naar beloofde titels die nog niet waren verschenen of die uiteindelijk nooit het licht zagen. Cf. JLP, 170–172; ILE II, 84 01 08 G; ILE II, 84 03 07 L. Op 6 juli 1592 verstuurde Jan Moretus twee exemplaren van *De amphitheatro*; prijs 12 st. (MPM, Arch. 69, 78v).

[2] Hoewel dit werk dus nog niet was verschenen toen deze lijst tot stand kwam, was Montano op de hoogte van Lipsius' projecten. Cf. BGC 3, 883–895, L 126; JLP, 179.

[3] Verstuurd aan Pacheco en aan Montano op 6 juli 1592; prijs 5 st. (MPM, Arch. 69, 78v). Tweede exemplaar verzonden aan Montano op 25 september 1592; prijs: 12 st. (MPM, Arch. 69, 115r).

- [4] Collectanea antiquitatis, distinto de las inscripciones antiguas, que las tengo acá.
- [5] Circenses. Cf. [II, 1].
- [6] Triumphus. Cf. de noot bij [II, 7].
- [7] De funere; de hoc dubito.
- [8] Commentaria in Tacitum; de la edición última. Justus Lipsius, *Publius Cornelius Tacitus. Opera quae exstant [...] Additi commentarii meliores plenioresque, cum curis secundis*, Leiden: F. Raphelengius 1589, in fol. Cf. *JLPH*, 160–161.
- [9] Saturnalium sermonum. Editio ultima auctior et figuris ornatio. Justus Lipsius, *Saturnalium sermonum libri duo, qui de gladiatoribus. Editio ultima, auctior et ornatio*, Antwerpen: Chr. Plantin 1588, in 4°.
- [10] † Aulus Gellius cum emendationibus et notis Oberti Giphani.

[4] ‘Zijn verzameling oudheidkundige werken, maar niet de oude inscripties die ik hier al bezit.’

Wellicht wenste hij Lipsius' *Saturnalium sermonum Libri Duo, qui de gladiatoribus*, Antwerpen: Chr. Plantin, 1582, in 4°. *De amphitheatro liber. In quo forma ipsa loci expressa, et ratio spectandi en De amphitheatris quae extra Romam libellus. In quo formae eorum aliquot et typi*, Leiden: Chr. Plantin 1584, in 4°.

De publicatie die hij niet wenst is Martinus Smetius, *Inscriptionum antiquarum quae passim per Europam liber. Accessit auctarium a Justo Lipsio*, Leiden: F. Raphelengius Sr. 1588, in fol. Cf. *JLPH*, 173. Lipsius had het handschrift van Smetius in handen gekregen met de dringende vraag ervoor te zorgen dat het werd uitgegeven. Cf. J. De Landtsheer, ‘Inscriptions and Coins in Lipsius's Works’, *Lias*, 31 (2004), 119–139 (vnl. 120–123).

[7] In het voorwoord (*Ad lectores*) van zijn *Satyra Menippaea* (Antwerpen: Chr. Plantin 1581, in 4°), had Lipsius twee nieuwe traktaten aangekondigd, een *Funus* (over begrafenisplechtigheden) en een *Triumphus* (over de stoet van een triomferend generaal). Zijn *Satyra Menippaea* wekte echter zoveel verontwaardiging dat Lipsius een veiliger terrein verkoos, namelijk de antiquarische traktaten gewijd aan de gladiatorenspelen en het amfitheater. In een van zijn brieven (*LE* I, 82 00 00 P) neemt Lipsius quasi verontwaardigd zijn vriend Plantin op de korrel, die ongeduldig was om de *Funus* ter perse te leggen: ‘At tu fidem etiam meam appellas, et ubi Satyrae,’ inquis, ‘ubi Funus?’ Quid tibi uis, mi Plantino? an ut ego sim funus? Montano en Pacheco werden dus, net als andere lezers teleurgesteld in hun verwachtingen, want de *Funus* en de *Triumphus* werden nooit afgewerkt.

[8] Alleen aan Montanus toegestuurd op 25 september 1592; prijs: 4 fl. 10 st. (MPM, Arch. 69, 114v).

[9] Heruitgave van de Leidse druk van 1585 met een aantal kleine wijzigingen. Cf. *JLPH*, 168; *PP* 3, nr 1558. Toegestuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 78v); prijs: 1 florijn. Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592; prijs: 1 fl. 10 st. (MPM, Arch. 69, 114v).

[10] Giphani correxi e Griphoni

De geconsulteerde bibliografische naslagwerken vermelden dit werk niet. In het MPM archief daarentegen vindt men het bewijs dat Giphanius wel degelijk voor Plantin een commentaar voorbereidde bij Aulus Gellius, samen met commentaren bij Caesar en Lucretius: ‘J’ay payé a Mr. Obert Gifanius pour présent de ce quil a fait à Lucretius, Commentaria Caesaris et Aulus Gellius, baillé disie 22 pièces d’or de 35 st. pièce. Casse crediteur à Lucretius p[ar] Me. Obert Gibanius 38 fl. 10st.’ (MPM, Arch. 3, f. 35). Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs 8 st (MPM, Arch. 69, 78v); op 25 september 1592 werd een tweede exemplaar aan Montano verzonden voor de prijs van 13 st. (MPM, Arch. 69, 114v).

- [11] † De re rustica opuscula ueterrum scriptorum per Ioachinum Camerarium edita. *De re rustica opuscula nonnulla, lectu cum iucunda, tum utilia, iam primum partim composita, partim edita a D. Ioachimo I. F. Camerario, medico Noribergensi*, Nürnberg: C. Gerlachin en Erven J. Montanus 1577, in 4°. Cf. VD-16- 3, 706, c 562.
- [12] † Ioan[nes] Curopalates, cum notis Fran[cis]ci Iunii. Franciscus Junius Sr., *Sapientissimi Curopalatae, de officialibus Palatii Constantinopolitani et officii magnae Ecclesiae libellus Graece et Latine, nunc primum in lucem editus [...]* Additus in fine notarum libellus, [Heidelberg]: J. Mareschallus 1589, in 8°. Cf. BM 41, cols. 114–115.
- [13] † Roberti Titii locorum controuersorum libri. *Roberti Titii Burgensis locorum controuersorum libri decem, in quibus plurimi scriptorum loci conferuntur, explicantur et emendantur*, Florence 1583, in 4°. Cf. BM 239, 482.
- [14] † Mathei Hosti opera. *Omnium operum Matthaei Hosti tomi III: quorum primus continet Historiam rei nummariae ueteris Romanae, Graecae, Hebraicae et externae antea editae [...]*, Frankfurt: A. Eichhorn 1586, In 8°. Cf. VD-16- 9, 404, H 5182.
- [15] † Sidonii Apollinaris opera cum notis Eliae Vineti, o de otro moderno. Sidonius Apollinaris, *Opera castigata, restituta et edita studio Eliae Vineti*, Lyon: J. Tornaestus 1552, in 8°.
- [16] † Ludouici Carrionis emendationum libri duo. Louis Carrion, *Lud[ouici] Carrionis emendationum et observationum liber primus (-secundus)*, Parijs: G. Beys 1583, in 8°. Cf. IA 6, 587.
- [17] † Dionysii Gothofredi in Festum Pompeium notae. Dionysius Gothofredus, *Auctores Latinae linguae in unum redacti corpus. Notae Dionysii Gothofredi ad Varronem, Festum et Nonium, uariae lectiones in Fulgentium et Isidorum. Index generalis in omnes superiores auctores, s.l.*: G. Leimarius 1585, in 4°. Cf. BL 1, 239–240.
- [18] † Marci Porcii Catonis quae extant ab Ausonio Popma collecta. *M. Porci Catonis quae extant ab Ausonio Popma Frisio collecta et restituta. Eiusdem Ausonii ad eadem notae*, Leiden: F. Rapheleugius 1590, in 8°; cf. IA 7, 198.

[12] Curopalates correxī e Curopolates

Verstuurd aan Pacheco en Montanus op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 78v); prijs: 8 st. Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592; prijs: 13 st. (MPM, Arch. 69, 115r).

[13] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 78v); prijs: 1 fl. 8 st. Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592; prijs: 1 fl. 18 st. (MPM, Arch. 69, 114v).

[14] Plantin heeft twee werken van deze Duitser ter perse gelegd: *De numeratione emendata, ueteribus Latinis et Graecis uisitata*, Matthaeo Hosto auctore, Antwerpen: Chr. Plantin 1582, in 8°; PP 3, nr. 1403; en *In historiam monomachiae Dauidis et Goliathi, primo libro reg. cap. xvii inquisitio*: Matthaeo Hostio auctore, Antwerpen: Chr. Plantin 1582; PP 3, nr. 1404. Op 6 juli 1592 werden twee exemplaren verstuurd van *De numeratione emendata*; prijs 2 st. (MPM, Arch. 69, 78v).

[15] Of van een andere recente [auteur]. De volgende, ons bekende editie dateert van na de bestelling: *Opera, Io. Sauaro recognouit et librum commentar. adiecit*, Parijs: A. Perier 1599, in 4°; cf. Brunet 5, 373–374.

[17] Gothofredi correxī e Gothfredi

[18] Popma correxī e Popo

- [19] † De dialectis Graecae linguae auctore Othone Gualperio. Otto Walper, *De dialectis Graecae linguae praecipuis: Attica, Ionica, Dorica, Aeolica, et coronidis vice nonnulla de proprietate poetica libellus methodice conscriptus; et [...]* in *Academia Marburgensi propositus; ab Othone Gualperio D. Graecarum Hebraicarumque litterarum ibidem professore*, Frankfurt a. M.: J. Spiess 1589, in 8°. Cf. VD-16- 21, 604, W 918.
- [20] † Lycophronis Casandra translata per Iosephum Scaligerum et Guilielmum Canterum. Gulielmus Canterus – Iosephus Scaligerus, *ΛΥΚΟΦΡΩΝΟΣ ΧΑΛΚΙΔΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ, Alexandra siue Cassandra, uersiones duae: una ad uerbum, a Gulielmo Cantero; altera carmine expressa, per Iosephum Scaligerum, Iulii f. [...]*, Bazel: J. Oporinus en P. Perna 1566, in 4°. Cf. VD-16- 12, 569, L 7724.
- [21] † Grammatica Germanicae linguae. Johannes Claius, *Grammatica Germanicae linguae ex optimis quibusque autoribus collecta opera et studio M. Ioannis Claii Hertzber [...]*, Leipzig: H. Grosius 1587, in 8°.
- [22] † In autores paene omnes antiquos potissimum censio, auctore Claudio Verderio, Lugduni apud Bartholomaeum Honoratum, 4°. Claude du Verdier, *In auctores paene omnes antiquos potissimum censio, qua receptissimorum quorumque grammaticorum, poetarum, historicarum, dialecticorum, rhetorum, oratorum, iurisconsultorum, ueterum et recentium, philosophorum, mathematicorum, medicorum et theologorum errata quaedam deprehenduntur*, Claudio Verderio Anton. fil. Auctore, Lyon: B. Honoratus 1586, in 4°; cf. BL 4, 154.
- [23] † De gigantibus eorumque reliquiis auctore Ioanne Casanione. Jean Chassanion, *De gigantibus eorumque reliquiis ac de his hominibus qui prodigiosis uiribus ad Gigantum naturam proxime uidentur accedere. A Ioan. Cassanione Monostrolienti*, Speyer: B. Albinus 1587, in 8°. Cf. VD-16- 4, 163, C 2071.
- [24] † Nichodemi Frischlini Aristophanes. Nicodemus Frischlin, *[Opera] Nicodemi Frischlini Aristophanes, ueteris comoediae princeps: poeta longe facetissimus et eloquentissimus: repurgatus a mendis et imitatione Plauti atque Terentii interpretatus [...]*, Frankfurt a.M.: J. Spies 1586, in 8°. Cf. VD-16- 1, 483, A 3269.
- [25] † Linguae Germanicae uindicatio contra exoticas quasdam, per Wolfgangum Hungerum in 8°. Argentini. Wolfgang Hunger Sr., *Linguae Germanicae uindicatio contra exoticas quasdam, quae complurium uocum et dictionum, mere*

[19] Verstuurd aan Pacheco en Montanus, ook al staat er geen kruisje bij, op 6 juli 1592; prijs: 4 st (MPM, Arch. 69, 78v). Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592; prijs: 11 st. (MPM, Arch. 69, 115r).

[20] Verstuurd aan Pacheco en Montanus op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 78v); prijs: 4 st. Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592; prijs: 14 st. (MPM, Arch. 69, 114v).

[21] Er bestaat een editie van vóór 1578 in dezelfde stad gedrukt voor J. Rhamba. Cf. VD-16- 4, 428, C 3989.

[22] Verstuurd aan Pacheco en Montanus op 6 juli 1592; prijs: 10 st. (MPM, Arch. 69, 78v). Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592; prijs: 1 fl. (MPM, Arch. 69, 114v).

[23] Verstuurd aan Pacheco en Montanus op 6 juli 1592; prijs: 2 st. (MPM, Arch. 69, 78v). Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 115r).

[24] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 18 st. (MPM, Arch. 69, 78v). Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592; prijs: 1 fl. 8 st. (MPM, Arch. 69, 114v). Derde exemplaar verzonden op 19 juli 1593; prijs: 1 fl. (MPM, Arch. 70, 97v).

[25] exoticas quasdam correxī et exotica quasdam

Germanicarum, etymologiae, ex sua petere sunt conati. Lucubrata per clarissimum Iureconsultum Wolffgangum Hungerum [...], Straatsburg: B. Jobin 1586, in 4°. Cf. VD-16- 9, 522, H 5970.

- [26] † Titi Cari Lucretii de rerum natura libr[i] 6 cum notis Oberti Gifanii. Plantin[i].

Obertus Gifanius, *T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, mendis innumerabilibus liberati, et in pristinum paene [...] ab Oberto Gifanio Burano Iuris studioso restituti*, Antwerpen: Chr. Plantin 1565, in 8°.

- [27] Hypomneses de Gall[ica] lingua peregrinis eam discentibus, per Henricum Stephan[um].

Henri II Estienne, *Hypomneses de Gallica lingua, peregrinis eam discentibus necessariae; quaedam uero ipsis Gallis multum profuturæ, auctore Henr. Stephano, qui et Gallicam patris sui Grammaticen adjunxit [...]*, s.l. [Genève: H. Estienne] 1582, in 8°. Cf. Schreiber-Barker, 173-174, nr. 210; Renouard (1843), 149.

- [28] † Iosephi Scaligeri linguae Persicae institutiones.

- [29] † Iosephi Scalig[eri] Origenes Phrigiae.

- [30] Glossae Isidori.

- [31] † Marci Manilii Astronomicōn lib[ri] 5, cum notis Franc[is]ci Iunii Bituricis, ex officina Sanctandreaana, 1590.

Marcus Manilius, *Astronomicōn libri quinque. Iosephus Scaliger [...] recensuit [...] Lectiones uariae [...] cum notis F. Iunii*, [Heidelberg]: Sanctandrea 1590, in 8°. Cf. Adams 2, 362, M 706; CLC 2, 956.

- [32] † Lexicum Anglico Latinum, grande y cumplido y nuevo.

Thomas Thomasius, *Dictionarium linguae Latinae et Anglicanae. Thomae Thomasi dictionarium tertio iam emendatum, longe auctius [...]*, Cambridge: J. Legate 1592, in 4°. Cf. BPE 2, 395, nr. 24009.

- [33] † Lexicum Theutonico Latinum; lo mismo, grande y nuevo.

Cornelis Kilianus, *Dictionarium Teutonico-Latinum, praecipuas Teutonicae linguae dictiones Latine interpretatas complexens: studio et opera Cornelii Kiliani Dufflaei [...]* Editio altera, priore auctior et correctior, Antwerpen: Chr. Plantin 1588, in 8°. Cf. PP 3, nr. 1500.

[26] 6 correxí e 7 2 Gifani correxí e Grifonti

De tweede editie zag een jaar later het licht. Cf. PP 3, nr. 1589-1590.

[27] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 10 st. (MPM, Arch. 69, 78v).

[28] Niet geïdentificeerd.

[29] Niet geïdentificeerd.

[30] In een catalogus van het werk van Isidorus, opgesteld in opdracht van Montano bij het begin van de jaren zeventig, staat geen enkel werk met die titel; men vindt er wel een *Allegoriae* op het Oude en het Nieuwe Testament, verschenen in Hagenu: B. Isidori Episcopi, *de Natiuitate Domini, Passione et Resurrectione, regno atque iudicio libri duo [...]* Item, *Allegoriae quaedam, ex utroque Testamento excerptae, una cum libro Praemiorum*, Hagenu: J. Secerius 1579, en 4°. Cf. VD-16-10, 16, I 361.

[31] 1590 correxí e 1591

Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592, MPM, Arch. 69, 78v); prijs: 1 fl. 5 st.

- [34] † Thesaurus linguae Theutonicae. *Thesaurus Theutonicae linguae. Schat der Nederduytscher spraken. Inhoudende niet alleene de Nederduytsche woorden maer oock versheyden redenen en manieren van spreken vertaelt ende overgeset int Fransois ende Latijn. Thresor de langage Basalman, dict vulgairement Flameng, traduit en François et en Latin*, Antwerpen: Chr. Plantin 1573, in 4°. Cf. *PP* 5, nr. 2310.
- [35] † Cathalogus ultimus librorum officinae Plantini. *Catalogus librorum qui ex typographia Christophori Plantini prodierunt*, Antwerpen: Chr. Plantin 1584, in 4°. Cf. *PP* 4, nr. 2069.
- [36] † Ioan[nis] Drusii de literis Mose ue-Caleb libr[i] duo. Johannes Drusius, *De litteris Moseh ve-Kaleb libri duo*, Leiden: Fr. Raphelengius 1589, in 8°.
- [37] † Nomenclatura quatuor linguarum auctore Henrico Decimatore. Heinrich Decimator, *Nomenclatura quatuor linguarum, in usum et gratiam studiosae iuuentutis, ex optimis auctoribus collecta a M. Henrico Decimatore Giffhornensi*, Leipzig: Erven J. Steinmann voor H. Grosi 1589, in 8°. Cf. *VD-16-5*, D 339, 175.
- [38] † Commentaria in Pindarum absolutissima, nuevo. Franciscus Portus, *Commentarii in Pindari Olympia, Pythia, Nemea, Isthmia*, s.l. [?]: J. Syluis, 1583, in 4°. Cf. *Adams* 2, p. 1977.
- [39] Angeli Canini Anglareni institutiones in linguam Syricam. Angelus Caninius, *Institutiones linguae Syriacae, Assyriacae atque Talmudicae, una cum Aethiopicae atque Arabicae collatione: addita est ad calcem Noui Testamenti multorum locorum historica enarratio, autore Angelo Caninio, Anglareni*, Parijs: Car. Stephanus 1554, in 4°. Cf. *Brunet* 1, 1541.
- [40] † Nicandri Alexipharmae, per Gorreum traducta. *Nicandri Colophonii, poetæ et medici antiquissimi clarissimique, Alexipharmae, Io. Gorraeo Parisiensi medico interprete. Eiusdem interpretis in Alexipharmae praefatio, omnem de uenenis disputationem summam complectens et annotationes*, Parijs: M. Vascosanus 1549, in 8°. Cf. *Hoffmann* 2, 618.
- [41] † Opiani opera, per Ioan[nem] Bodinum translata. *Opiiani Anazarbei de Venatione libri IIII. Ioan. Bodino Andegauensi interprete [...] His accessit commentarius uarius et multiplex, eiusdem interpretis*, Parijs: M. Vascosanus 1555, in 4°. Cf. *Hoffmann* 3, 12.

[34] Verstuurd aan Montano op 6 juli 1592; prijs: 1 fl. 10 st. (MPM, Arch. 79, 78v). Op 25 september 1592 werden nogmaals twee exemplaren verstuurd, een voor Montano aan 2 fl. en dat van Pacheco, dat wegens plaatsgebrek niet bij de levering

van juli was gevoegd (MPM, Arch. 69, 114v).

[36] In 1599, publiceerde zijn zoon Christophorus een 'editio emendatio et auctor'. Cf. *Adams* 1, 367, D 925; *TB* 1, 186, nr. 1655.

[37] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 78v); prijs: 2 st.

[38] Er werden twee exemplaren verstuurd van een editie in 4° van J. Sutus voor F. Portus; prijs: 10 st. het stuk (MPM, Arch. 69, 79r).

[40] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 16 st. (MPM Arch. 69, 79r).

- [42] Antonii Posseuini
commentaria Transiluanica. Antonio Possevino, *Moscouia. Eiusdem nouissima descriptio*, Antwerpen: Chr. Plantin 1587, in 8°; cf. *PP* 4, 1938–1940, nr. 2094.
- [43] † Inscriptiones antiquae
Augustae Vindelicorum
duplo auctiores quam antea,
cum notis Marci Velserii, in
4°, Ven[et]i[iis] 1590. Marcus Velserus, *Inscriptiones antiquae Augustae Vindelico-
rum, duplo auctiores quam antea editae, et in tres partes tribu-
tae, cum notis Marci Velseri Matthaei F. Aug. Vind.*, Venetië:
Aldus 1590, in 4°. Cf. Renouard (1825) 2, 170.
- [44] † Mathei Deuarii de Graecae
linguae particulis. Romae. *Matthaei Deuarii liber de Graecae linguae particulis. Ad
Alexandrum Farnesium Cardinalem S.R.E. Vicecancellarium*
[uitg. Petrus Devarius], Rome: F. Zannetti 1588, in 4°. Cf. *BM* 51,
1019.
- [45] † Romanae histor[iae] scrip-
tores Graeci minores op[er]a
et studio Friderici
Sylburgensi, tomus 3.
Francfort, 1590. Friedrich Sylburg, *Romanae historiae scriptores Graeci mino-
res; qui partim ab urbe condita, partim ab Augusto imperio, res
Romanas memoriae prodierunt [...]* Pars noui nunc, pars emen-
datiores in lucem exeuntes; addita Graecis ex aduerso interpre-
tatione Latina; adnotationibus item et gemino rerum
uerborumque indice amplissimo, Graeco ac Latino; opera et
studio Friderici Sylburgii Veterensis, Frankfurt: Erven A.
Wechel, C. de Marne en J. Aubry 1590, in fol. Cf. *VD*–16– 20,
168, s 10351.
- [46] † Gesta collationis Cartagini
habitae Honorii Caesaris
iussu, opera et studio
Papyrii Massonis. Paris, 1588. Papiré Masson, *Gesta collationis Carthagine habitae Honorii
Caes. iussu inter catholicos et donatistas [...]* opera et studio
Papyrii Massonis, Parijs: M. Orry 1588, in 8°. Cf. Adams 1, 245,
c 791.
- [47] † Chronica Slauorum seu
Annales Helmoldi. *Chronica Slauorum seu Annales Helmoldi, presbyteri Buzouien-
sis in agro Lubecensi [...]* opera et studio Reineri Reineccii Stein-
hemii [...], Frankfurt: A. Wechel 1581, in fol. Cf. *VD*–16– 8, 586,
H 1791.
- [48] † Discours sur les medales et
graeures antiques. Paris. Antoine Le Pois, *Discours sur les medalles et graeures anti-
ques, principalement Romaines*, Parijs: Mamert Patisson bij R.
Estienne 1579, in 4°. Cf. Adams 2, 631, L 522.

[42] In een latere editie wordt expliciet Transilvania vermeld. Antonii Posseuini
Iesu, *Moscouia, et alia opera [...]* Transilvaniae ac Moldauiae aliarumque uicinarum
regionum succincta descriptio Georgii A Reichersdorff Transsylvani, cum tabulis
geographicis tam Moldauiae quam Transsylvaniae, Keulen: Birckmann voor A.
Mylius 1595, in fol.; cf. *BCJ* 6, 1072.

[43] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs 6 st. (MPM, Arch.
69, 79r).

[45] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs 15 fl. (MPM, Arch.
69, 78v).

[47] Slauorum correxi e sclauorum

Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 1 fl.
16 st. Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592; prijs: 2 fl. 10 st.
(MPM, Arch. 69, 114v).

[48] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 78v);
prijs: 1 fl. 10 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 voor 2
fl. (MPM, Arch. 69, 114v).

- [49] † Antonii Ricobonsi Rodigini de Historia. Antonio Riccoboni, *De historia liber, cum fragmentis historicorum ceterum [...] ab eodem collectis et auctis* (Bazel: P. Perna 1579, in 8°. Cf. NUC 492, 411, nr 0237911.
- [50] † Fragmenta ueterum poetarum latinorum. Henri II Estienne, *Fragmenta poetarum ueterum Latinorum, quorum opera non extant: Ennii, Pacuuii, Accii, Afranii, Lucilii, Naeuii, Laberii, Caecilii, aliorumque multorum: nunc autem ab Henrico Stephano eius filio digesta*, s. l.: H. Stephanus 1563, in 8°. Cf. Renouard (1843), 123.
- [51] † Ioan[nes] Salisberiensis de nugis curialium etc^a. Joannes Saresberiensis, *Policraticus siue de nugis curialium et uestigiis philosophorum libri octo*, Leiden: F. Raphelengius 1595.
- [52] Ioan[nes] Ricardus de antiquitatibus Diuionensibus. Jean Richard, *Antiquitatum Diuionensium [...] liber*, Parijs 1585. Cf. BSB-ak 42, 246.
- [53] Elias Vinetus de antiquatibus Burdegalensibus], Gallice uel Latine. Elie Vinet, *L'antiquité de Bourdeaux et de Bourg sur mer, reueue et augmentée*, Bourdeaux: Millanges 1574, in 4°.
- [54] Glossae Isidori Cf. [II, 30].
- [55] † Glossaria quae Henricus Stephan[us] edidit anno 1573, si forte ab ipso uel ab alio post auctiora et emendatiora et cum notis edita fuerint, y no de las primeras que las tengo yo. Henri II Estienne, *Glossaria duo, e situ uetustatis eruta: ad utriusque linguae cognitione et locupletationem perutilia. Item, de Atticae linguae seu dialecti idiomatis comment[arius]*, s. l., [Genève]: H. Estienne 1573. Cf. Schreiber-Barker, nr. 182; Renouard (1843), 135-140.
- [56] † Henricus Stephanus de Latina lingua ueteri et ueteres Latinae linguae interpretes eiusdem. Henri II Estienne, *De criticis uet. Gr. et Latinis, eorumque uariis apud poetas potissimum reprehensionibus, dissertatio Henrici Stephani [...] Restitutionis comment. Seruii in Virg. magnae ad eos accessionis specimen*, Parijs 1587, 8°. Cf. NUC 162, 600, nr. 0180144.
- [57] † De Frisiorum antiquitate et origine auctore Suffrido Petro Leuardien[si]. Suffridus Petri, *De Frisiorum antiquitate et origine libri tres, in quibus non modo eius gentis propriae, sed et communes Germaniae totius antiquitates multae, hactenus incognitae, produntur [...] auctore Suffrido Pedro Leuardensi Frisio I.U.C.*, Keulen: Birckmann 1590, 8°. Cf. VD-16- 15, 634, P 1779.
- [58] † Admiranda narratio de commodis et incolarum ritibus Virginiae nuper ab Anglis repertae, Latine. Theodore de Bry, *Admiranda narratio, fida tamen, de commo-*

[53] Ik heb geen vermelding gevonden van een Latijnse editie. Cf. Brunet 5, 1260-1261.

[55] 'wanneer er wellicht een uitgebreide en verbeterde, geannoteerde uitgave bestaat door hem of een ander, en niet de eerste editie die ik al bezit.'

Montano en Pacheco kregen een exemplaar toegestuurd van de editie uit 1577; prijs: 3 fl. 10 st. (MPM, Arch. 69, 78v).

[56] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 13 st. (MPM, Arch. 69, 78v).

[57] Leuardien[si] correxi e Leuardien[si]

Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 78v); prijs: 8 st. Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592; prijs: 13 st. (MPM, Arch. 69, 115r).

[58] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 3 fl. (MPM, Arch. 69, 79r).

dis et incolarum ritibus Virginiae, nuper admodum ab Anglis, qui a Dn. Richardo Greinville [...] M.D.LXXXV. deducti sunt inuentae [...] nunc [...] Latio donata a C. C. A., Frankfurt a.M.: S. Feierabend 1590, in fol. Cf. CLC 2, 273.

- [59] † Apollonius Rhodius
Graece castigatissimus etc., ex
recenti editione.

ἈΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΤΟΥ ῬΟΔΙΟΥ ἈΡΓΟΝΑΥΤΙΚΑ. Apollonii Rhodii Argonautica, antiquis una et optimis cum commentariis, Frankfurt: P. Brubach 1546, in 8°. Cf. Hoffmann 1, 207.

- [60] † Valerii Flaci Argonauticon
cum notis, ex officina
Plantini, in 8.

Argonauticon C. Valerii Flacci Setini Balbi libri VIII. A Ludouico Carrione Brugensi locis prope innumerabilibus emendati. Eiusdem Carrionis scholia [...], Antwerpen: Chr. Plantin 1565, in 8°. Cf. PP 5, nr. 2408.

- [61] † Statii Papini poemata castigatiora cum notis et emendationibus Ludouici Carrionis uel alterius ex recentioribus, in 8°, ex officina Plantini uel ex alia.

- [62] Henrici Stephani dialogus de bene instituendis Graecae linguae studiis.

Henri II Estienne, *Dialogus de bene instituendis Graecae linguae studiis. Eiusdem alius dialogus de parum fidis Graecae linguae magistris, et de cautione in illis legendis adhibenda*, s. l., [Genève]: H. Estienne 1587, in 4°. Cf. Renouard (1843), 151–152.

- [63] Bataua eiusque situ et laudibus auctore Cornelio Aurelio, Bonauenturae Vulcani opera nunc primum edita, an[no] 1586.

Cornelius Aurelius, *Bataua, siue de antiquo ueroque eius insulae quam Rhenus in Hollandia facit situ, descriptione et laudibus, aduersus Gerardum Nouiomagum libri duo, auctore Corn. Aurelio [...] Bonauenturae Vulcanii opera, nunc primum in lucem edita*, Antwerpen: Chr. Plantin 1586, in 8°. Cf. PP 1, 218–219, nr. 605.

- [64] † Pandectae triumphales duobus tomis auctore Fran[cis]co Modio I[ur]isc[onsult]o, Francfort, 1587.

Franciscus Modius, *Pandectae triumphales siue pomparum et festorum ac solennium apparatus [...] quot hactenus ubique gentium re bello bene gesta [...] edita concelebrataque sunt, tomi duo. Quorum prior de triumphis [...] heroum tractat, posterior [...] hastiludiorum per Germaniam tradit initia [...] opus [...] collectum [...] a Francisco Modio i.c. Brugensi*, Frankfurt a.M.: S. Feierabend 1586, in fol. Cf. VD–16– 14, 83, M 5740.

[59] Twee exemplaren van deze editie werden verstuurd 6 juli 1592 voor 1 fl. 4 st. (MPM, Arch. 69, 79r). Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592; prijs: 1 fl. 9 st. (MPM, Arch. 69, 114v).

[60] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 32 st. (MPM, Arch. 69, 79r).

[61] Vermoedelijk een deel van Ludouici Carrionis antiquarum lectionum commentarii III, in quibus uaria scriptorum ueterum loca supplentur, corriguntur et illustrantur, Antwerpen: Chr. Plantin 1576, in 8°. Cf. IA 6, 586–587.

[62] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 13 st. (MPM, Arch. 69, 79r). Tweede exemplaar aan Montano op 19 juli 1593 (MPM, Arch. 70, 97v).

[63] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 3 st. (MPM, Arch. 69, 78v).

[64] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 78v); prijs: 6 fl. Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592; prijs: 7 fl. (MPM, Arch. 69, 114v). Derde exemplaar op 19 juli 1593; prijs: 6 fl. 5 st. (MPM, Arch. 70, 97v).

- [65] † Iulii Flori libr[i] 4, in 8, ex officin[a] Plantin[iana].
Lucius Annaeus Florus, *L. Iulii Flori rerum a Romanis gestarum libri IIII. A Ioanne Stadio emendati [...] Seorsum excusus Ioannis Stadi in L. Florum commentarius, altera editione auctus et emendatus*, Leiden: Chr. Plantin 1584, in 8°. Cf. *PP* 2, nr. 1181.
- [66] † De sagarum quas uulgo ueneficas appellant, natura, arte et uiribus, in 8, Bremae.
Johannes Ewich, *De sagarum <quas vulgo ueneficas appellant> natura, arte, uiribus et factis; item de notis indiciisque quibus cognoscantur, et poena qua afficiendae sint, censura aequa et moderata D. Ioann. Ewich inclitae reip. Bremensis medici ordinarii*, Bremen: Th. Gluichstein 1584, in 8°. Cf. *VD-16-* 6, 494, E 4695.
- [67] † Calendarium Romanum ethnice uetustatis collectum a Ioan[ne] Rasio in 4. Sangalli, 1584.
Johannes Rasch, *Calendarium Romanum aethnicae uetustatis*, Sankt Gallen: Leonhard Straub 1584, in 4°. Cf. *VD-16-* 16, 640, R 298.
- [68] † Stephani Pigii de fastis et calendario Roman[o] commentaria.
Stephanus Winandus Pighius, *Tabula magistratuum Romanorum*, Antwerpen: Chr. Plantin 1561.
- [69] † Martialis epigrammata in Caesaris amphitheatrum et uenationes, multis in locis emendata, illustrataque adnotationibus, in quibus pleraque omnia ad uenationes amphitheatri pertinentia declarantur [...] auctore Theodoro Marcilio, Parijs: Gilles Beys 1584, in 8°. Cf. *P. Renouard* 3, 352, nr. 435.
- [70] Linguae Gallicae institutio-num libri 3. Auctore Nathanaele G. Aureliano. Spirae.
Nathanael G. Aurelianus, *Linguae Gallicae institutionum libri III*. Speyer, d'Albinus 1584. Cf. *BSB-ak*, 30, 39.
- [71] † Iustitia Britanica cum responsione Guilielmi Alani.
William Cecil, *Iustitia Britanica, per quam liquet [...] aliquot in eo regno perditos ciues ut communi Ecclesiae Reique publicae paci prospiceretur, morte multatos esse*, Londen: Vautroullierius 1584, in 8°. William Allen, *A true sincere and modest defence of English Catholiques that suffer for their faith both at home and abroad: against a false, seditious and slaunderous libel intituled The execution of justice in England [Ingolstadt of Rouen 1584]*. Cf. *CMC*, A 55 en C 139.

[66] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 16 st. (MPM, Arch. 69, 78v).

[68] In het MPM bleef geen exemplaar hiervan bewaard, hoewel veel brieven en rekeningen de publicatie bevestigen van dit werk dat ook *Fastorum tabula* wordt genoemd. De *Tabula* is uiteindelijk verschenen in deel twee van Pighius' postume *Annales Romanorum qui commentarii uicem supplent in omnes ueteres historiae Romanae scriptores*, Antwerpen: Officina Plantiniana 1615. Cf. *PP* 4, nr. 2052.

[69] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 3 st. (MPM, Arch. 69, 79r) Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592; prijs: 14 st. (MPM, Arch. 69, 115r).

[70] Verstuurd aan Pacheco en Montano (hoewel niet aangeduid met een kruisje) op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 78v); prijs: 2,5 st. Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592, samen met *Grammatica Latino-Francica a Petro Ramo Francice scripta, Latina uero facta annotationibusque illustrata per Pantaleonem Theueninum* voor 11,5 st (MPM, Arch. 69, 115r).

- [72] † D[iui] Gregorii Turonens[is] archiep[iscop]i de gloria martirum etc^a. *Diui Gregorii archiepiscopi Turonensis, de gloria martyrum, libri duo. Eiusdem de gloria confessorum liber unus. De uirtutibus et miraculis S. Martini, libri IIII. Opus Christianum, et antiquis fidelium historicis plenum, ex uetustis et manuscriptis codicibus*, Keulen: M. Cholinus 1583, in 8°. Cf. VD-16- 8, 140, G 3145.
- [73] † De praestigiis demonum, ex officina Oporeniana. Richard Argentine, *De praestigiis et incantationibus daemonum et necromanticorum liber singularis nunquam antehac aeditus, auctore Ricardo Argentino Anglo, medico*, Bazel 1568, in 8°. Cf. VD-16- 1, 480, A 3253.
- [74] † Fabii Planciadii Fulgentii, de Virgiliana continentia, ex officina Sanctandreana. Fabius Planciades Fulgentius, *Pub. Virgilii Maronis opera, olim quidem a Ioanne Pierio Valeriano, [...] restituta: nunc uero denuo cum uetustissimo et omnium longe optimo exemplari collata: [...] item, Fabii Planciadis Fulgentii libellum de allegoria Virgilii librorum, cum aliis*, Heidelberg: Sanctandreana 1589, in 8°. Cf. VD-16- 7, 329, F 3345.
- [75] Gregorii de Valentia libri 5 de Trinitate. Gregorio de Valencia, *Libri quinque de Trinitate, in quorum postremo nominatim refutantur horribiles blasphemiae cuiusdam pestilentis libri non ita pridem de eodem argumento in Polonia editi*, Ingolstadt: D. Sartorius 1586, in 4°. Cf. VD-16- 21, 20, v 108.
- [76] † Malleus Caluinistarum per Columbanum Vranx. Cornelis C. Vrancx, *Malleus Caluinistarum, hoc est, Diuus Ioann. Chrysostomus solus sufficienter scriptis suis retundens uniuersos Caluini et asseclarum de Eucharistiae sacramento errores per Columbanum Vrancx*, Antwerpen: B. Bellerus 1590, in 8°. Cf. MSJ 4, 243, lentebeurs 1590.
- [77] † Ioan[nis] Langlei semestria. *Iani Langlaei [...] semestria, senatus-consultis et obseruationibus illustrata a Bernardo Autumno*, Parijs: N. Buon 1611, in 4°. Cf. Goldsmith, 293, L 352.
- [78] † Christophori Sturcii de regulis Iuris. Christoph Sturtz, *Christophori Sturcii, nobilis Liuoni, I. C. commentarius in regulas Iuris Ciuilis, accurata tum contrariorum dispunctione; tum rationum ex Homericis aliorumque selectissimorum auctorum exemplis deductarum, disquisitione*

[72] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 9 st. (MPM, Arch. 69, 78v). Tweede exemplaar aan Montano op 25 september 1592; prijs: 14 st. (MPM, Arch. 69, 115r).

[73] Verstuurd aan Montano op 6 juli 1592; prijs: 1 fl. 16 st. (MPM, Arch. 69, 78v). Op 25 september 1592 werden nogmaals twee exemplaren verstuurd, een voor Montano aan 2 fl. 6 st. (MPM, Arch. 69, 114v) en dat van Pacheco, dat wegens plaatsgebrek niet bij de levering van juli was gevoegd.

[75] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 15 st. (MPM, Arch. 69, 78v).

[76] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 2 st. (MPM, Arch. 69, 78v). Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 115r).

[77] Geen vroeger editie gevonden.

[78] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 16 st. (MPM, Arch. 69, 78v). Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592; prijs: 1 fl. 1 st. (MPM, Arch. 69, 114v).

elaboratus, nunc primum [...] tersissime accuratissimeque impressus; his omnibus accesserunt [...] medullae totius operis indices, Frankfurt a.M.: J. Spies 1590, in 8°. Cf. VD-16- 20, 107, S 10041.

- [79] † Cuiacii observationes, ex recensioribus et auctiore editione. Jacques Cujas, *Iacobi Cuiacii l. c. praeclarissimi observationum et emendationum liber xviii, xix, xx, xxi, xxii, xxiii et xxiiii, quibus multa in iure corrupta et non intellecta restituuntur. Eiusdem De origine iuris ad Pomponium, commentarius. Accesserunt praeterea indices duo copiosi*, Keulen: J. Gymnicus 1587, in 8°. Cf. VD-16- 5, 55, C 6207.
- [80] † Francisci Hotomani observationum libri [i] 9. Franciscus Hotomanus, *Observationum in ius civile libri ix. Eiusdem responsionum amicitium libri duo* ([Genève]: Erven E.Vignon 1589. Cf. Adams 1, 562, H 1093.
- [81] † Dionisii Gothofredi opuscula uaria iuris. Dionysius Gothofredus, *Opuscula iuridica uaria, s. l.*: Le Preux 1586. Cf. BSB-ak, 35.
- [82] † Roberti Belarmini de translatione imperii. Planti[ni]. Robertus Bellarminus, *De translatione Imperii Romani a Graecis ad Francos, aduersus Matthiam Flaccium Illyricum, libri III, auctore Roberto Bellarmino Politiano, e Societate Iesu*, Antwerpen: Chr. Plantin 1589, in 8°. Cf. PP 1, nr. 636.
- [83] † Theatrum Terrae Sanctae auctore Christiano Adrichemio Delfo. Christiaan van Adrichem, *Theatrum Terrae Sanctae et Bibliocarum Historiarum cum tabulis geographicis aere expressis, auctore Christiano Adrichemio Delpho*, Keulen: Officina Birkmannica voor Arnoldus Mylius 1590, in fol. Cf. VD-16- 1, 59, A 304.
- [84] † Muhamedis Alfragani Arabis chronologia et astronomica elementa, autore M. Iacobo Christomanno. Francfort, apud Wechelianos, in 8, 1590. *Muhamedis Alfragani Arabis chronologica et astronomica elementa, e Palatinae bibliothecae ueteribus libris uersa, expleta et scholiis expolita. Additus est commentarius, qui rationem calendarii Romani, Aegyptiaci, Arabici, Persici, Syriaci et Hebraei explicat [...] auctore M. Iacobo Christomanno Ioannisbergensi, inclyta Academiae Heidelbergensis Professore*, Frankfurt: Erven A. Wechel 1590, in 8°. Cf. VD-16- 1, 170, A 1203.
- [85] † M. Antonini Rom[ani] imperat[oris] de uita sua lib[ri] 12 cum aliis. 1590. *M. Antonini Ro. Imp. de uita sua lib. xii. ad animi tranquillitatem fortuna tam secunda quam aduersa parandam perquam*

[79] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 1 fl. 16 st. (MPM, Arch. 69, 78v) Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592; prijs: 2 fl. 1 st. (MPM, Arch. 69, 114v).

[80] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 78v); prijs: 2 fl. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 114v); prijs: 3 fl.

[82] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 78v); prijs: 7 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 115r); prijs: 12 st.

[83] Op 6 juli 1592 kreeg Montano een exemplaar toegezonden (MPM, Arch. 69, 78v); prijs: 5 fl. 5 st. Op 25 september 1592 werden nog twee exemplaren verstuurd, een tweede voor Montano aan 6 fl. 10 st (MPM, Arch. 69, 114v) en dat van Pacheco, dat wegens plaatsgebrek niet bij de levering van juli was gevoegd.

[84] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 78v); prijs: 16 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 114v); prijs: 1 fl. 1 st.

utiles. Antonini Liberalis Metamorphoseon collectanea. Phlegontis Tralliani de rebus miris, deque longaevis lib. Eiusdem de ludis Olympicis fragm. Apollonii historiae admirandae. Antigoni admirandarum narrationum collectanea. Gulielmo Xylandro interprete, Bazel: Th. Guarinus 1568, in 8°. Cf. VD-16- 1, 429, A 2961.

- [86] † Antigoni admirandarum narrationum collectanea. Argentisen[si].

Antigoni admirandarum narrationum collectanea. Guiljelmo Xilandro interprete cum annotationibus et indice (Straatsburg: L. Zetzner 1590, in 8°. Cf. VD-16- 1, 429, A 2961.

- [87] † Calligraphia oratoria linguae Graecae concinnata a Ioan[ne] Posselio.

Johannes Possel Sr, *Calligraphia oratoria linguae Graecae, ad proprietatem, elegantiam et copiam Graeci sermonis parandam utilissima, concinnata a Iohanne Posselio*, Frankfurt: Erven A. Wechel, C. de Marne en J. Aubry 1590, in 8°. Cf. VD-16- 16, 369, P 4406.

- [88] † Nonni Panopolitani Graeca paraphrasis S[anc]ti Euangelii secundum Ioan[nem] 1590.

Nonni Panopolitani Graeca paraphrasis Sancti Euangelii secundum Ioannem: antehac ualde et corrupta et mutila; nunc primum emendatissima et perfecta atque integra, opera Francisci Nansii, cum interpretatione Latina. Additae eiusdem notae, in quibus multa non uulgaria tractantur, et uarii auctorum loci corriguntur aut illustrantur, Leiden: F. Raphelengius 1589, in 8°. Cf. Hoffmann 2, 645-646.

- [89] † De ueritate religionis Christianae liber aduersus atheos Philip[pi] Mornei. Plantin[i] 1587.

Philippe de Mornay, *De ueritate religionis christianae liber aduersus atheos, epicureos, ethnicos, iudaeos, mahumedistas et caeteros infideles, a Philippo Morneo Plesciaci Domino, nobili Gallo, Gallice primum conscriptus, nunc autem ab eodem Latine uersus*, Antwerpen: Chr. Plantin 1583, in 8°. Cf. PP 4, nr. 1720.

- [90] † Georgii Gotthardi doctoris theolog[iae] defensio eccl[esi]ae catholicae, aduersus Iacobi Heerbrandi Tubingensis calumnias.

Georgii Gotthardi Ingolstadiensi [...] pro defensione Ecclesiae Catholicae, aduersus doctorem Iacobum Heerbrandum et reliquos aduersarios, apologiae, pars prima, Ingolstadt: W. Eder 1588, in 8°. Cf. VD-16- 8, 68, G 2693.

[85] Ofschoon de editie van 1590 werd gevraagd (Straatsburg: L. Zetzner, in 8°), kreeg hij een vroegere toegestuurd.

Volgens de verwijzingen in MPM, Arch. 69, 79r werden de werken in twee aparte banden gezonden, het eerste (nr. 85) *M. Antonini Ro. Imp. de uita sua lib. XII. ad animi tranquillitatem fortuna tam secunda quam aduersa parandam perquam utiles* (prijs: 10 st.) beantwoordt volgens mij aan de editie die ik vermeld; het tweede (nr. 86), *Antonini Liberalis Metamorphoseon collectanea [de transformatione] cum Apollonii Antigoni* (prijs: 12 st.) verscheen in Bazel. Op 25 september 1592 werd een nieuwe exemplaar van *Antonini de transformatione* en *Antonini imper. de uita sua* naar Montano gezonden, respectievelijk voor van 19 st. en 15 st. (MPM, Arch. 69, 114v).

[86] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 12 st.

[87] Posselio correxi e Postelio

Op 6 juli 1592 kreeg Montano een exemplaar toegezonden; prijs: 1 fl. 6 st. (MPM, Arch. 69, 78v); op 25 september 1592 werden nog twee exemplaren opgestuurd, een voor Montano, nu voor 1 fl. 11 st. (MPM, Arch. 69, 114v), en een voor Pacheco, dat wegens plaatsgebrek niet bij de levering van juli was gevoegd.

[88] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 15 st.

[90] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 3 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 115r).

- [91] † Iacobi Gorscii animaduersio siue crusius in theologos Witemberg[enses]. Jakób Górski, *Iacobi Gorscii animaduersio siue crusius in theologos Witembergenses, sua acta et scripta apud Patriarcham Constantinopolitanum iactantes, et Stanislai Socolouii operam in aedenda ecclesiae orientalis censura calumniantes*, Keulen: M. Cholinus 1586, in 8°. Cf. VD-16- 8, 63, G 2673.
- [92] † Epitome fragmentorum quae nobis supersunt ex legibus 12 tabularum Dionisii Gothofredi. Dionysius Gothofredus, *Epitome fragmentorum quae nobis supersunt ex legibus XII Tabularum*, [Straatsburg]: Le Preux 1586. Cf. BSB-ak 14, 487.
- [93] † Canones paenitentiales cum aliis cuiusdem generis tractatibus, cum notis Antonii Augustini archiepi[scopi] Tarracon[ensi], in 4, Venetiis, 1584. Antonius Augustinus, *Canones paenitentiales cum quibusdam notis Ant. Augustini*, Venetië: F. Valgrisius 1584, in 4°. Cf. Adams 1, 81, A 2229.
- [94] † Ierusalem sicut Christi tempore floruit brevis descriptio Christiani Adrichom. Delpho auctore Coloniae. Christiaan van Adrichem, *Vrbis Hierosolymae quemadmodum ea Christi tempore floruit et suburbanorum eius brevis descriptio. De locis item quae Iesu Christi et Sanctorum passione ac gestis nobilitata sunt, aliarumque insigniorum historiarum brevis commentarius [...]* Adiuncta est topographica delineatio [...] Christiano Adrichomio Delpho auctore. Editio altera ab autore aucta et emendata, Keulen: G. Campensis 1585, in 8°. Cf. VD-16- 1, 58, A 299.
- [95] † Antonii Ricardi Asulani comment[ari]a symbolica. Venet[iis] 1589. *Commentaria Symbolica in duos tomos distributa, Antonio Ricciardo Brixiano authore, in quibus explicantur arcana pene infinita ad Mysticam naturalem et occultam rerum significationem attinentia, quae nempe de abstruere omnia prima Academica lingua: tum de antiquissima Aegyptiorum, caeterarumque gentium orphica philosophia, tum ex S.S. ueteri Mosai-ca et Prophetica, nec non coelesti noua Christiana apostolica et S. Patrum Euangelica Theologia, deprompta sunt*, Venetië 1591, in fol. Cf. MSJ 4, 494, lentebeurs 1592.
- [96] † Ephemeris seu diarium historicum. Francfort[i] ex officina Nicola[i] Bassaei, 4. 1590. Nicolaus Reusner, *Ephemeris siue diarium historicum, in quo est epitome omnium fastorum et annalium tam sacrorum quam profanarum, auspiciis Nicolai Reysneri [...] elaboratum et consummatum ab Elia Reusnero [...]* Accessit uetus calendarium, Frankfurt: N. Bassaeus 1590, in 4°. Cf. CLC 2, 1216, R 318.

[91] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 6,5 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 115r); prijs: 11,5 st.

[93] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 1 fl. 5 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 114v); prijs: 1 fl. 17 st.

[94] tempor[ibus] o

[95] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 18 fl. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 114v); prijs: 20 fl.

[96] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 18 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 114v); prijs: 1 fl. 8 st.

[97] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 1 fl. 4 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 114v); prijs: 1 fl. 9 st.

- [97] † Illustrium miraculorum et historiarum memorabilium libr[i] 12 ante annos fere 400 a Cesario descripti, in 8°, Coloniae 1591. Caesarius von Heisterbach, *Illustrium miraculorum et historiarum memorabilium lib. XII, ante annos fere cccc a Caesario Heisterbachensi, ordinis Cisterciensis [...] accurate conscripti, ab omnibus quidem orthodoxae religionis [...] amantibus [...] diu desiderati, nunc ab innumeris mendis, quibus [...] scatebant, diligenter repurgati, et recens in lucem editi*, Keulen: Birckmann voor A. Mylius 1591, in 8°. Cf. VD-16-3, 638, c 94.
- [98] † Ioan[nis] Bodini Andegauensis de republica Gallice uel Latine. Jean Bodin, *Les six livres de la république, ensemble une apologie de René Herpin pour la république de Bodin*, Parijs: J. Dupuis 1583, in 8°.
- [99] Franc[is]ci Hothomani de iure successionis in regno Franciae. Franciscus Hotomanus, *De iure successionis regiae in regno Francorum*, s. l. 1588, in 8°. Cf. Adams 1, 561, H 1073.
- [100] † Iuliani imperatoris opera Graece et Latinae. P. Martinus, (ed.), *Iuliani opera omnia: Caesares. De Imperatoris praeclaris actionibus, siue de regno. Hymnus in solem regem* (Gr. & L.), Parijs: D. Duval 1583, in 8°. Cf. Adams 1, 593, J 418.
- [101] † Ioan[nis] Roberti Aurelianensis antecessoris notarum libri 4. Jean Robert, *Notarum libri III ad Jac. Cuiacii Mercatoris notarum libros III*, Orléans 1582.
- [102] † Athenaeus Graece. Jacobus Bedrotus (ed.), *ΑΘΗΝΑΙΟΥ ΔΕΙΠΝΟΣΟΦΙΣΤΩΝ ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΝΤΑΚΑΙΔΕΚΑ, Athenaei Deipnosophistarum, hoc est argute sciteque in conuiuio disserentum lib. xv, quibus nunc quantum operae ac diligentiae adhibitum sit, satis fidei erit, quod nunquam antehac lector eo scriptore neque integrius, neque commodius, siue castigationem, siue fructuum ex illius scriptis perceptionem spectes, est usus*, Bazel: J. Valderus 1535.
- [103] Nonn[i] Panopolitani dionysiaca ex editione Henrici Stephani.

[98] De auteur heeft zelf zijn werk in het Latijn vertaald; twee Parijse edities zagen het licht vóór deze bestelling, een folio in 1586 en een 8° in 1591. Cf. Brunet 1, 1026. Op 6 juli 1592 kreeg Montano een exemplaar toegezonden; prijs: 2 fl. (MPM, Arch. 79, 78v); op 25 september 1592 werden nog twee exemplaren verzonden, een voor Montano, nu voor 2 fl. 5 st. (MPM, Arch. 69, 114v), en een voor Pacheco, dat wegens plaatsgebrek niet bij de levering van juli was gevoegd.

[99] Verstuurd aan Pacheco en Montano (niet aangeduid met een kruisje) op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 4 st.

[101] De secretaris heeft het aantal boeken waaruit deze publicatie bestond, verward met het aantal van een ander werk van dezelfde auteur, *Sententiarum iuris libri quatuor*, Helmstadt 1588. Cf. 858-ak 42, 415.

[102] Dit is de vorige Griekse editie van Athenaeus; alle volgende uitgaven van deze auteur, tot deze bestelling, zijn Latijnse vertalingen. In 1597 verscheen in Heidelberg een nieuwe, Grieks-Latijnse editie. Cf. IA 2, 331. Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 4 fl. 10 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 114v); prijs: 5 fl. 10 st. Een derde exemplaar werd op 19 juli 1593 bezorgd voor 2 fl. 5 st. (MPM, Arch. 70, 97v).

[103] Deze editie van Henri II Estienne is me onbekend. Alleen in zijn *Poetae Graeci Veteris carminis heroici scriptores qui extant omnes* (Genève 1606) publiceert hij de tekst van Nonnus samen andere auteurs als Apollonius van Rhodus, Oppianus en Quintus Smyrnaeus (Schreiber – Barker, 238, nr. 289). Er bestaat echter wel een Plantinse editie: *Nonni Panopolitae Dionysiaca, nunc primum in lucem edita, ex bibliotheca Ioannis Sambuci Pannonii, cum lectionibus et coniecturis Gerarti Falkenburgii Nouiomagi*, Antwerpen: Chr. Plantin 1569, in 8°. Cf. Hoffmann 2, 643.

- [104] † Io[annis] Michaelis Bruti selectarum epistolarum libr[i] 5. Giovanni Michele Brutus, *Selectarum epistolarum libri v. De historiae laudibus siue de certa uia et ratione, qua sunt rerum scriptores legendi, lib. 1. Praeceptorum coniugalium, lib. 1*, Krakau: A. Petricovius 1583, in 8°. Cf. *IA* 5, 395.
- [105] Grammatica Latino Francica illustrata per Panthaleonem Theueninum. Francfort. Petrus Ramus, *Grammatica Latino-Francica a Petro Ramo Francice scripta, Latina uero facta annotationibusque illustrata per Pantaleonem Theueninum Commerciensem Lotharingum. Editio secunda*, Frankfurt: J. Wechel 1590, in 8°. Cf. *VD-16-* 11, 185, 1507.
- [106] † Martini Crusii syntaxis Graeca. 2 [MPM Ach. 121, p. 298] *Martini Crusii grammaticae Graecae, cum Latina congruentis pars altera*, Bazel: J. Oporinus 1585, in 8°.
- [107] † Homeri opera cum commentariis Io[annis] Spondani. Basileae per Eusebium Episcopium. *Homeri quae extant omnia, Ilias, Odyssea, Batrachomyomachia, Hymni, Poematia aliquot cum Latina uersione omnium quae circumferuntur emendatiss. aliquot locis iam castigatore, perpetuis item iustisque in Iliada simul et Odysseam Io. Spondani Mauleonensis commentariis. Pindari quin etiam Thebani epitome Iliados Latinis uersibus, et Daretis Phrygii de bello Troiano libri, a Corn. Nepote eleganter Latino uersi carmine*, Bazel: E. Episcopus 1583, in fol. Cf. Hoffmann 2, 317.
- [108] † Fulgentii Ferrandi diaconi Cartaginensis[is] ecclesiae breuiatio canonum. Parisiis 1588. Fulgentius Carthaginensis, *Breuiatio Canonum. Crisconii repetitionis Breuiarii Canonici index*, Parijs: C. Chapelet 1588, in 8°. Cf. Adams 1, 428, F 262; *BSB-ak* 12, 499; *MSJ* 4, 76 (herfstbeurs 1591).
- [109] † Chronologia tripartita ex Nicephoro ep[iscop]o Constantinopolitano, notis illustrata per Antonium Contium. 8, Parisiis. Nicephorus (Constantinopolitanus), *Chronologia tripartita [...] illustrata per Ant. Contium*, Parijs: Ae. Gorbinus 1573. Cf. *BSB-ak* 31, 9.
- [110] Fran[cis]ci Hothomani Franco Gallia. Franciscus Hotomanus, *Francisci Hotomani iurisconsulti celeberrimi Francogallia, nunc quartum ab auctore recognita, et*

[104] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 18 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 114v); prijs: 1 fl. 3 st.

[105] Verstuurd aan Pacheco en Montano (hoewel niet aangeduid met een kruisje) op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 4 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 114v); prijs: 11,5 st. In deze prijs zit ook een exemplaar van *Linguae Gallicae institutionum libri iii. Autore Nathanaele G. Aureliano verrekend* (MPM, Arch. 69, 115r).

[106] Verstuurd aan Pacheco en Montano (hoewel niet aangeduid met een kruisje) op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 1 fl. 12 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 114v); prijs: 2 fl. 2 st. *Martini Crusii grammaticae Graecae, cum Latina congruentis, pars prima. In usum scholarum tam illustrium quam triualium, electoratus Saxonici*, Wittenberg: Crato 1586, in 8°. Verstuurd aan Pacheco en Montano (hoewel niet aangeduid met een kruisje) op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 1 fl. 12 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 114v); prijs: 2 fl. 2 st.

[107] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 4 fl. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 114v); prijs: 5 fl.

praeter alias accessiones, sex nouis capitibus aucta, Frankfurt: Erven A. Wechel 1586, in 8°.

- [111] † *Iuris orientalis libri tres* ab Emundo Bonefidio digesti ex officina Henrici Stephani. *Iuris Orientalis libri III, ab Enimundo Bonefidio I. C. digesti ac notis illustrati, et nunc primum in lucem editi, Gr[aece] cum Latina interpretatione*, [s. l.]: H. Stephanus 1573, in 8°. Cf. Renouard (1843), 140.
- [112] *Dialogi Alani Copi, ex officin[a] Plantin[iana]*. Alanus Copus (Cope), *Dialogi sex contra Summi Pontificatus, monasticae uitae, sanctorum, sacrarum imaginum oppugnatores et pseudomartyres, ab Alano Copo Londinensi editi, auctores nonnulli in locis et castigatiores*, Antwerpen: Chr. Plantin 1573, in 4°. Cf. *PP* 2, nr. 1019.
- [113] † *Alphabetum Arabicum*, auctore M. Christmanno Ioan[nis]burgen[sis]. Jakob Christmann, *Alphabetum Arabicum cum isagoge scribendi legendique Arabice, auctore M. Iacobo Christmanno Ioannisbergensi*, Neustadt: M. Harnisch 1582, in 4°. Cf. *VD-16-4*, 226, C 2445.

[*Montani manu*.] Todos los que van cruzados a la margen han de venir para Arias Montano ligados como pareciere al s[eñor] Moreto, y han de venir también encaminados al mesmo lic[encia]do Pacheco para que él los cobre y me los guarde, y avisado que los tales son para mí y por mi cuenta. Y el costo d'estos libros para mí con sus encuadernaciones libraré al s[eño]r Martín Pérez de Varrón sobre el s[eño]r veinticuatro Di[ego] Núñez Pérez por cuenta mía a letra vista.⁽³⁾

- [114] Con éstos verná para mí un libro *de formulis antiquis* que compuso un autor francés cuyo nombre no me acuerdo que es en folio y más los que pareciere al s[eño]r Moreto serán para mi studio.⁽⁴⁾

[*Obsignatum*.] Arias Montano.

[*Sinistro margine, scriptura transuersa, Moreti manu*.] B[enedictus] A[ri]as Montanus, per D[ominum] Lud[ovicum] Peresium.

[110] Dit is de laatst bekende uitgave vóór deze bestelling; het werk verscheen voordien in Genève (1573) en Keulen (1574 en 1576). Cf. *VD-16-9*, 408, H 5207. Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592 (MPM, Arch. 69, 79r); prijs: 6 st. Tweede exemplaar voor Montano op 25 september 1592 (MPM, Arch. 69, 115r); prijs: 11 st.

[111] Verstuurd aan Pacheco en Montano op 6 juli 1592; prijs: 1 fl. 4 st. (MPM, Arch. 69, 79r).

[112] Hoewel niet aangeduid met een kruisje werd een exemplaar verstuurd aan Montano op 6 juli 1592; prijs: 1 fl. 10 st. (MPM, Arch. 79, 78v). Het exemplaar voor Pacheco, dat wegens plaatsgebrek niet met de zending van juli mee kon, werd verstuurd op 25 september 1592 in een kist boeken bestemd voor Montano (MPM, Arch. 79, 114v).

[113] Ioan[nis]bergen[sis] *correxi e* Ioan[nis]burgen[sis].

⁽³⁾ Alle boeken die met een kruisje in de marge zijn aangeduid, kunnen ingebonden aan Arias Montano worden bezorgd, zoals het Jan Moretus goed dunkt. Ze mogen ook aan licentiaat Pacheco worden bezorgd met de mededeling dat ze voor mij bestemd zijn en voor mijn rekening. Hij zal ze voor mij betalen en bewaren. De kosten ervan en van het inbinden zullen worden voldaan door de heer Martín Pérez de Varrón via gemeenteraadslid Di[ego] Núñez Pérez met een zichtwissel.

⁽⁴⁾ 'Stuur me hierbij ook nog een boek *de formulis antiquis*, samengesteld door een Fransman wiens naam ik me niet herinner, een folio, en verder nog alle werken die Jan Moretus nuttig acht voor mijn studie.' Bedoelde uitgave is Barnabé Brisson, *De formulis et sollemnibus populi Romani uerbis [...] libri VIII*, Parijs: H. Theodericus voor S. Nivelles 1583, in fol. Cf. Adams 1, 198, B 2847.

III Bestelling voor Francisco Pacheco en Benito Arias Montano

[vóór 5 maart 1593]

o: MPM, Arch. 121, 321–324

Op 5 maart 1593 kopieerde Jan Moretus in een van zijn registers (MPM Arch. 485, f.3r-v) de boekbestelling die ik hieronder uitgeef. Hieruit volgt dus met zekerheid dat dit de *terminus ante quem* is van deze lijst.

Op 15 maart 1593 meldde hij aan Montano de ontvangst van deze bestelling en die van De Tovar, Herrera en Sánchez de Oropesa.⁽¹⁾ De boeken die werden opgestuurd waren ongebonden, gezien de hoge prijzen en de schaarste aan materialen in deze tijd. Toch vroeg Montano om bij de vaten met boeken het karton toe te voegen om ze in te binden, want de kwaliteit van het karton dat in Sevilla te koop was, voldeed niet aan zijn eisen.⁽²⁾ Autograaf van licentiaat Pacheco.

Boeken voor Franc[isc]o Pacheco, kanunnik van Sevilla

[1] De Catholicae Ecclesiae ministeriis diuinis et officiis etcet. Romae, in fol[io], 1591.	<i>De Catholicae Ecclesiae diuinis officiis ac ministeriis uarii uetustorum fere omnium Ecclesiae patrum ac scriptorum libri</i> , Rome: G. Ferrarius 1591, in fol. Cf. <i>CLC</i> 2, 438, D 216.
[2] Confutatio uirulentae disputationis Georgii Sohn de antichristo, auctore Ioanne Aquipontano. Augustae Treuironum.	John Bridgewater, <i>Confutatio uirulentae disputationis theologiae, in qua Georgius Sohn professor Academiae Heidelbergensis, conatus est docere Pontificem Romanum esse Antichristum a Prophetis et Apostolis praedictum, authore Ioanne Aquipontano theologo et sacerdote catholico</i> , Trier: H. Bock 1589, in 4°. Cf. <i>VD-16-3</i> , 365, B 8269.
[3] Petri Bulingeri in Apocalypsim libri septem.	Pierre Boulenger, <i>In Apocalypsim ecphraseos et scholiorum libri septem</i> , Parijs: M. Sonnius 1589, in 8°. Cf. <i>Adams</i> 1, 189, B 2587.
[4] Fulgentii Ferrandi diaconi Carthaginensis breuiatio canonum Cresconii. Parisiis, apud Claudium Chapelet, 1588.	Cf. [II, 108].
[5] Gesta collationis Carthagini habitae Papyrii Massonii op[er]a et studio edita. Paris[iis]1588.	Cf. [II, 46].
[6] Maximi episcopi Cytherensis poëmata aliquot sacra. Lugduni Batauorum, apud Franc[iscum] Raphelengium 1592.	Daniel Hoescheli, <i>Maximi episcopi Cytherensis poemata aliquot sacra: Graece nunc pr[imum] publicata [...] stud. et opera Dau. Hoeschelii</i> , Leiden: F. Raphelengius Sr 1592). Cf. <i>TB</i> 1, 378, nr 3360.
[7] De iusta Christianae reipub[licae] in reges impios et haereticos auctoritate, auctore Guilielmo Rossaeo. Antuerpiae, 1592.	William Rainolds, <i>De iusta reipub. Christianae in reges impios et haereticos auctoritate [...] Guilielmo Rossaeo auctore liber</i> , Antwerpen: J. Keerbergius 1592, in 8°. Cf. <i>CLC</i> 2, R 52, 1198.

⁽¹⁾ Cf. Dávila, *Benito Arias Montano. Correspondencia*, II, 93 03 15.

⁽²⁾ Montano aan Moretus, 14 juni 1593, in Dávila, *Benito Arias Montano. Correspondencia*, 2, 93 06 14.

⁽⁵⁾ Papyrii correxii e Petri

⁽⁷⁾ Rossaeo correxii e Ronsaeo

Exemplaar verstuurd aan Montano op 25 september 1592; prijs 1 fl. 9 st. (MPM, Arch. 69, 114v).

- [8] Cruditatum haereticorum nostri temporis theatrum. Antuerp[iae] 1592. Richard Verstegen, *Theatrum crudelitatum haereticorum nostri temporis*, Antwerpen: A. Hubertus 1592, in 4°. Cf. BT 1, 385, nr 4728.
- [9] Ministromachia etcet. per Stanislaum Rescium collecta. Coloniae 1592. Stanislaw Reszka, *Ministromachia, in qua euangelicorum magistrorum et ministrorum, de euangelicis magistris, et ministris mutua iudicia, testimonia, conuicia, maledicta, irae, dirae, minae, furiae, proscriptiones, condemnationes, execrationes, et omnibus seculis inauditi Anathematismi recesentur. Per Stanislaum Rescium collecta*, Keulen: H. Falckenburg 1592, in 8°. Cf. VD-16- 17, 98, R 1218.
- [10] De primatu Petri et apostolicae sedis potestate. Onophrio Panuinio auctore. Venet[iis] 1591. Onofrius Panvinius, *De primatu Petri et apostolicae sedis potestate, libri tres*, Venetië: F. Franciscus Senensis 1591, in 4°. Cf. CLC 2, 1099, P 145.
- [11] De origine canonicorum M. Ioanne Capetio auctore. Antuerp[iae] 1592. Iohannes Capetius, *De origine canonicorum et eorum officio tractatus unus. Cui adiunctus est de perpetua castitate sacerdotum liber unus*, Antwerpen: H. Swingenus – J. Keerbergius 1592, in 8°. Cf. BT 2, 39, nr. 5371.
- [12] Defensio Catholicae doctrinae de S[anctissima] Trinitate aduersus Samosatenicos errores. Heidelbergae 1592. Franciscus Junius (Du Jon), *Defensio Catholicae doctrinae de S. Trinitate Personarum in unitate essentiae Dei, aduersus Samosatenicos errores specie inanis philosophiae in Polonia exundantes, et in libello comprehensos [...] Opera Francisci Iunii Bituricis*, Heidelberg: H. Commelin 1592, in 4°. Cf. VD-16- 5, 545, D 2882.
- [13] Iosephi Stephani in causam Henrici Borboni paraenesis. 1592. José Estève, *In causam Henrici Borbonii paraenesis*, Trente: J.B. de Gelminis 1592, in 8°. Cf. Adams 1, 410, E 961.
- [14] Fragmenta tabulae antiquae in quibus aliquot per Roman[as] prouincias itinera continent[ur] etcet. Venetiis apud Aldum. *Fragmenta Tabulae antiquae, in quibus aliquot per Rom. prouincias itinera, ex Peutingerorum bibliotheca edente et explicante Marco Velsero*, Venetie: A. Manutius 1591, in 4°. Cf. Renouard (1825), 2, 171.
- [15] De Lycanthropis etcet. auctore M. Ioanne Frederico. Lipsiae 1592. *De lycanthropis: an vere illi, ut fama est, luporum [et] aliarum bestiarum formis induantur; Problema philosophicum / Johanne Friedericho Wolfeshusius*, Leipzig: A. Lamberg 1591.
- [16] De re poetica Graecorum editio 2^a. Lipsiae 1592. Michael Neander, *De re poetica Graecorum, siue epithetorum Graecorum [...] Phraseon poeticarum [...] descriptorum uariarum et elegantiarum poeticarum [...] elegantiarum secundum tria causarum genera distributarum [...] libri quatuor, e notationibus et bibliotheca [...] Michaelis Neandri Sorauiensis, praeceptoris sui, collecti, dispositi et editi studio et opera Ioannis Vollandi Greussenatis, Ilfeldensis Scholae olim alumni. Editio secunda*, Leipzig: M. Lantzenberger 1592, in 8°. Cf. VD-16- 14, 426, N 416.

[15] Verstuurd aan Montano en Pacheco op 19 juli 1593; prijs: 3 st. (cf. resp. MPM, Arch. 70, 97v en 98v).

[16] Verstuurd aan Montano en Pacheco op 19 juli 1593; prijs: 14 st. (cf. resp. MPM, Arch. 70, 97v en 98v).

- [17] *Agonisticon Petri Fabri*. Lugduni 1592. *Agonisticon Petri Fabri regii consilarii libellorum ex magistri et in senatu Tholosano praesidis, siue de re athletica ludisque ueterum gymnics, musicis, atque Circensibus Spicilegiorum tractatus, tribus libris comprehensi, opus tessellatum, nunc primum in lucem editum cum indice rerum ac uerborum memorabilium locupletissimo*, Lyon: F. Faber 1592, in 4°. Cf. *BL* 5, 505.
- [18] Marcellus empiricus. *Marcelli Viri illustris, de medicamentis empiricis, physicis ac rationalibus liber [...]* iam primum in lucem emergens et suae integritati plerisque locis restitutus, per Ianum Cornarium medicum, physicum Northusens. Item Claudii Galeni libri nouem nunc primum Latini facti, idque opera eiusdem Iani Cornarii [...] (Claudii Galeni [...] de causis respirationis liber 1, de utilitate respirationis liber I, de difficultate respirationis liber III) (De uteri dissectione liber 1, de foetus formatione liber 1, de semine libri II), Bazel: H. Frobenius en N. Episcopus 1536, in fol. Cf. *VD-16-13*, 46, M 938.
- [19] *Inscriptiones ueteres in Hispania repertae* ab Adolfo Occone Augustano collectae, digestae et nunc primum in lucem editae, [Heidelberg]: H. Commelin 1592, in fol. Cf. *VD-16-15*, 95, O 187.
- [20] *Itinerarium totius orbis*. Basileae, editio 2^a, 1592. Nicolaus Reusnerus, *Itinerarium totius orbis, siue opus peregrinationum uariarum; in VII classes distinctum: Historicum, Ethicum, Physicum, Geographicum, cum auctario et orbis totius diuisione; ex recensione Nicolai Reusneri i.c. consilarii Saxonic, et profess. in Acad. Slana ordinar. secunda editio, cum Tergemino indice [...]*, Bazel: C. Waldkirch 1592, in 8°. Cf. *VD-16-17*, 128, R 1426.
- [21] *Leo Belgicus*. Michael Aitsingerus, *Ad Hispaniae et Hungariae reges ter maximos. De Leone Belgico, eiusque topographica atque historica descriptione liber quinque partibus gubernatorum Philippi regis Hispaniarum ordine, distinctus [...]* Francisci Hogenbergii. Centum et XLII figuris ornatus; rerumque ad annum M.D.LXXXV. perpetua narratione continuatus; Michaelis Aitsingero Austriaco auctore, auctior et locupletior editio, Keulen: G. Campensis [1588], in fol. Cf. *VD-16-6*, 513, E 4770.
- [22] *Apophthegmata Hebraeorum atque Arabum et Let., per Ioan[em] Drusium*. Johannes Drusius, *Apophthegmata Ebraeorum ac Arabum ex Avoth R. Nathan Ariste, libro selectarum Margaritarum, et aliis auctoribus collecta, Latineque reddita, cum breuibz scholiis, per I. Drusium*, Franeker: Gillis van der Rade 1591, in 4°. Cf. *TB* 1, 186, nr 1654.

[17] Verstuurd op 19 juli 1593 aan Montano en Pacheco op 19 juli 1593; prijs: 1 fl. 10 st. (cf. resp. *MPM*, Arch. 70, 97v en 98v).

[20] Verstuurd aan Montano en Pacheco op 19 juli 1593; prijs: 12 st. (cf. resp. *MPM*, Arch. 70, 97v en 98v).

- [23] Terentianus Maurus ex officina Sanctandrea. Maurus Terentianus, *De literis, syllabis, pedibus et metris. Item, M. Victorini de ortographia*, [Heidelberg:] Officina Sanctandrea 1584, in 8°. Cf. Adams 2, 262, T 300.
- [24] Francisci Hotomanni de Aureo Iustiniano disputatio. Franciscus Hotomanus, *Francisci Hotomani iuricons. disputatio de Aureo Iustiniano, aduersus quandam obseruationem de Iustiniana aurei aestimatione*, Bazel: E. en N. Episcopius 1584, in 8°. Cf. VD-16- 9, 407, H 5196.
- [25] Prosperi Alpini de plantis Aegypti, etcet. 2 [MPM, Arch. 121, p. 322] Prosper Alpinus, *De plantis Aegypti*, Venetië: F. de Franciscis 1592, in 4°. Cf. Adams 1, 26, A 803.
- [26] Linguae Germanicae uindicatio etcet., per Wolfgangum Hungerum. Argentinae. Cf. [II, 25]
- [27] Lexicon Chaldaicum Ioan[nis] Merceri.
- [28] Enchiridion Arameum Io[annis] Merceri.
- [29] Obseruationes in Thargum Io[annis] Merceri. Jean Mercier, *Chaldaea Ioanathae, Vzzielis filii, interpretatio in duodecim prophetas, diligenter emendata, et punctis iuxta analogiam grammaticam notata, per Ioannem Mercerum Hebraicarum litterarum professorum regem Hoseas et Joel [Amos, Abdiae, Ionaë, Michaea, Nahum, Habacuc, Sophoniae, Haggai et Malachiae] cum explicatione locorum obscuriorum Targum, per eundem*, Parijs: C. Stephanus 1557 [1558]. Cf. NUC 55, 222, nr. 0037422.
- [30] Thesei Ambrosii institutiones linguae Chaldaicae. Cf. [III, 31].
- [31] Thesei Ambrosii institutiones exterarum linguarum.
- [32] Alphabeto et methodo de la lingua de gli Armeni.

[23] Verstuurd aan Montano en Pacheco op 19 juli 1593; prijs: 10 st. (cf. resp. MPM, Arch. 70, 97v en 98v).

[25] Verstuurd aan Montano en Pacheco op 19 juli 1593; prijs: 4 fl. (cf. Resp. MPM, Arch. 70, 97v en 98v).

[27] Van deze auteur vond ik: Jean Mercier, *Tabulae in grammaticem linguae Chaldaee, quae et Syriaca dicitur. Multa interim de Rabbinico et Talmudico stylo traduntur. Auctore Iohanne Mercero Hebraicarum litterarum professore regio. Adiecta sunt [...] paradigmata uerborum et nominum Hebraica et Syriaca [...] opera [...] M. Valentini Schindeleri in Academia Witebergensi professoris*, Wittenberg: Erven J. Crato 1579, in 8°. Cf. VD-16-13, 594, M 4793.

[28] Niet geïdentificeerd.

[31] Het enige werk dat ik van deze auteur kon vinden is *Introductio in Chaldaicam linguam, Syriacam atque Armenicam et decem alias linguas. Characterum differentium alphabeta, circiter quadraginta, et eorumdem inuicem conformatio. Mystica et cabalistica quamplurima scitu digna, et descriptio ac simulachrum Phagoti Afranii. Theseo Ambrosio ex comitibus Albonensii [...] auctore*, Pavia: J.M. Simonera 1539, in 4°. Cf. Brunet 1, 229.

[32] Niet geïdentificeerd.

- [33] Dictionarium 4 linguarum Germanicae, Latinae, Illyricae, et Italicae auctore Hier[onimo] Megisero, 1592. Hieronymus Megiserus, *Dictionarium quatuor linguarum, uidelicet, Germanicae, Latinae, Illyricae [...] et Italicae, siue Hetruscae, auctore Hieronymo Megysero*, Graz: J. Faber 1592, in 8°. Cf. VD-16- 13, 206, M 1917.
- [34] In historiam monomachiae Daudis et Goliath inquisitio, Matheo Hostio auctore. Antuerp[iae], apud Plantin[um]. *In historiam monomachiae Daudis et Goliathi, primo libro reg. cap. xvii inquisitio, Matthaeo Hostio auctore*, Antwerpen: Chr. Plantin 1582 in 8°. Cf. PP 3, nr. 1404.
- [35] Flagellum sectariorum, 4, Inglostadii. Ninian Winzet, *Flagellum sectariorum qui religionis praetextu seditiones iam in Caesarem, aut in alios orthodoxos principes excitare student; [...] accessit uelutatio in Georgium Buchanandum circa Dialogum, quem scripsit de iure regni apud Scotos*. Niniano Winzeto Renfrow, S. Theologiae doctore et ad sancti Iacobi apud Scotos Ratisponae Abbate, auctore, Ingolstadt: D. Sartorius 1582, in 4°. Cf. V -16- 22, 283, W 3572.
- [36] Henricus Stephanus de ueteri latina lingua. Henri II Estienne, *De criticis uet. Gr. et Latinis, eorumque uariis apud poetas potissimum reprehensionibus, dissertatio Henrici Stephani [...]* Restitutionis comment. Seruii in Virg. magnae ad eos accessionis specimen, Parijs 1587. Cf. NUC 162, 600, nr. 0180144.
- [37] Vrbis et orbis defensio etcet. Cornelio Loos Callidio auctore. Mogantis 1581. Cornelis Loos, *Vrbis et orbis defensio, qua de abominabili crimine ἀρτολατρείας siue panis cultus et adorationis in Eucharistia a Sectariis passim obiecto uindicantur*, Cornelio Loos Callidio auctore. Edita aduersus iniquissimas calumnias, quibus urbem traducit, et orbem criminatur Christianus Francken, apostata [...], Mainz: C. Behe 1581, in 8°. Cf. VD-16- 11, 519, L 2486.
- [38] In psalmos Daudis ueterum interpretum quae extant fragmenta, Iohan[nes] Driesschus collegit 4°. Antuerp[iae], ex officina Plantini, 1581. Johannes Drusius (Driesschus), *In Psalmos Daudis ueterum interpretum quae exstant fragmenta, Iohan. Driesschus collegit*, Antwerpen: Chr. Plantin 1581, in 4°. Cf. PP 2, 849, nr. 1116.
- [39] Historiae rei nummariae ueteris libri v, Matheo Hosto auctore. Matthaeus Host, *Historiae de re nummaria ueteris libri quinque, quae continet exquisitam nummorum ueterum Romanorum, Graecorum, Hebraicorum et externorum inter se, et cum praecipuis nummis Germanicis collationem, cum indice copiosiore, Matthaeo Hosto auctore*, Frankfurt a.O.: J. Eichorn 1580, in 8°. Cf. VD-16- 9, 405, H 5185.
- [40] Nizoliodidascalus dialogus Henrici Stephani. *Nizoliodidascalus, siue monitor Ciceronianorum Nizoliano- rum, dialogus Henrici Stephani*, s. l. [Genève]: H. Stephanus 1578, in 8°. Cf. Renouard (1843), 146.

[33] Megisero correxí e Mesisgero

[36] Het staat vast dat minstens één exemplaar aan Montano werd verstuurd op 19 juli 1593; prijs: 15 st. (MPM, Arch. 70, 97v).

[40] Een exemplaar verstuurd aan Montano op 19 juli 1593 (MPM, Arch. 70, 97v) en een exemplaar aan Pacheco (MPM, Arch. 70, 98v), prijs: 5 st. per stuk.

- [41] Henrici Stephani schediasmata.
Henr. Stephani schediasmatum uariorum, id est, obseruationum, emendationum, expositionum, disquisitionum libri tres, qui sunt pensa succisiuarum horarum Ianuarii, Februarii, Martii, [Genève:] H. Stephanus 1589, in 8°. Cf. Renouard (1843), 153.
- [42] Epistolia, dialogi breues, oratiunculae, poematia ex uariis utriusque linguae scriptoribus, etcet[era] apud Henricum Stephan[um].
Epistolia, dialogi breues, oratiunculae, poematia, ex uariis utriusque linguae scriptoribus. Inter poematia autem est satyra elegantissima, quae inscribitur Lis, non prius edita, [Genève:] H. Stephanus 1577, in 8°. Cf. Renouard (1843), 145.
- [43] Arriani Historici Ponti Euxini et maris Erythraei periplus per Ioannem Gulielmum Stackium.
Flavius Arrianus, Arriani historici et philosophici Ponti Euxini et maris Erythraei periplus ad Adrianum Caesarem. Nunc primum e Graeco sermone in Lat. uersus, plurimisque mendis repurgatus. Acc. et scholia, qua luculentam regionum, gentium, insularum, oppidorum, fluminum, mercium, caeterarumque rerum memorabilium utriusque peripli descriptionem continent [...] Praeterea ipsius Ponti chorographia tab. Io Guilielmo Stuckio autore, Genève: E. Vignon 1577, in fol. Cf. 1A 2, 290.
- [44] De conuenientia Graecae et Gallicae linguae Henrici Stephani.
- [45] Herici Meibomii parodiarum Horatianarum reliquiae.
Henrici Meibomi Lemgouiensis, parodiarum Horatianarum reliquiae, Helmstadt: J. Lucius 1589, in 8°. Cf. VD-16- 13, 211, M 1955.
- [46] Nomenclatura rerum innumeris, quam antea nominibus per M. Abrahamum Saurium cum locupletiore etcet. Francofurti apud Nicol[aum] Bassaeum 8°, 1589. [MPM, Arch. 21, p. 323].
Nomenclatura rerum innumeris quam antea nominibus per M. Abrahamum Saurium cum locupletior tum castigatior facta et iam primum in lucem edita, item mensurarum et rei nummarias, autore Philippo Melanchthone, Frankfurt a.M.: N. Bas-saeus 8°, 1589. Cf. MSJ 4, 144, lentebeurs 1589.
- [47] Tres Thomae etcet. auctore Thoma Stapleton ex officina Ioan[nis] Bogardi, 8° anno 1588.
Thomas Stapleton, Tres Thomae seu de S. Thomae Apostoli rebus gestis, de S. Thoma Archiepiscopo Cantuariensi, D. Thomae Mori uita, Douai: J. Bogardus 1588, in 8°. Cf. Adams 2, 230, T 1662.

[41] Verstuurd aan Montano en Pacheco op 19 juli 1593; prijs: 6 st. (cf. resp. MPM, Arch. 70, 97v en 98v).

[42] Verstuurd aan Montano en Pacheco op 19 juli 1593; prijs: 13 st. (cf. resp. MPM, Arch. 70, 97v en 98v).

[44] Blijkbaar onbestaande in het Latijn; het werk kende echter een groot succes in het Frans: *Traicté de la conformité du langage françois avec le grec, divisé en trois livres, dont les deux premiers traitent des manieres de parler conformes; le troisieme contient plusieurs mots françois, les uns pris du Grec entièrement, les autres en partie; c'est-à-dire en ayant retenu quelsques lettres par lesquelles on peut remarquer leur étymologies*, [Genève:] H. II Estienne [1565], in 8°. Cf. Renouard (1843), 125.

De Franse versie werd verstuurd aan Montano en Pacheco op 19 juli 1593; prijs: 6 st. (cf. resp. MPM, Arch. 70, 97v en 98v).

- [48] *Passio Sanctorum Martyrum Getulii, Amantii, Cerealis, etcet. notis illustrata Fuluii Carduli presbyteri e societate Iesu. Romae, 8°, 1588.*
- [49] *Catalogus librorum qui prodierunt ex officina Plantiniana usque ad annum 1592, et ultra.*
- [50] *Catalogus librorum nundinarum Francofurti uernalium anni 1590.* *Catalogus nouus nundinarum uernalium, Francoforti ad Moenum, anno M.D.L.xxxx: eorum scilicet librorum qui hoc semestri partim omnino noui, partim denuo uel forma uel loco a prioribus editionibus diuersi uel accessione aliqua locupletiores, in lucem prodierunt et his nundinis uenales fuerunt expositi* Frankfurt: P. Schmidt 1590. Cf. *Codex nundinarius Germaniae literatae*, Halle 1850, p. XIII.
- [51] *Catalogus librorum nundinar[um] uernalium et autumnalium Francofurti an[no] 1591.* *Catalogus nouus nundinarum uernalium, autumnalium, Francoforti ad Moenum celebratarum: eorum scilicet librorum, qui hoc semestri partim omnino noui, partim denuo uel forma, uel loco, a prioribus editionibus diuersi, uel accessione aliqua locupletiores, in lucem prodierunt, et his nundinis uenales fuerunt expositi; qui plerique apud Iohannem Georgium Postenbach ciuem et bibliopolam Augustanum uenales habentur*, Frankfurt 1591, in 4°. Cf. *NUC* 99, 51, 0206077.
- [52] *De haeresi et modo coercendi haereticos auctore Ioanne Capetio. Antuerpiae, 1591.* *Joannes Capetius, De haeresi et modo coercendi haereticos [...] liber unus*, Antwerpen: H. Swinghen – J. Keerbergius 1591. Cf. *BT* 2, 38, nr. 5369.
- [53] *Grammatica linguae Chaldaee.* *Chaldaica grammatica, antehac a nemine attentata, sed iam primum per Sebastianum Munsterum conscripta et aedita. Item in [...] commentaria Hebraeorum, regulae aliquot generales*, Bazel: J. Froben 1527, in 4°. Cf. *VD-16-14*, 232, M 6648.
- [54] *Varini lexicon Graecum.* *Varinus Favorinus, Dictionarium Varini Phauorini Camertis, Nucerini episcopi, magnum illud ac perutile multis uariisque ex auctoribus collectum, totius linguae Graecae commentarius*, Bazel: R. Chimerinus 1538, in fol. Cf. *Brunet* 4, 598.
- [55] *Magnum etymologicum Graece.* *Magnum etymologicum Graecae linguae*, Venetië: F. Turrisanus, 1549, in fol. Cf. *Adams* 1, 410, E 966.

[48] Verstuurd op 19 juli 1593 aan Montano (MPM, Arch. 70, 97v) en aan Pacheco (MPM, Arch. 70, 98v); prijs 1 fl. het stuk.

[49] Deze lijsten vindt men ook in MPM, ms. 39, dat lijsten per jaar bevat van de werken gepubliceerd in de *Officina Plantiniana* tussen 1590 en 1651, met de oplage, volledige titel en prijs. Voor 1590 vindt men 26, voor 1591 31 en voor 1593 37 titels.

[50] ann[1] [[1592]] 1591

[52] Capetio corr. e Capretio

- [56] Francisci Patricii discussionum peripateticarum tomi quatuor. Francesco Patrizi, *Discussionum peripateticarum tomi IV, quibus Aristotelicae philosophiae uniuersa historia atque dogmata cum ueterum placitis collata, eleganter et erudite declarantur*, Bazel: Perneus Lecythus 1581, in fol. Cf. VD-16- 15, 496, p 915.
- [57] Ioannis Langlei semetria, otium semestre. *Ioani Langlaei [...] semestria, senatus-consultis et obseruationibus illustrata a Bernardo Autumno*, Parijs: Nicolas Buon 1611, in 4°.
- [58] Petri Fabri semestrium pars secunda. Tengo la primera. Petrus Faber, *Semestrium liber secundus*, Lyon: F. Faber 1590, in 4°. Cf. Adams 1, 421, F 38.
- [Moreti manu:] Todos en blanco.
- [Montani manu:] Otros tantos han de venir encuadernados para Arias Montano, con que no se encuentren con lo de los otros memoriales que embían Simón de Tovar y Fer[nan]do de Herrera, porque no se le embien duplicados.⁽³⁾
- [A tergo:] N° 3. Para el Lic[enciad]o Pacheco.

[57] Ik vond geen vroegere editie. Cf. Goldsmith, 293, L 352.

[58] Alleen het versturen van een exemplaar aan Pacheco op 19 juli 1593 is betuigd; prijs: 2 fl. (MPM, Arch. 70, 98v).

(3) 'Diezelfde werken mogen ook ingebonden aan Montano worden bezorgd, tenzij ze voorkomen op de lijsten Simón de Tovar en Fernando de Herrera, om dubbels te vermijden.'

IV Bestelling voor Fernando de Herrera en Benito Arias Montano

[vóór 5 de maart 1593]

01: MPM, Arch. 121, 311–314; 02: MPM, Arch. 121, 331–334.

In het MPM worden twee bestellingen bewaard geplaatst door Herrera en Montano. De zeldzame varianten zijn aangegeven in voetnoot. Aangezien ze dezelfde titels bevatten en op dezelfde datum zijn verstuurd, gaat het waarschijnlijk om twee versies die langs een verschillende weg de drukkerij bereikten en beide opgenomen werden in de registers van de *Officina Plantiniana*. Beide documenten zijn geschreven in een verschillende hand. Na de lijst van gevraagde boeken staan enkele regels in de hand van Luis Pérez, die voor Montano alle boeken aanvraagt die in elke discipline te koop zijn voor de bibliotheek van Santiago de la Espada. De bestelling begint met enkele woorden van Fernando de Herrera aan Benito Arias Montano. Een kopie van deze lijst bleef bewaard in MPM, Arch. 485, f.4r-v, waar ook de datum van ontvangst is vermeld: 5 maart 1593. De laatste drie regels, gewijd aan de bestelling door Arias Montano, vindt men ook in MPM, Arch. 485, fol.5v.

† Embíe a Flandes la copia de este memorial en pliego del Rei a Ju[an] Moreto.⁽¹⁾

[1] † 1580 THystoriae rei num-
mariae ueteris libri quinque
auctore Mathaeo Hosto, 8,
Francofurti ad Oderam.	Cf. [III, 39].
[2] † 1586 Operum Mathaei Hosti
tomus 2 ^{us} qui continet tres
libros de ueteribus mensuris,
ponderibus, etc. eiusdem
tomus tertius 8, Francofurti
ad Viadrum.	Cf. [II, 14].
[3] † 1582 De numeratione emen-
data ueteribus, Latinis et
Graecis usitata. M[athaeo]
Hosto auct[ore], Antuerpiae.	<i>De numeratione emendata veteribus Latinis et Graecis visitata, Matthaeo Hosto auctore</i> , Antwerpen: Chr. Plantin 1582, in 8°. Cf. <i>PP</i> 3, nr. 1403.
[4] † 1587 De gigantibus
eorumque reliquiis etc. auc-
tore Iohanne Cassanione 8,
Spirae.	Cf. [II, 23].
[5] † 1586 Pandectae triumphales,
siue pomparum et festorum
ac solemnium apparatus
etc. tomi duo, auctore
F[rancis]co Modio Iur[is]
con[sulto] in folio.
Francofurti.	Cf. [II, 64].
[6] 1581 Iustini libri 44 a Franc[is]
co Modio emendati 8,
Coloniae.	Pompeius Trogus, <i>Iustini ex Trogi Pompei historiis externis libri XLIIII, a Francisco Modio Brugensi ex M.S. codicibus diligenter emendati. Adiecta est monarchiarum omnium tabula ex fidelissimis historiis collecta. Cum indice rerum et uerborum locupletissimo</i> , Keulen: Birckmann voor A. Mylius 1582, in 8°. Cf. <i>VD-16-20</i> , 540, T 2065.

⁽¹⁾ Ik heb de kopie van deze lijst naar Vlaanderen meegegeven in een bundel van de koning aan Jan Moretus.

- [7] 1586 Dionisii Halicarnassei tomus secundus rhetoricos et criticos eius libros continens etc., opera Friderici Sylburgii Veterensis in fol., Francofurti. Dionysius Halicarnasseus, *Dionysii Halicarnassei scripta quae exstant omnia et historica et rhetorica* [...] cum Latina uersione ad Graeci exemplaris fidem... Addita fragmenta quaedam, cum Glareani Chronologia... Additae etiam Notae, quibus de utriusque textus uel emendatione uel explanatione agitur... Opera et studio Friderici Sylburgii Veterensis, Frankfurt: Erven A. Wechel 1586, in fol. Cf. VD-16- 5, 411, D 1969.
- [8] 1586 In auctores paene omnes antiquos potissimum censio auctore Claudio Verderio 4, Lugduni. Cf. [II, 22].
- [9] 1589 P. Vellei Paterculi historiae romanae libri duo cum Iacobi Scheckii et Aldi Manutii notis, 16 Francofurti. Velleius Paterculus, *Historiae Romanae ad M. Vinicius Cos. libri II. Iacobus Iac. N. Scheckius recensuit; et notis illustrauit. Addita Aldi Manutii, Pauli F. Aldi N. Scholia. Cum rerum et uerborum indice* [...], Frankfurt: J. Wechel 1589, in 16°. Cf. VD-16- 21, 85, V 517.
- [10] 1587 De uera pronuntiatione Graecae Latinaeque linguae commentarii doctissimorum uirorum 8. *De Germana uera pronuntiatione Graecae linguae commentarii Theodori Bezae, Jacobi Ceratini, Adolphi Mekerchi Brugen-sis, Mich. Hospitalii et de recta pronuntiatione linguae Latinae Iusti Lipsii dialogus*, [s. l.]: H. Stephanus 1587, in 8°. Cf. Renouard (1843), 151.
- [11] 1580 Marci Fabii Quintiliani declamationes quae ex 388 supersunt 145 ex ueteri exemplari restitutae. Lutetiae. *M. Fab. Quintiliani declamationes quae ex CCCLXXXVIII supersunt CXLV. Calpurnii Flacci excerptae x rhetorum minorum LI. Nunc primum editae. Dialogus de oratoribus. Ex P. Pithoei*, Parijs: M. Patisson, in het atelier van R. Stephanus 1580, in 8°. Cf. Adams 2, 126, Q 49.
- [12] Calpurnii Flacci excerptae 10 rhetorum minorum libri 8, Lutetiae. Flaccus Calpurnius: *Excerptae decem rhetorum minorum*, Parijs 1824. Cf. BSB-ak 12, 249.
- [13] Tzetzes Isacius interpres Lycophronis Latine. *Lycophronis Chalcidensis Cassandra, siue Alexandra, nunc primum e Graeco in Latinum sermonem... uersa, et multis in locis castigata, per Bernardum Rheginum, Galloprovincialem: una cum eruditis Isacii Tzetzis grammatici commentariis, ab eodem Bertrando iam primum etiam Latio donatis... Accessit locuples rerum ac uocum ... Index*, Bazel: J. Oporinus 1568. Cf. VD-16- 12, 569, I 7726.
- [14] 1578 Dionis Chrysostomi lib[ri] 4^{or} de regno Andrea Mylio interprete 4, Rostochii. *Dionis Chrysostomi de regno libri quatuor*, Andrea Mylio interprete, Rostock: J. Lucius 1578, in 4°. Cf. VD-16- 5, 389, D 1815.
- [15] 1581 Iohannis Posthii parerga poetica 12. Wirzeburgae. *Iohan. Posthii Germershemii, Archiatri Wirzeburgici, Parerga Poetica. Ad Erasmus Neustetterum, cognomento Sturmerum*,

[7] criticos 02: ethicos 01; Friderici 02: Federici 01

[9] Scheckii: Selegbii 01: om. 02

[11] 388: 788 01

[12] Calpurnii 02; Calfurnii 01

[13] Lycophronis: Lycopfronis 02, Lycopsionis 01

Eq. Francum (Elegiarum libri duo, Italica, Gallica, Belgica, Francica, Austriaca), Würzburg: H. Aquensis 1580, in 16°. Cf. VD-16- 16, 380, P 4487.

- [16] 1580 Quinti Sereni Sammonici de re medica liber, cum Gabrielis Humelbergii commentariis, 4 Tiguri.

Quinti Sereni Sammonici poetae et medici clarissimi de re medica siue morborum curationibus liber tum elegans tum humanae saluti perquam utilis et diligenter emendatus. Item Gabrielis Humelbergii Rauenspurgensis medici in Q. Sereni librum medicinalem commentarii, Zürich 1540, in 4°. Cf. VD-16- 19, 120, S 5998.

- [17] † 1586 Nicomedi Frischlini Aristophanes repurgatus et imitatione Plauti atque Terentii interpretatus 8 Francofurti.

Nikodemus Frischlin, *Nicodemi Frischlini Aristophanes, ueteris comoediae princeps: poeta longe facetissimus et eloquentissimus: repurgatus a mendis et imitatione Plauti atque Terentii interpretatus, ita ut fere carmen carmini [...] latinismus graecismo respondeat [...]*, Frankfurt a.M. 1586, in 8°. Cf. VD-16- 1, 483, A 3269.

- [18] † 1587 De criticis uet. Grae[cis] et Latinis eorumque uariis apud poetas potissimum reprehensionibus dissertatio. H[enricum] Stephani, 4 Parisiis.

Henri II Estienne, *De criticis uet. Gr. et Latinis, eorumque uariis apud poetas potissimum reprehensionibus, dissertatio Henrici Stephani [...] Restitutionis comment. Seruii in Virg. magnae ad eos accessionis specimen*, Parijs 1587. Cf. NUC 162, 600, nr 0180144.

- [19] Iusti Lipsii politicorum libri sex, 4 uel 8.

Iusti Lipsi politicorum siue ciuilis doctrinae libri sex. Qui ad principatum maxime spectant. Editio ultima, quam auctor pro germana et fida agnoscit. Quibus succedit aduersus dialogistam de una religione liber, eiusdem auctoris, Leiden: F. Raphelengius 1589, in n° en in 8°. Cf. BBG 3, 1040, 429, L 434 en 1040, L 428.

- [20] † 1589. 4. Iusti Lipsii electorum liber secundus. Antuerpiae

Justus Lipsius, *Electorum liber secundus, in quo mixtim Ritus et Censurae*, Leiden: Chr. Plantin 1585, in 4°. Cf. PP 3, nr. 1542 A-B.

- [21] 1587 Mariae Stuartae Scotorum reginae etc. supplicium et mors pro fide catholica 8, Coloniae.

Mariae Stuartae Scotorum Regina nuper ab Elizabetha Regina et Ordinibus Anglia, in arce Fodringhaye interfectae supplicium et mors pro fide Catholica constantissima, Keulen: G. Kempens 1587, in 8°. Cf. Adams 1, 722, M 828.

- [22] † 1579 Antoni Ricoboni de historia liber cum fragmentis historicorum ueterum latino- rum, 8 Basileae.

Cf. [II, 49].

- [23] † 1584 Terentianus Maurus, Geneuae

Cf. [III, 23].

- [24] † 1587 L[ucii] Apulei opera o[mn]ia emendata cura P[etri] Coluii 8, Lugduni Batauorum.

L. Apuleii opera omnia quae exstant, emendata et aucta. Cura Petri Coluii, cum eiusdem...notis. Accedit nunc primum, inter alia, lib. Peri Hermeneias [Gr], Leiden: F. Raphelengius 1587, in 8°. Cf. TB 1, nr. 278.

[16] Humelbergii: Humalgergii 01, 02

[17] Frischlini: Frischini 01 Fuschini 02

[18] potissimum: om. 01

- [25] † 1579 *Artis historicae penus octodecim scriptorum tam ueterum quam recentiorum monumentis et inter eos I. Bodini libris methodi historicae sex instructae* 8 Basileae. *Artis historicae penus octodecim scriptorum tam ueterum quam recentiorum monumentis et inter eos Io. praecipue Bodini libris methodi historicae sex instructae*, Bazel: P. Perna, 1579, in 8°. Cf. *CLC* 2 74, A 1256.
- [26] † 1584 *Turcograeciae libri octo a Martino Crusio editi*, in folio, Basileae. Martin Crusius, *Turcograeciae libri octo a Martino Crusio [...] utraque lingua edita. Quibus Graecorum status sub imperio Turcico, in Politia et Ecclesia, Oeconomia et Scholis, iam inde ab amissa Constatinopoli, ad haec usque tempora, luculenter describitur*, Bazel: L. Ostenius 1584, in fol. Cf. *VD-16-* 5, 46, c 6150.
- [27] † 1587 *Vberti Folietae de sacro foedere in Selymum libri quatuor, eiusdem uariae expeditiones in Africam* 4, Geneuae. Uberto Foglietta, *De sacro foedere in Selimum libri quattuor*, Genua: H. Bartolus 1587, in 4°. Cf. Adams 1, 442, F 671.
- [28] 1582 *Iani Douzae ad Sallustii historiarum libros notae*, Antuerpiae. Janus Douza (van der Does), *Iani Douzae Nordouicis ad C. Sallustii Crispi historiarum libros, notae cum luculenta fragmentorum aliquot accessione hactenus non editorum*, Antwerpen: Chr. Plantin 1580, in 8°. Cf. *PP* 2, nr. 1110.
- [29] 1581 *Iani Douzae praecidanea pro Q. V. Catullo* 16, Antuerpiae. Janus Douza (van der Does), *Iani Dousae Nordouicis praecidanea pro Q. Valerio Catullo*, Antwerpen: Chr. Plantin 1581, in 16°. Cf. *PP* 2, nr. 1111.
- [30] 1583 *Isaci Hortiboni notae ad Diogenis Laertii Libros de uitis philosophorum*, Murgiis. Isaac Casaubon, *I. Hortiboni notae ad Diogenis Laertii libros, de uitis philosophorum*, Morges: J. le Preux 1583. Cf. Adams 1, 246, c 822.
- [31] 1578 *Asconii Paediani in aliquot orationes Cice[ronis] commentarii a Tito Popma emendati atque notis illustrati*, Coloniae. Quintus Asconius Pedianus, *Commentationes in aliquot orationes M. T. Ciceronis*. Ed. T. Popma, Keulen: L. Alector en Erven Jacob Soter 1578). Cf. Adams 1, 74, A 2060.

Libri a Iohanne Moreto comparandi et Hispalim transmittendi pro D[omino] Ferdinando Herrera Hispalensi destinandi Domino Licenciato et canonico Pacheco.

[*Ad marginem, Moreti manu:*] en blanco. Qui crucis caractere notati indicant duplicandi et compacti ex usu Benedicto Ariae Montano una cum illis aliis mittendi, singulari tamen fasce distincti-
onis causa ligati.⁽²⁾

[*Moreti manu:*] B[enito] A[rias] Montano.

1 Concordantia griega del novo testamento semota praefatione Xisti Betulei. Y se inquadernará con otro libro qual paresciere, griego o latino y que éste haga la p[ri]me[ra] muestra.

Algunos Clássicos en francés, Terencio, Virgilio, Cicero. comment[ari]a Caesaris.⁽³⁾

[28] historiarum: historicorum 01, 02

[31] Popma 02: Ponpino 01

(2) Wat met een kruisje is aangeduid mag een tweede maal, ingebonden verstuurd worden ten behoeve van Benito Arias Montano samen met de anderen, maar in een aparte bundel, kwestie van ze te onderscheiden.

(3) 1 Griekse concordantie van het Nieuwe Testament, met een aparte inleiding

[*Ludouici Pérez manu*:] Pide más el s[ñ]or Arias Montano: que vaya apartando y mandando encuadernar todos libros de las disciplinas theológicas, morales y phísicas y críticas y medicina que de nuevo salieren, con que no sean de los prohibidos; porque pone su librería en Santiago y la desea acrecentar en esta forma empleando cada año ciento o dozientos florines en ella. También pueden juntarse los libros de jurisconsultos particulares que fueren loados y los de historia y antigüedades y poezía, cosmografía y geografía que salieren de nuevo. En fin, que sea de todo lo no vedado como tengo d[ic]ho. De papel de Francaforte o otro muy bueno pide media rezma de cada suerte con los libros y que vaya de acá çerçenado. Todos los libros para el d[ic]ho an de yr encuadernados y en la encuadernación el hábito de Santiago o espada. Todo irá en una caxa cama y uno baúl cama. ⁽⁴⁾

van Xistus Betuleus. Dit kan worden ingebonden met om het even welk ander boek, Grieks of Latijn, maar dat laatste moet eerst komen. Enkele klassieke werken in het Frans: Terentius, Vergilius, Cicero en de Commentaren van Caesar.

⁽⁴⁾ Een tweede versie hiervan bevindt zich in MPM, Arch. 485, 5r–v. (n. 56) Vertaling, zie inleiding, p. 20

o: MPM, Arch. 121, 315–318

De eerste twee aanvragen van Tovar (v en vi) moeten dateren van vóór 5 maart 1593, de dag waarop Jan Moretus in zijn boekhouding de ontvangst van beide bestellingen noteert en ze volledig kopieert (MPM, Arch., f.1–2). Twee maanden later, in mei 1593, ontving de drukkerij nieuwe instructies van Montano in verband met de reeds verstuurde bestellingen: 'De heren doctors Tovar en Francisco Sánchez vragen u edele en aan de heer Moretus of u hun de boeken van hun bestellijst die u tot op heden al verzameld hebt wilt meegeven met de schepen die vertrekken naar Sevilla. De boeken die al in de vroegere lijsten gevraagd werden, maar nog niet verzameld zijn, kunnen opgestuurd worden naarmate ze beschikbaar zijn.' (Dávila, *Arias Montano. Correspondencia*, II, 93 o5 16). Tovars bestellingen v, vi, ix en xi zijn vermoedelijk autografen, terwijl zijn bestellingen x en xii in een andere hand gesteld zijn.

[*Montani manu, supra, in margine sinistro:*] Totidem seorsum Benedicto Ariae Montano compingendi et mittendi praeter signatos †

[*Simonis e Touar manu:*]

Libri comparandi pro D[omino] Simone e Tovar ac Hispalim transmittendi eidem destinandi.

- [1] De ueteribus mensuris, ponderibus, etc. tomi tres, Mathaeo Hosto auctore. Cf. [II, 14].
- [2] De numeratione emendata, etc., Mathaeo Hosto auctore. Cf. [IV, 3].
- [3] Historiae rei num<ma>ariae ueteris lib[ri] v, auctore Mathaeo Hosto. Cf. [III, 39].
- [4] Iustini libri 44 a Francisco Modio emendati. Coloniae, 1581. Cf. [IV, 6].
- [5] De uera pronuntiatione Graecae Latinaeque linguae commentarii doctissimorum uirorum. Cf. [IV, 10].
- [6] Henricus Stephanus de Latina lingua ueteri.
- [7] Henrici Stephani de institutione linguae Graecae. Henricus II Stephanus, *Dialogus de bene instituendis Graecae linguae studiis. Eiusdem alius dialogus de parum fidis Graecae linguae magistris, et de cautione in illis legendis adhibenda*, s. l. 1587, in 4°. Cf. Renouard (1843), 151–152.

[2] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 2 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[4] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 10 st. (MPM, Arch. 70, 98r).

[5] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 12 st. (MPM, Arch. 70, 98r)

[6] Niet geïdentificeerd.

[7] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 18 st. (MPM, Arch. 70, 98r).

[8] Martini Crusii syntaxis
Graeca.	Cf. [II, 106].
[9] Atheneus Graece.	Cf. [II, 102].
[10] Lucii Apuleii opera omnia
emendata cura P[etri] Colui.
Lugduni Batau[orum], 1587,
8 ^{uo} .	Cf. [IV, 24].
[11] Iani Douzae ad Sallustii his-
toriarum libros notae.
Antuerpiae, 1582, 8 ^{uo} .	Cf. [IV, 28].
[12] Isac Hortiboni notae ad
Diogenis Laërtii libros de
uitis philosophorum.	Cf. [IV, 30].
[13] † In auctores paene omnes
antiquos potissimum censio,
auctore Claudio Verderio.
Lugd[uni], 4 ^o .	Cf. [IV, 8].
[14] De criticis uet. Graec[is] et
Latinis, eorumque uariis apud
Poëtas potissimum reprehen-
sionibus, dissertatio H[enrici]
Stephani. Paris[iis], 4 ^o .	Cf. [IV, 18].
[15] Virginiae insulae narratio
admiranda, fida tamen, etc.	Cf. [II, 58].
[16] Theatrum terrae sanctae.	Cf. [II, 83].
[17] Nicander de venenis.	Cf. [II, 40].
[18] Abrahami Nehemiae
Lusitani, methodi medendi
uniuersalis per sanguinis
missionem et purgationem
lib[ri] duo. etc. Venetiis, 1591,
in 4 ^o .	Abraham Nehemias, <i>Methodi medendi uniuersalis per sangui-
nis missionem et purgationem libri duo</i> , Venetie: B. Basa 1591,
in 4 ^o . Cf. <i>CLC</i> II, 1045.

[8] Crusii: Erudii o

[9] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 2 fl. 5 st. (MPM, Arch. 70, 98r).

[10] Colui *correx*i e Calui

Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 1 fl. (MPM, Arch. 70, 171r) en nog twee exemplaren op 9 februari 1595; prijs: 2 fl. 18 st. (MPM, Arch. 72, 17r).

[11] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 1 fl. 2 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[12] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 7 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[13] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 18 st. (MPM, Arch. 70, 98r).

[14] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 15 st. (MPM, Arch. 70, 98r)

[15] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 14 fl.

[16] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 5 fl. 10 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

- [19] De aegrotantium optimo assistente, eiusque officio in singulis morbis li[bri] 3. Bartholomaeo Vicario auctore. Romae, 1591, 4°.
Bartholomaeus Vicarius, *De aegrotantium optimo assistente, eiusque officio in singulis morbis, libri III*, Rome: G. Ferrarius 1591, in 4°. Cf. Adams 2, 323, v 627.
- [20] Pii Aeneae Caprilii Ferrariensis li[bri] duo quorum primus est de febribus putridis in genere, alter in specie etc. Ferrariae, 1591, f^o.
Pius Aeneas Caprilii, *Pii Aeneae Caprilii [...] libri duo, quorum primus est de febribus putridis in genere, alter in spetie, in quibus praeter exactissimam harum febrium doctrinam, quamplures etiam Hippocratis, Galeni et aliorum auctorum controuersiae, locique difficiles explicantur*, Ferrara: B. Mammarellus 1591, in fol. Cf. IA 6, 479.
- [21] Baldi Angeli Abbatii Physici, de admirabili uiperæ natura et de mirificis eiusdem facultatibus lib[er]. Vrbini, 1591, 4°.
Baldus Angelus Abbatus, *De admirabili uiperæ natura et de mirificis eiusdem facultatibus liber*, Urbino: B. Ragusius 1589, in 4°. Cf. IA 1, 13.
- [22] Edmundi Hollyngi de Chylosi, hoc est, prima ciborum quae in uentriculo fit concoctione. etc. 1591, 8^{uo}.
Edmond Holling, *Edmond Hollyngi de chylosi, hoc est, prima ciborum quae in uentriculo fit concoctione; pro ueteri medicorum schola dissertatio*, Ingolstadt: W. Eder 1592, in 8°. Cf. VD-16- 9, 305, H 4478.
- [23] Centuriae IX memorabilium, utilium, et iucundorum, etc. Antonio Mizaldo auctore, Francof[urti], 1592.
Antoine Mizauld, *Centuriae IX memoriabilium, utilium ac iucundorum in aphorismos arcanorum omnis generis locupletes, perpulchre digestae [...] Accessit his appendix nonnullorum secretorum, experimentorum tam ex libris manuscriptis quam typis excusis collecta*, Frankfurt: J. Wechel, 1592, in 16°. Cf. Adams 1, 746, M 1059.
- [24] Themata medica de animae facultatibus ab Israële Spachio proposita. 1591, 4°.
Themata medica de animae facultatibus, earundemque functionibus, quae praeside D. Israële Spachio, defendit M. Ioannes Sigismundus Pappus, Straatsburg: A. Bertramus 1591, in 4°. Cf. MSJ 4, 490, lentebeurs 1592.
- [25] Libellus uere aureus de optimo reip[ublicae] statu deque noua insula Vtopia, auctore Thoma Moro.
Thomas More, *Libellus uere aureus nec minus salutaris quam festiuus de optimo reip. statu, deque noua insula Vtopia*, Wittenberg: Officina Cratoniana 1591, in 8°. Cf. VD-16- 14, 174, M 6303.
- [26] Bibliotheca philosophorum chronologica, etc. auctore Ioanne Iacobo Frisio. Tiguri, 1592, 4°.
Johannes Jacobus Frisius, *Bibliotheca philosophorum classicorum authorum chronologica, in qua ueterum philosophorum origo, successio, aetas proponitur, quibus accedit Patrum Ecclesiae Christi doctorum enumeratio*, Zürich: J. Wolphius 1592, in 4°. Cf. VD-16- 7, 277, F 3013.
- [27] Theophrasti characteres Ethici siue descriptiones morum Graeci. Isaacus Casaubonus recensuit, in Latinum sermonem uertit, etc. Lugduni, 1592, 8°.
Isaacus Casaubonus, *Ad Theophrasti characteres ethicos liber commentarius*, Lyon: F. Le Preux 1592, in 8°. Cf. IA 7, 35.

[19] Verstuurd op 25 januari 1595; prijs: 1 fl. 4 st. (MPM, Arch. 72, 7v).

[20] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 3 fl. (MPM, Arch. 70, 98r).

[21] Ik kon geen editie van 1591 vinden.

[23] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 8 st. (MPM, Arch. 70, 98r).

[24] Spachio correxi e Pachio o

[26] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 10 st. (MPM, Arch. 70, 98r)

[27] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 18 st. (MPM, Arch. 70, 98r).

- [28] Theophili Kentmani de exhalationibus fumosis et uaporosis flatuosisque spiritibus in macrocosmo et microcosmo existentibus, etc. 1591, 4°.
Gottlieb Kenntmann, *Theophili Kentmani [...] de exhalationibus fumosis et uaporosis, flatuosisque spiritibus [...]*, Halle: Hermundur 1591, in 4°. Cf. VD-16- 10, 391, K 742.
- [29] Solus philosophus siue nouae medicinae et chemiae compendiosa refutatio, libris duobus comprehensa, auctore Andrea Grutinio. Patau[i], 1591, 4°.
Andreas Grutinius, *Solus philosophus siue nouae medicinae et chemiae compendiosa refutatio*, Padua 1591. Cf. BSB-ak 15, 297.
- [30] Itinerarium totius orbis in sex classes distinctum, cum auctario et orbis totius diuisione. Ex recensione Nicolai Reusneri, secunda aeditio etc. Basileae 1592.
Nicolaus Reusnerus, *Itinerarium totius orbis, siue opus peregrinationum uariarum in vii classes distinctum: historicum, ethicum, physicum, geographicum. Cum auctario et orbis totius diuisione: ex recensione Nicolai Reusneri* Bazel: C. Waldkirch 1592, in 8°. Cf. VD-16- 17, 128, R 1424.
- [31] Disputationes philosophicae tres: 1 de Iride, 2 de fluxu et refluxu maris, 3 de Galaxia, habitae olim et iam denuo in lucem editae a Christophoro Meurero. 1592, 4°.
- [32] De arthritidis praeseruatiōe et curatione, clarorum nostrae aetatis medicorum consilia, opera et studio Henrici Gareti. Franc[oforti], 1592, 8^{uo}.
Henricus Gareti, *De arthritidis praeseruatiōe et curatione clarorum doctissimorumque nostrae aetatis medicorum consilia [...]*, Frankfurt: Vennoten J. Wechel en P. Fischer 1592, in 8°. Cf. VD-16- 7, 418, G 407.
- [33] De Christiana et tuta medendi ratione, libri duo, uaria doctrina referti, Baptistae Codronichii, cum tractatu de baccis orientalibus, et de Antimonio. Ferrar[iae], 1591, 4°.
Giovanni Battista Codronchi, *De christiana ac tuta medendi ratione libri duo uaria doctrina referti. Opus piis medicinis praecipue, quibus additus est eiusdem tractatus de baccis orientalibus ac de antimonio cum examine ac iudicio doctissimorum medicorum*, Ferrara: B. Mammarellus 1591, in 4°. Cf. IA 9, 216.
- [34] Cornelii Celsi de re medica lib[ri] 8 cum commentariis Thriueri Brachelii. Lugd[uni] Batau[orum], 1592, 4°.
Aurelius Cornelius Celsus, *De re medica libri octo. Accessere in primum eiusdem, Hieremiae Thriueri Brachelii commentarii doctissimi: in reliquos uero septem, Balduini Ronssei Gandensis, Reipub. Goudanae medici enarrationes*, Leiden: F. Raphelengius Sr. 1592, in 4°. Cf. IA 7, 277.

[29] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 12 st. (MPM, Arch. 70, 98r)

[30] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 12 st. (MPM, Arch. 70, 98r)

[31] Ik heb deze heruitgave van 1592 niet kunnen identificeren 1592. De verschijningsdata van de eerste twee werken erin opgenomen, zijn echter wel bekend: Christophorus Meurerus, *De iride seu arcu coelesti. Capita quaedam in disputationem publicam ac ordinariam celeberrimae Academiae Lipsicae subiecta ad 22. diem Septembris*, Leipzig: G. Defnerus 1582, in 8°; *De fluxu et refluxu maris capita quaedam, cum quibusdam problematis, pro loco (ut uocant) in inclyta facultate philosophica consequendo, ad disceptandum proposita [...]* a Christophoro Meurero, Leipzig: G. Defnerus 1584, in 8°. Cf. VD-16- 13, 626, M 4989-4990.

[32] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 4 st. (MPM, Arch. 70, 98r)

- [35] Vniuersae Medicinae breuissima absolutissimaque methodus, Hieremiae Thriueri. Lugd[uni] Bat[auorum], 1592, 8^{uo}. Hieremias Triverus Brachelius, *Vniuersae medicinae breuissima absolutissimaque methodus [...] per Dionysium Thriuerum in lucem edita*, Leiden: F. Raphelengius Sr. 1592, in 8°. Cf. TB 2, nr. 4895.
- [36] Thaddaei Duni epistolae medicinales etc. Tiguri, 1592, in 8^{uo}. Thaddaeus Dunus, *Epistolae medicinales. Item miscellaneorum de re medica liber*, Zürich: J. Wolphius 1592, in 8°. Cf. BM [STCG], 258.
- [37] Celsi Mancini de somniis ac synesii somnia, de risu ac ridiculis, synaugia Platonica. 1591, 4°. Celsus Mancinius, *Libri III.: I. De somniis ac Synesi per somnia. II. De risu ac ridiculis. III. De Synaugia Platonica*, Ferrara: V. Baldini 1591, in 4°. (Cf. BM [STCI], 408).
- [38] Noua medicina, in qua multorum errores in hac praestantissima facultate reteguntur, et antiquus suus honos medicinae restituitur. Venetiä: D. Zenari 1591, in 8°. Cf. IA 5, 285. Hieronymus Brisianus, *Noua medicina, in qua multorum errores in hac praestantissima facultate reteguntur, et antiquus suus honos medicinae restituitur*, Venetiä: D. Zenari 1591, in 8°. Cf. IA 5, 285.
- [39] Foetus uiui ex matre uiua sine alterutrius periculo caesura, a Francis[co] Rousseto Gallice conscripta et a Casparo Bauhino Latio donata. Bas[ileae], 1591, 8^{uo}. Franciscus Roussetus (Lat. vert. Kaspar Bauhin), *Foetus uiui ex matre uiua sine alterutrius uitae periculo caesura a Francisco Rousseto [...] conscripta et a Casparo Bauhino [...] Latio reddita*, Bazel: C. Waldkirch 1591, in 8°. Cf. VD-16- 17, 443, R 3396.
- [40] Aquarum natura et facultates: de Arthritide consilium, etc. Pamphili Herilaci Reatini medici. Colon[iae], 1591, 8^{uo}. Pamphilus Herilacus, *Aquarum natura et facultates per quinque libros digesta: uinorum et aquarum effectuum inuicem comparatorum tractatus. De arthritide et podagra consilium*. Keulen: J.B.. Ciotti Senensis 1591, in 8°. Cf. VD-16- 6, 360, E 3768.
- [41] Curationum Empiricarum nouarum centuria tertia, auctore Mart[ino] Rulando. Basileae, 1591, 16. Martinus Rulandus, *Curationum empiricarum nouarum in certis locis et notis hominibus optime riteque probatarum et expertarum centuria III*, Bazel: S. Henricpetri 1591, in 16°. Cf. MSJ 4, 430-431.
- [42] De praecauendis curandisque uenenis, Ioan[nis] Liebautii commentarius. Jean Liébault, *Thesaurus sanitatis paratu facilis selectus ex uariis authoribus*, Parijs: J. Dupuys 1577, in 8°.

[33] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 2 fl. (MPM, Arch. 70, 98r).

[34] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 1 fl. 10 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[35] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 4 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[36] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 6 st. (MPM, Arch. 70, 98r).

[37] Synaugia correxi e Synangia

[38] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 12 st. (MPM, Arch. 70, 98r).

[39] Bauhino correxi e Bauchino

Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 8 st. (MPM, Arch. 70, 98r).

[40] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 12 st. (MPM, Arch. 70, 98r).

[42] Deze publicatie bevat: Hippocratis siue Polybi de diaeta, denuo Latine explicatus. Iacobi Syluii de uictu facili pauperum scholasticorum libellus. Iacobi Syluii de duro ac parco uictu libellus, Latinus factus. Iacobi Syluii consilium aduersus famem et uictuum penuriam, Latinum factum. Petri Hispani Thesaurus pauperum, factus pene nouus et altera parte auctus. Iacobi Syluii de peste libellus, Latine factus. Guiterii Andernaci de peste. Ioan. Liebautii de praecauendis curandisque uenenis commentarius. Augerii Ferrerii de morbo Gallico libri duo. Cf. Durling, 358.

Een exemplaar van de Thesaurus sanitatis werd verstuurd op 25 januari 1595; prijs: 12 st. (MPM, Arch. 72, 7v).

- [43] Marcellus Empiricus. Janus Cornarius (ed.), *Marcelli uiri illustris de medicamentis empiricis, physicis ac rationalibus liber [...]* iam primum in lucem emergens et suae integritati plerisque locis restitutus per Ianum Cornarium medicum, Bazel: Officina Frobeniana 1536, in fol. Cf. VD-16- 13, 46, M 939.
- [44] M. Verrii Flacci quae extant et Sex[ti] Pompei Festi de uerborum significatione lib[ri] 20 etc. Paris[iis], 1584, 8^{uo}. *M. Verrii Flacci quae extant et Sex. Pompei Festi de uerborum significatione libri xx*, Parijs: A. Sittart 1584, 8°. Cf. Adams 2, 321, v 590.
- [45] Simonis Simonii centuria prima animaduersionum medicarum.
- [46] Eiusdem Simonis Simonii commentarii duo de febribus. Simon Simonius, *Synopsis nouae theoriae de humoralium febrium natura, periodis, signis et generali curatione*, Leipzig 1577, in 8°. Cf. MSJ 2, 288, lentebeurs 1578.
- [47] Eiusdem Simonii commentarii duo in totidem Hippocr[at]is de natura humana.
- [48] Eiusdem Simonii liber peripateticarum disputationum. Simon Simonius, *Commentariorum in Ethica Arist. ad Nichomachum, liber primus*, [Genève]: J Crispinus 1567, in 4°. Cf. Adams 2, 213, S 1190. Simon Simonius, *Περὶ τῶν αἰσθητηρίων καὶ τῶν αἰσθητῶν. In librum Arist. Περὶ μνήμης καὶ τῶν ἀναμνήσεων*, Genève: J. Crispin 1566, in fol. Cf. Adams 2, 213, S 1194.
- [49] Aëtii Graeci libri octo posteriores, nam priores octo libri eiusdem Aëtii apud nos sunt. Cf. *Aetii Amideni, quam alii Antiochemum uocant, libri xvi, in tres tomos diuisi, quorum primus et ultimus Ioanne Baptista Montano Veronensi, secundus Iano Cornario Zuiccaiensi interpretibus latinitate donati sunt*, Bazel: H. Frobenius en N. Episcopus 1535, in fol.

Omnes hi libri uenient compacti in tabulis chartaceis et corio uitelino sine claustris nec ligulis. ⁽¹⁾ [*Montani manu*] Omnium horum librorum exemplaria poscit sibi Arias Montanus compacta mitti Hispalim praeter eos quibus crux adpicta est, ut pote quos iam apud se habet. ⁽²⁾ [*Alia pagina, n° 317, Simonis e Touar manu*]

[44] M. [[Verrium]] o

[45] Niet geïdentificeerd.

[46] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 62 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[47] Niet geïdentificeerd.

[49] De eerste acht boeken van dit werk zijn verschenen in Venetië in 1534; nog hetzelfde jaar kwam het volledige werk er van de pers. Een jaar later verscheen in Bazel *Librorum xvi tomi duo, primus uidelicet et tertius, nuper a Joanne Baptista Veronensi latinitate donati, quos in eorum gratiam, qui secundum habent, seorsim impressimus*. Hieruit kan worden afgeleid dat de tweede band afzonderlijk werd gepubliceerd. Cf. 1A 1, 136.

⁽¹⁾ Al deze boeken moeten worden ingebonden in perkamenten platten en kalfsleer, zonder slotjes of linten.

⁽²⁾ Arias Montanus vraagt om hem een ingebonden exemplaar van al deze boeken te zenden naar Sevilla, behalve die aangeduid met een kruisje, want die bezit hij al.

[50] Theatrum orbis terrarum quod habemus fuit excussum anno 1573. ^(a) cum quo etiam habemus additamentum tertium et quartum, ^(b) in quibus desiderantur tabulae subsequentes: Hispalensis conuentus, siue Andalusiae pars, quae est tab[ula] 18 in Theatro clarissimi uiri B[enedicti] Ariae Montani. ^(c)	<i>Hispalensis conuentus delineatio, auctore Hieronjmo Chiaves</i> (34,5x46 cm). Kaart 18 in <i>Theatrum Orbis Terrarum opus nunc denuo ab ipso auctore recognitum multisque locis castigatum et quamplurimis nouis tabulis atque commentariis auctum</i> , Antwerpen: Officina Plantiniana 1592.
Pictaui, quae est tab[ulae] 22 in praefato codice.	<i>Pictonum uicinarum quae regionum fidiss. descriptio. Auctore nobili Dno. Petro Rogiero Pictone, Regiae M[aiesta]tis Galliae consiliario, etc.</i> (36x50,5 cm). Kaart 22 in de 1592 editie.
Andegauensium ducatus et est tab[ulae] 24 in eodem codice.	<i>Anjou. Andegauensium ditionis uera et integra descriptio. Licino Gujeto Andegauense auctore</i> (35,5x47,5 cm). Kaart 24 in de 1592 editie
Picardia, nempe tabula 26 eiusdem uoluminis.	<i>Picardiae, Belgicae regionis descriptio. Ioanne Surhonio auctore</i> (33x51cm). Kaart 26 in de 1592 editie.
Burgundiae comitatus, Ferdinando Lannoy auctore et est tab[ula] 29.	<i>Burgundiae Comitatus recentiss. descriptio Dno. Ferdinando Lannoy auctore</i> (36x50cm). Kaart 29 in de 1592 editie.
Lutsemburgum ducatus, tab[ula] 33.	<i>Lutzenburgensis ducatus ueriss. descript. Iacobo Surhonio Mentano auctore</i> (36,5x49,5cm). Kaart 33 in de 1592 editie.
Namurgum, tab[ula] 37.	<i>Namurcum, Comitatus. Io[ann]es Surhon describ. Iacobo Surhonio Mentano auctore</i> (39x51,5cm). Kaart 37 in de 1592 editie.
Hannonia, tab[ula] 38.	<i>Nobilis Hannoniae Comitatus descrip., auctore Iacobo Surhonio Montano. Pays de Haynault tenu de Dieu et du Soleil</i> (37,5x50 cm). Kaart 38 in de 1592 editie.
Artesia, tab[ula] 39.	<i>Artois. Atrebatum regionis uera descriptio. Johanne Surhonio Montensi auctore</i> (37,8x48,5cm.). Kaart 39 in de 1592 editie.
Westphalia, tab[ula] 48.	<i>Westphaliae totius, finitimarumque regionum accurata descriptio. Christianus Schrot Sonsb. descripsit</i> (34,5x50cm). Kaart 48 in de 1592 editie.

[50] ^(a) Het moet hier gaan om het *Theatrum Orbis Terrarum*, Antwerpen: A. Coppens van Diest, 1573, in fol., cf. Adams 2, 29, O 333.

^(b) Een gedetailleerde beschrijving van de twee *Additamenta*, gepubliceerd door de *Officina Plantiniana* te Antwerpen in 1584 en 1590, vindt men in I.C. Koeman 3, O 18 en O 25.

^(c) De editie die Montano uiteindelijk zou ontvangen in de periode van deze bestelling.

Hassia, Holsatia, tab[ula] 51.	<i>Hassiae descriptio, Ioanne Dyandro auctore</i> (1579; 33,5x24,7cm.) <i>Holsatiae descriptio Marcus Iordanus Holsatus describ.</i> (33,5x24,5cm). Kaarten 51a en b in de 1592 editie.
Buchauia uel Buchouia. Waldeccia comitatus tab[ula] 54.	<i>Bughauiae siue Fuldensis ditionis typus. Wolfgango Regr. auctore</i> (31,5x22cm). <i>Waldeccensis Comitatus descriptio accuratissima. Iustus Moers describ. anno 1575</i> (31,5x22cm.). Kaarten 54a en b in de 1592 editie.
Veronae urbis ditio, tab[ula] 70.	<i>Veronae Urbis territorium, a Bernardo Brognolo descriptum</i> (33x47cm). Kaart 70 in de 1592 editie.
Cremonensis ager. Cremae Territorium, tab[ula] 72.	<i>Agri Cremonensis Typus. Antonius Campus pictor Cremonensis descripsit</i> (34,5x50cm). Kaart 72 in de 1592 editie.
Hungariae altera tabula, nempe tab[ula] 91 edita per Ioannem Sambucum.	<i>Vngariae loca praecipua recens emendata atque edita per Ioannem Sambucum Pannonium, Imp. M. Historicum</i> (34,5x50cm.). Kaart nr. 91 in de 1592 editie.
Peregrinatio Diui Pauli, tab[ula] 23 in Parergo eiusdem Voluminis.	<i>Peregrinationis Diui Pauli Typus Corographicus. In quo et Noui Testamenti, in primis autem apostolorum historiae a sancto Luca descriptae, omnia fere loca geographica, oculis insciptenda, exhibentur. Abrah. Ortelius describebat 1579</i> (30x50cm.). Kaart 70a in <i>Additamentum I</i> (1579). ^(d)
Orbis Romanus siue Romanum imperium, tab[ula] 25 in eodem Parergo.	<i>Romani imperii imago. Cum gratia et priuilegio</i> (34,5x49,5cm.). Kaart 70b in <i>Additamentum I</i> (1579). ^(e)

[*Montani manu*]: Estas cartas se comprarán del s[er]u[do]r Abraham Ortelio por cuenta del dottor Simón de Tovar y se le embiarán sin ligar con los demás libros.⁽¹⁾

[*A tergo, scriptura transuersa Montani manu*]: Memorial de libros para el d[oc]tor Simón Tovar y para Arias Montano otros tantos.

[*Moreti manu*.] N° 1.

^(d) In 1592 opgenomen als nr 23 in het *Parergon*, een appendix bij het *Theatrum* waarin Ortelius kaarten verzamelde van een aantal gebieden in de oudheid.

^(e) En nr. 25 in het *Parergon* (1592).

(1) 'Deze kaarten moeten bij de Heer Abraham Ortelius worden aangekocht voor rekening van doctor Simón de Tovar en ongebonden worden opgestuurd met de andere boeken.' Alle gevraagde kaarten zijn verschenen na de editie die De Tovar bezat van het *Theatrum* en vóór de *Addimenta III* (Antwerpen 1584) en *IIII* (ibid. 1590), die zich eveneens in de bibliotheek van de Sevillaanse arts bevinden. Natuurlijk wilde hij, zodra hij het *Theatrum* van 1592 had gezien, de ontbrekende kaarten in zijn verzameling aanvullen; zij zagen allen het licht in het *Additamentum II* van 1579.

VI Bestelling voor Simón de Tovar en Benito Arias Montano

[vóór 5 maart 1593]

o: MPM, Arch. 121, 319–320

Deze lijst van De Tovar is een aanvulling bij de vorige. Beide werden op dezelfde datum verstuurd (zie de inleiding bij v.). Nu wordt echter gevraagd om de boeken gemerkt met een kruisje (†) nu ook naar Arias Montano te zenden. De lijst lijkt een autograaf van Simón de Tovar, zoals ook de nummers v, ix en xi. Beide opdrachten waren geadresseerd aan bankier Luis Pérez in de Keizerstraat, die ze bezorgde aan de drukker.

Istos etiam petit Doctor Simon de Tovar cum iis qui in altero catalogo petuntur ab eodem, praeter Marcellum Empyricum, quem non ut in altero catalogo sed ut in hoc sibi paratum postulat.

- [1] Thadaei Duni cribratio medicamentorum.
- [2] Thadaei Duni practica. Thaddaeus Dunus, *Epistolae medicinales locis multis auctae: in quibus de oxymelitis facultatibus et curatione pleuritidis, morborumque articularium tractatur. Eiusdem de Hemitritaeo, siue de febre semitertiana libellus. Item, Miscellaneorum de re medica liber omnino utilis, alias non editus*, Zürich: J. Wolphius bij Froschovius 1592, in 8°. Cf. VD-16- 5, 557, D 2976.
- [3] Thadaeus Dunus de morbis mulierum. Thaddaeus Dunus, *Muliebrium morborum omnis generis remedia, ex Dioscoride, Galeno, Plinio, barbarisque et Arabibus studiose collecta et disposita a Thaddaeo Duno Locarnensi medico*, Straatsburg: J. Rihelius 1565, in 8°. Cf. VD-16- 5, 557, D 2977.
- [4] Iosephus Struthius de arte Sphygmica. Josephus Struthius, *Sphygmicae artis iam mille ducentos annos perditae et desideratae libri V. A Iosepho Struthio Posnaniense medico recens conscripti*, Bazel: J. Oporinus [1555], in 8°. Cf. VD-16- 20, 67, S 9763.
- [5] † Theoria noua caelestium Meteoron, etc. auctore Haeliseo Roeslin. Argentonati, 4°. Helisaeus Roeslin, *Theoria noua coelestium metewrwn*, Straatsburg: B. Jobin, 1578, 4°. Cf. BM [STCG], 743.
- [6] † Annales S[acrae] Scripturae, etc. auctore Laurentio Codomano. Witebergae, 4. Laurentius Codomanus, *Annales Sacrae Scripturae ita concinnati ut historiae ueteris ac Noui Testamenti, item origo Olympiadum et urbis Romae iustam in annis Mundi sedem habeant. His accomodatae sunt insigniores Ethnicorum historia. Accesserunt quatuor libri Chronologiae, rationem reddentes de scrupulis disceptationem parituris et methodus calculandi mensem Nisan et Eclipses ex Tabulis Prutenicis M. Erasmi Reinholdi congesta [...]*, Wittenberg: M. Welack 1581, in 4°. Cf. VD-16- 4, 498, C 4465.
- [7] Breuis descriptio artificiosi noui et Astronomici automati horologii, etc. studio et industria M. Iacobi Cunonis. Francfort., 4. Iacobus Cunonis, *Breuis descriptio artificiosi noui et astronomici automati horologii, cuius simile antehac non exstitit, inuenti primum studio et industria Magistri Iacobi Cunonis, s.l. [1580]*, in 4°. Cf. VD-16-, 568, C 6322.

[1] De enige titel die ik kon localiseren is *Cribratio Medicamentorum* in 6 libros digesta van Symphorien Champie, Lyon 1534. Cf. BSB-ak 8, 232.

[5] theoria correxi e theorica

- [8] † *Catalogus nunquam antea uisus omnium cometarum secundum seriem annorum a diluio usque ad annum 1579 etc. collectus a M. Georgio Caesio pastore. Norimbergae, 8^{uo}.* Georgius Caesius, *Catalogus nunquam antea uisus omnium cometarum secundum seriem annorum a diluio conscriptorum, usque ad hunc praesentem post Christi natiuitatem 1579 annum, cum portentis seu euentuum annotationibus, et de cometarum in singulis Zodiaci signis, effectibus [...] collectus [...] a M. Georgio Caesio pastore in oppidulo Leutershausen, Nürnberg: V. Furmann 1589, in 8°. Cf. VD-16- 3, 645, C 152.*
- [9] † *Nemesius philosophus de natura hominis.* *Nemesii episcopi et philosophi de natura hominis, lib. unus, nunc primum et in lucem editus, et Latine conuersus a Nicasio Ellebodio Casletano, Antwerpen: Chr. Plantin 1565, in 8°. Cf. PP 4, nr. 1728.*
- [10] † *Rogierus Bacchon de secretis naturae.* Rogerius Bachon, *De his quae mundo mirabiliter eueniunt: ubi de sensuum erroribus et potentiis animae, ac de influentiis caelorum, F. Claudii Caelestini opusculum. De mirabili potestate artis et naturae, ubi de philosophorum lapide, F. Rogerii Bachonis [...] libellus. Haec duo gratissima et non asperanda, Orontius F. Delphi diligenter reconoscebat, Parijs: S. Colinaeus 1542, in 4°. Cf. Göttingen, 37.*
- [11] *Concordia medicorum et physicorum de humano conceptu atque foetus corporatione. Ingolstadii, 4°.* Johannes Lonaeus Boschius, *Concordia medicorum et physicorum de humano conceptu, atque foetus corporatura, incrementio, animatione, mora in utero ac natiuitate: praeterea de Centauris [...] et Daemonum concubitu, cxxi thesibus publice Nouemb. disputandis compraehensa. Praeside D. Ioanne Lonaeo Boscio medicinae ac mathematices professore ordinario, atque M. Andrea Helepyro Monachiensi, respondere pro uiribus parato, Ingolstadt: W. Eder 1582, in 4°. Cf. VD-16- 3, 155, B 6759.*
- [12] † *Orationes D. Salomonis Albertii. 1 de studio doctrinae physicae. 2 de felle ad intestina restagnante. 3 de sudore. 4 de medendi scientia. Vitebergae, 1590, 8^{uo}.* Salomonis Albertus, *Orationes D. Salomonis Alberti. I. De studio doctrinae Physicae. II. De felle ad intestina restagnante, neque tamen uitalem succum, e uentriculo eo demissum, contagione deprauante. III De sudore. IIII. De medendi scientia, professoris eius et historia aetatum antiquissimarum, quibus illi claruere, imprimis de Rhazis libro IX, Mansori Arabum regi nuncupato, Wittenberg 1590, in 8°. Cf. VD-16- 1, 185, A 1312.*
- [13] Leon[ardi] Fuchsi comment. in lib[rum] sextum Epid[emiorum] Hip[pocratis]. Leonardus Fuchius, *Hippocratis medicorum omnium longe principis epidemiorum liber sextus, a Leonardo Fuchsio medico latinitate donatus et luculentissima enarratione illustratus, iam recens [...] ab autore recognitus [...], Bazel: J. Bebel en M. Isingrinus, 1537, in fol. Cf. VD-16- 9, 189, H 3800.*
- [14] *Conradi Gesneri apparatus medicus.* Conradus Gesner, *Apparatus et delectus simplicium medicamentorum. De compositione medicamentorum secundum genera, ex Paolo Aegineta. De compositione medicamentorum secundum genera uniuersalis methodus, ex Galeno. Omnia nunc primum aedita, cum medicis, tum pharmacopis omnibus apprimè necessaria, auctore Conrado Gessnero Tigurino, Lyon: J. en F. Frellonius 1542, in 8°. Cf. BL 5, 184.*

[9] Nemesius correxī e Nemeius

- [15] † De memoria reparanda, augenda et seruanda, tutiora remedia, auctore Gulielmo Gratarolo.
- Gulielmus Gratarolus, *De memoria reparanda, augenda, seruandaque, tutiora omnimoda remedia, praeceptionesque optimas breuiter continens opusculum. Authore Gulielmo Gratarolo medico Bergomate*, Zürich: A. Gessner, F. en R. Wyssenbachius, 1553, in 8°. Cf. VD-16- 8, 100, G 2902.
- [16] † Theophrasti libri de igne, uentis, lapidibus etc. Latine conuersi.
- De historia et causis plantarum libri quindecim*, Parijs: E. Gourmoncius 1529, in 8°. *De igne liber* [vert. A. Turnebus], Parijs: A. Turnebus 1553, in 4°. *De lapidibus liber* [vert. A. Turnebus], Parijs: F. Morel 1577, in 4°. *Libellus de odoribus* [vert. A. Turnebus], Parijs: M. Vascosanus, 1566, in 4°. *De piscibus* [Gr.] Parijs: F. Morel 1578, in 4°. Cf. Adams 2, 272, T 570-585.
- [17] Ferdinandi Mena methodus februm omnium.
- Ferdinandus Mena, *Methodus februm omnium et earum symptomatum curatoria [...]*, Antwerpen: Chr. Plantin 1568, in 4°. Cf. PP 4, nr. 1660.
- [18] † Oddi de Oddis de peste.
- Odus de Oddis, *De pestis signis, praecautione et curatione libri IIII*, Venetië: P. en A. Meietus 1570, in 4°. Cf. Adams 2, 17, O51; BM [STCI] 2, 479.
- [19] Hippocratis liber de somniis cum commentar[iis] Caesaris Scaligeri.
- Hippocratis liber de somniis cum Iulii Caesaris Scaligeri commentariis*, Lyon: S. Gryphius 1539, in 4°. Cf. BL 8, 127.
- [20] Francisci Valeriolae comm[entarium] in lib[rum] Hippoc[ratis] de flatibus.
- [21] Archilei Carcani in Aphoris[mos] lucubrationes. etc. Ticini 8^{uo}.
- Achileus Carcanus, *In aphorismos Hippocratis lucubrationes. Eiusdem accedunt libri duo, in quorum altero de methodo medendi, in altero uero de modo collegiandi pertractatur*, 2 vols., Ticino [Pavia]: H. Bartolo 1581, in 8°. Cf. IA 6, 507.
- [22] † Ligni Cotonei natura, uires et usus, auctore Cyriaco Lucio. Ingolstadii. 4°.
- Cyriacus Lucius, *Ligni cotonei natura, uires et usus: autore Cyriaco Lucio doct. et medic. in Academia Inglostad.*, Ingolstadt: D. Sartorius 1580, in 4°. Cf. VD-16- 12, 559.
- [23] Nicolai Boërii lib[er] decisio-num aurearum.
- Nicolaus Boerius, *Decisionum aurearum, in sacro Burdegalens. Senatu olim discussarum ac promulgatarum, pars prima. Quas nunc demum, adhibitis nonnullis summi nominis lre-consultis, et accuratius emendatas, et summariis utilissimis [...]* in lucem damus, Lyon: J.-F. de Gabiano, 1551, in fol. Cf. BL 7, 193).

[15] Gratarolo correxì e Gratiolo

[18] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 1 fl. 10 st. (MPM, Arch. 70, 98r).

[20] De enige bekende commentaar van Hippocrates' *De flatibus liber* is die van Adrianus Alemanus (Parijs 1577), cf. BSB-Ak 16, 343. Franscesco Valeriola is de auteur van een commentaar *De Hippocratica circa crises doctrina*, Venetië 1563, in 4°, cf. Hoffmann 2, 456.

[21] Achilei corr. e Archilei

[22] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 2 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[23] Er bestaat ook een Venetiaanse editie uit 1576. Cf. BSB-Ak 5, 66.

- [24] Hieronymi Mercurialis lib[er] de peste. Hieronymus Mercurialis, *De peste in uniuersum, praesertim uero de Veneta et Patauina. Item de morbis cutaneis, et omnibus humani corporis excrementis, opera Pauli Aicardii primo in lucem*, Bazel [1577], in 8°. Cf. VD-16- 13, 599, M 4816.
- [25] † Appollonius de historia mirabili. Apollonius (van Tyr), *Historia*, Venetië 1549. Cf. BSB-ak 2, 314.
- [26] † Philostratus de uita Appoloni Tyanei. lib[ri] 8. Philostratus, *Historiae de uita Apollonii Tyanei libri octo* [vert. A. Rhinuccinus], Parijs: E. Gourbin 1555, in 16°. Cf. Adams 2, 76, P 1070.
- [27] Iusti Lipsii uariae lectiones. Justus Lipsius, *Variarum lectionum libri IIII. Quos nunc leui manu recensuit*, Leiden: Chr. Plantin 1585, in 4°. Cf. PP 3, nr. 1548.
- [28] † Cornelius Gemma de admirandis spectaculis. Cf. [VI, 29].
- [29] Cornelius Gemma de naturae diuinis characterismis. Cornelius Gemma, *De naturae diuinis characterismis; seu raris et admirandis spectaculis, indiciiis, proprietatibus rerum in partibus singulis uniuersi, libri II*, Antwerpen: Chr. Plantin, 1575, 8°. Cf. PP 3, 1243.
- [30] † Augustini Galesii de terrae motu lib[er]. Augustinus Galesius, *De terrae motu liber*, Bologna: A. Benacius 1571, in 4°. Cf. Adams 1, 467, G 138.
- [31] † Ferdinandus Ponzettus de uenenis. Ferdinandus Ponzettus, (kardinaal), *Libellus de uenenis*, Rome: I. Mazochi 1521. Cf. BM [STCI] 2, 633.
- [32] † Auriferae artis antiquissimi auctores siue Turba philosophorum. Basil[iae], 1572, in 8^{uo}. In duobus tomis. *Auriferae artis, quam Chemiam uocant, antiquissimis authores, siue turba philosophorum*, 2 vols., Bazel: P. Perna 1572, in 8°. Cf. VD-16- 1, 650, A 4 354.
- [33] † Aristarchus Samius de imaginibus solis et lunae. Aristarchus van Samos, *De magnitudinibus et distantiiis solis et lunae* [vert. F. Commandinus], Pesaro: Camillus Francischinus 1572, in 4°. Cf. Adams 1, 59, A 1696.
- [34] † Ioannes Enlasin in magnam constructionem Ptolemaei.

[24] Verstuurd op 6 juli 1593; prijs: 12 st. (MPM, Arch. 70, 98r).

[27] De eerste editie van de *Variae lectiones* (Antwerpen: Chr. Plantin 1569) bevat slechts vier boeken (PP 3, nr. 1547).

[31] Er bestaat een latere uitgave van het traktaat, samen met een werk over giffen: *Santis Ardoiyni Pisa urensis medici et philosophi praestantissimi opus de uenenis, a multis hactenus desideratum et nunc tandem castigatissime editum [...]* *Adiunximus eiusdem generis commentarium doctissimum Ferdinandi Ponzetti cardinalis*, Bazel: H. Petri en P. Perna 1562, in fol. Cf. VD-16- 16, 342, p 4251.

[34] Niet als dusdanig geïdentificeerd. Wel bekend is *Claudii Ptolemaei Magnae Constructionis, id est, Perfectae coelestium motuum pertractionis lib. XIII. Theonis Alexandrini in eosdem commentariorum lib. XI*, Bazel: J. Walder 1538, in fol. Cf. VD-16- 16, 504, P 5200.

[35] ‡ Marcellus de medicamentis
empiricis.
† ‡ Sorani Ephesii in artem
medendi isagoge.
† ‡ C. Plinii secundi de re
medica lib. v.

‡ Theodori Prisciani Archiatri
ad Timotheum fratrem phae-
nomenon Euporiston lib[er] 1,
Logicus li[ber] 2, Gynaecia
li[ber] 3, item eiusdem
Theodori Prisciani li[ber] 4
ad Eusebium filium de
Phisica scientia.

Posterioribus libri quatuor ‡ notati sunt in uolumine impresso Venet[iis] anno 1547. hoc tit[ul]o: Medi-
ci antiqui omnes qui Latinis literis diuersorum morborum genera et remedia persecuti sunt, etc. sed
ex omnibus libris qui in eo uolumine reperiuntur nos hos quatuor dumtaxat desyderamus, reliquos
enim omnes habemus.

Omnes autem hi libri uenient compacti in tabulis chartaceis et corio uitelino, sine claustris nec
ligulis.^(a)

[Montani manu:] Duplicabuntur ii quibus crucis † affixum signum pro Aria Montano, cuius ratio-
nibus exsoluti et compacti mittentur etiam Hispalim.

[Obsignatum:] Arias Montano, *Tilmīd*.^(b)

[Alia manu:] En el fondo de las arcas se embien algunos papelones para enquadernar acá.^(c)

[A tergo:] A Luis Pérez que Dios guarde en Keizers straet. Anvers.

[Scriptura transuersa:] Simón de Tovar, n° 2.

[35] 'De vier boeken aangeduid met een ‡ vind je in een convoluut verschenen in Venetië in 1547 met als titel *Medici antiqui omnes, qui Latinis literis diuersorum morborum genera et remedia persecuti sunt* etc., maar van alle werken opgenomen in deze uitgave verlangen we alleen deze vier; de andere bezitten we namelijk.' Dit convoluut, een folio die inderdaad in 1547 in Venetië verscheen bij de zonen van Aldus Manutius, bevat medische werken van Celsus, Q. Serenus, Trotula, Empíricus, Scribonius Largo, Soranus van Efese, L. Apuleius, Antonius Musa, Emilius Macro, Caelius Aurelianus en Theodorus Priscianus. Cf. Renouard (1825) 1, 337–338.

[35]^a) Al deze boeken moeten ingebonden worden met kartonnen platten en kalfsleer, zonder slotjes of linten.

[35]^b) Zoals vaak voegt Montano in het Arabisch *Tilmīd* ('leerling') toe na zijn handtekening.

[35]^c) Onderaan de koffers moeten enkele vellen papier worden gelegd om de boeken hier in te binden.

o: MPM, Arch. 121, 311–312

Ingekorte bestelling voor medicus en botanicus Francisco Sánchez de Oropesa. Het feit dat de boeken van Sánchez en De Tovar samen moesten worden verzonden van Antwerpen naar Sevilla is een nieuw bewijs van de band tussen beide geleerden. De exemplaren van De Oropesa hoefden niet te worden ingebonden.

- [1] Athenaeus Iacobo Dalecampio interprete. Jacques Dalechamps, *Athenaei Deipnosophistarum libri xv uariis omnium ferme rerum narrationibus iucundissimi, lectuque dignissimi, quanta maxima fieri potuit cura, diligentia, fide in Latinum sermonem uersi a Iacobo Dalechampio*, Lyon: A. de Harsy 1583, fol. Cf. IA 2, 332.
- [2] Bonauenturae Grangerii admonitio ad Leonardum Botallum etc. Bonaventure Grangier, *De cautionibus in sanguinis missione adhibendis admonitio*, Parijs: P. l'Huillier 1578, in 8°.
- [3] Conradi Gesneri omnia opera praeter librum tertium historiae animalium qui est de auium natura. Van Conrad Gesner zijn volgende werken bekend volgens Adams 1, 481–483, G 513–538: *Apparatus et delectus simplicium medicamentorum. De compositione medicamentorum secundum genera, ex Paulo Aegineta–uniuersalis methodus, ex Galeano*, Lyon 1542, in 8°; *Bibliotheca instituta et collecta primum a C. Gesnero, tertio recognita, per I. Simlerum: iam amplificata per Ioh. Iac. Frisium*, Zürich 1583, in fol.; *Compendium ex Actuarii Zachariae libris de differentiis urinarum iudiciis. Galeni compositione pharmacorum [...]; Omnia per C. Gesnerum congesta*, Zürich [1541], in 8°; *De chirurgia scriptores optimi*. Pref. C. Gesner, Zürich 1555, in fol.; *De libris a se editis epistola ad Guill. Turnerum*, in Anglia Zürich 1562, in 8°; *De omni rerum fossilium genere libri aliquot*, Zürich 1565, in 8°; *De piscibus et aquatilibus omnibus libelli III*, Zürich [1556], in 8°; *C. Gesneri de rarioribus herbis, quae lunariae nominantur, commentariolus*, Zürich [1555], in 8°; *De stirpium collectione tabulae, nunc locupletatae per C. Wolphium*, Zürich 1587, in 8°; *Epistolarum medicinarum libri III*, Zürich 1577, in 4°; *Thesaurus Euonymi Philatri, de remediis secretis*, Zürich 1569, in 8°; *Historiae animalium liber I., de quadrupedibus uiuiparis*, Zürich 1551, in fol.; *Historiae animalium liber II., de quadrupedibus ouiparis*, Frankfurt 1586, in fol.; *Historiae animalium liber III, qui est de auium natura*, Zürich 1555, in fol, een boek dat niet besteld wordt, wellicht omdat Sánchez de Oropesa het boek reeds bezat; *Historiae animalium liber IIII, qui est de piscium et aquatiliu animantium natura*, Zürich 1558, in fol.; *Historia animalium lib. v, qui est de serpentium natura (de scorpione)*, Zürich 1587, in fol.; *Lexicon graecolatinum nouissime cognitum*, Bazel 1545, in fol.; *Libellus de lacte, et operibus lactariis*, Zürich [1541], in 8°; *Mithridates. De differentiis linguarum*, Zürich 1555, in 8°; *Nomenclator aquatiliu animalium*, Zürich

[2] Drie jaar later publiceerde Grangier een tweede werkje over dezelfde problematiek: *In defensionem libelli L. Botalli de curandi ratione per sanguinis missione a G. Caspio susceptam animaduersio*, Parijs: J. Dupuys, in 8°. Cf. BM [STCF], 205.

1560, in fol.; *Onomasticon propriorum nominum*, Bazel 1558, in fol.; *Pandectarum siue partitionum uniuersalium libri XXI ultimus*, Zürich 1548, in fol.; *Physicarum meditationum, annotationum et scholiorum lib. v. Collecti per C. Vulphium*, Zürich 1586, in fol.; *Sanitatis tuendae praecepta*, Zürich [1556], in 8°.

- [4] Cornelius Tacitus cum Lipsii annotationibus. Cf. [II, 8].
- [5] Strabo. Strabo, *Rerum geographicarum libri septemdecim* (ed. I. Casaubon; vert. G. Xylander), [Genève]: E. Vignon 1587, in fol.
- [6] Ptolemaei geographia. *Cl. Ptolomaei Alexandrini, Geographiae libri octo, recogniti iam et diligenter emendatio cum tabulis geographicis ad mentem auctoris restitutis ac emendatis per Gerardum Mercatorem, illustribus ducis Cliuensis etc. Cosmographum*, Keulen: G. Kempensis 1584, in fol. Cf. VD-16- 16, p. 509, P 5219.
- [7] Theatrum orbis terrarum. Abraham Ortelius, *Theatrum orbis terrarum opus nunc denuo ab ipso auctore recognitum multisque locis castigatum, et quam plurimis nouis tabulis atque commentariis auctum*, Antwerpen: Officina Plantiniana 1592, in fol.
- [Montani manu:] Éstos son para el s[eño]r dottor Fran[cis]co Sánchez y han de venir con los del s[eño]r d[octo]r Tovar. ⁽¹⁾
- [Moreti manu:] En blanco.
- [A tergo:] El dottor Franc[isc]o Sánchez. N° 5.

[5] Dit is de laatste ons bekende uitgave van dit werk vóór deze bestelling. Cf. Adams 2, 239, S 1908.

[7] Dit is de laatste editie vóór deze bestelling. Cf. Koeman 3, 53, Ort. 27B.

⁽¹⁾ Bestemd voor de heer dr. F Sánchez en kunnen samen met die van de heer dr. Tovar komen.

VIII Bestelling voor Francisco Sánchez de Oropesa

[vóór 29 april 1593]

o: MPM, Arch. 121, 299–300

Deze lijst, met nogal wat titels van geneeskundige werken, dateert van kort na de vorige bestellingen, Moretus noteerde hem op 29 april 1593. Mogelijk gaat het om een autograaf van Sánchez.

[1] De aegrotantium optimo
assistente eiusque officio in
singulis morbis lib[er]
Bartholomaeo Vicario auc-
tore.	Cf. [v, 19].
[2] Theophili Kentmani de exha-
lationibus fumosis et uaporo-
sis in macrocosmo et
microcosmo existentibus.	Cf. [v, 28].
[3] Solus philosophus siue nouae
Medicinae et chemiae
compendiosa refutatio
autore Andrea Grutinio.	Cf. [v, 29].
[4] De arthritidis praeseruatione
et curatione clarorum nostrae
aetatis consilia opera et studio
Henrici Gareti.	Cf. [v, 32].
[5] De christiana et tuta medendi
ratione lib[ri] duo Baptistae
Codronichii cum tractatu de
baccis orientalibus et de anti-
monio.	Cf. [v, 33].
[6] Cornelii Celsi de re medica
lib[ri] 8 cum commentariis
Triuelii Brachelii.	Cf. [v, 34].
[7] Henricus Stephanus de latina
lingua ueteri.	Cf. [II, 56].
[8] Theatrum terrae sanctae.	Cf. [II, 83].
[9] Athenaeus Graece.	Cf. [II, 102].
[10] Merlinus.	<i>Les prophesies de Merlin</i> , Parijs: voor A. Everart 1503, in fol. Cf. Adams 1, 741, M 1346. In 1603 verscheen <i>Prophetia anglicana, siue uaticinia et praedicationes Merlini Ambrosii [...]</i> , Frankfurt, in 8°.
[11] De uera pronuntiatione
Graecae Latinaeque linguae
commentaria doctissimorum
uironum.	Cf. [IV, 10].

[2] [[Chen]] Kentmani o

[6] Cornelii correxí e Cornolii

- [12] Simonis Simonii quaecumque opera reperiri possint. Cf. [v, 45], [v, 46], [v, 47] en [v, 48].
- [13] Aëtii Graece libri octo posteriores.
- [14] Theophrasti libri de igne, uentis, lapidib[us] etc. Latine. Cf. [vi, 16].
- [15] Ferdinandi Menae methodus febrium omnium. Cf. [vi, 17].
- [16] Theatrum orbis terrarum ex ultima editione. Cf. [vii, 7].
- [17] Iacobi Zabarellae de rebus naturalibus lib[ri] xxx. 2. Giacomo Zabarella Patavinus, *De rebus naturalibus libri xxx. Quibus quaestiones, quae ab Aristoteles interpretibus hodie tractari solent accurate discutiuntur. Cum triplici indice*, Keulen: J.B. Ciotti Senensis aere 1590, in fol. vD–16– 22, 490, z 8.
- [18] Athenaei Dipnosophistarum liber a Iacobo Dalechampo conuersi. Cf. [vii, 1].
- [19] Claudii Ptolemaei Geographiae libri ex ultima editione. Cf. [vii, 6].
- [20] Conradi Gesneri opera omnia praeter lib[rum] tertium historiae animalium qui est de auium natura. Cf. [vii, 3].
- [21] Bonauenturae Grangerii admonitio ad Leonardum Botallum. Cf. [vii, 2].
- [22] Cor[nelius] Tacitus cum annotationibus Iusti Lipsii. Cf. [vii, 4].
- [*Sinistro margine, scriptura transuersa:*] Copia. Para el s[eñor] Dottor Fran[cis]co Sánchez de Oro-pesa.

[13] De repertoria vermelden een Griekse editie door Aldus Manutius (Venetië 1534): *Aetii Amideni librorum medicinalium tomus primus, primi scilicet libri octo nunc primum in lucem editi*, cf. Hoffmann 1, 99. De laatste acht boeken verschenen blijkbaar niet apart, maar samen met de eerste acht en in het Latijn: *Aetii Amideni medici libri sexdecim, nunc primum latinitate donati, in quibus cuncta quae ad artem curandi pertinent, sunt congesta: ex omnibus, qui usque ad eius tempora scripserant, diligentissime excerpta*, Venetië: L. Iunta 1534, 3 delen in fol.

o: MPM, Arch. 121, 301–302

Deze bestelling van De Tobar werd door Moretus geregistreerd op 29 april 1593. Vaak gaat het om een herhaling van titels die al op vroegere lijsten van De Tovar voorkomen en die hij ofwel niet had ontvangen, ofwel bestelde voor een ander. Wellicht geeft het kruisje in de marge aan dat die titels ook aan Arias Montano moeten worden toegestuurd.

Libri comparandi pro doct[ore] Simone e Touar ac Hispalim transmittendi, eidemque destinandi. (†)

[1] De aegrotantium optimo
assistente, eiusque officio in
singulis morbis lib[ri] 3,
Bartholomaeo Vicario autho-
re. 4 ^o , Rom[ae] 91.	Cf. [v, 19].
[2] Baldi Angeli Abbati Physici,
de admirabili uiperæ natura,
et de mirificis eiusdem facul-
tatibus lib[er] in 4 ^o . Vrbi[ni],
91.	Cf. [v, 21].
[3] Edmundi Hollyngi de chylosi,
hoc est, prima ciborum quæ
in uentriculo fit concoctione
etc. 8 ^{uo} , 91.	Cf. [v, 22].
[4] Libellus de optimo
reipub[licæ] statu, deque
noua insula utopia, auctore
Thoma Moro etc. 8 ^{uo} . 91.	Cf. [v, 25].
[5] Theophili Kentmani de exha-
lationibus fumosis et uaporo-
sis flatuosisque spiritibus. etc.
4 ^o . 91.	Cf. [v, 28].
[6] Themata medica de animæ
facultatibus ab Israele Spachio
proposita. 4 ^o . 91.	Cf. [v, 24].
[7] † Cornelii Celsi de re medica
li[bri] 8 cum comment[ariis]
Thriueri Brachelii. Lugd[uni]
Batau[orum] 92, in 4 ^o .	Cf. [v, 34].
[8] † Vniuersæ medicinæ
breuissima absolutissimaque
methodus Hieremias Triueri.
Lugd[uni] Bat[auorum], 92, in
8 ^{uo} .	Cf. [v, 35].

(†) Boeken aan te kopen voor dr Simón de Tovar en naar Sevilla op te sturen, en aan diezelfde Tovar te adresseren.

[6] Spachio *correx*i e Pachio o

- [9] Hierem[ias] Thriu[erus] Brachelius in Polybum aut Hippocr[at]em] de uictus rat[i]one] priuatorum. Hieremias Triverius, *Hieremiae Thriueri Brachelii in Polybum aut Hippocratem de ratione uictus idiotarum aut priuatorum commentarius* Lyon: Gebroeders G. en M. Beringi 1548, in 8°. Cf. *BL* 8, 47.
- [10] Celsi Mancini Rauennatis de somniis ac Synesii per somnia, de risu ac ridiculis, synaugia Plantonica. 4°. 91. Cf. [v, 37].
- [11] † Theatrum terrae sanctae. f[oli]o. Cf. [v, 16].
- [12] † Nicander de uenenis. Cf. [v, 17].
- [13] † Martini Crusii syntaxis Graeca. Cf. [v, 8].
- [14] Historiae rei nummariae ueteris li[bri] v, auctore Mathaeo Hosto. Cf. [v, 3].
- [15] † De numeratione emendata. etc. M[at]heo] Hosto auctore. Cf. [v, 2].
- [16] De ueteribus mensuris, ponderibus, etc. tomi tres, Math[aeo] Hosto auctore. Cf. [v, 1].
- [17] † Lucii Apuleii opera omnia emendata, cura P[etri] Colui 8^{uo}. Antuerp[iae] 88. Cf. [v, 10].
- [18] [Moreti manu:] Steuichi coniecturae etc. Godescalcus Stewechius, *In L. Apuleii opera omnia quaestiones et coniecturae, in quibus praeter castigaciones infinitas, ritus prisca obseruati, explicati*, Antwerpen: Chr. Plantin 1586, in 8°. Cf. *PP* 5, nr. 2262.
- [19] † Iani Douzae ad Sallustii historiarum libros notae. Antuerpiae, 82, in 8^{uo}. Cf. [v, 11].
- [20] † Isac Hortoboni notae ad Diogenis Laërtii libros de uitis philosophorum. Cf. [v, 12].
- [21] Curationum Empiricarum nouarum centuria tertia, auctore Mart. Rulando. Basil[ae], 91, in 16°. Cf. [v, 41].

[10] Synaugia correxi e Synangia

[13] Crusii: Erudii o

[17] Colui correxi e Calui

[18] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 7 st. (*MPM*, Arch. 70, 171r).

- [22] De praecauendis curandisque uenenis, Ioan[nis] Liebautii commentarius. Cf. [v, 42].
- [23] Simonis Simoni centuria prima animaduersionum medicarum. Cf. [v, 45].
- [24] † Eiusdem Sim[onis] Simoni commentarii duo de febribus. Cf. [v, 46].
- [25] Eiusdem Simonii liber peripateticarum disputationum. Cf. [v, 48].
- [26] Aetii Graeci libri octo posteriores. Nam priores octo apud nos sunt. Cf. [v, 49].
- [27] Thadaei Duni cribrario medicamentorum. Cf. [vi, 1].
- [28] Eiusdem Thadaei Duni Practica. Cf. [vi, 2].
- [29] Idem Thadaeus Dunus de morbis mulierum. Cf. [vi, 3].
- [30] Dominicus Bertachius de spiritibus et facultate uitali. Domenicus Bertacchius, *De spiritibus libri quatuor. Nec non de facultate uitali libri tres*, Venetië: B. Junta 1584, in 4°. Cf. *IA* 4, 107.
- [31] Theoria noua caelestium Meteoron etc. auctore Haeliseo Roeslin. 4° Argentor[ati] Cf. [vi, 5].
- [32] Annales S[acrae] Scripturae, etc. auctore Laurentio Codomano 4. Witenberg[ae]. Cf. [vi, 6].
- [33] Chronica de serie et successionem omnium temporum et annorum a prima hominis formatione usque ad annum 1581 etc. auctore Friderico Husman. 4°. Heidelbergae. Friedrich Hausmann, *Chronologia de serie et successione omnium temporum et annorum a prima hominis formatione usque ad hunc praesentem a nato Christo annum M.D.LXXXI, in tres partes diuisa et distributa [...] omnia ex Sacro Biblitorum fonte atque fidedignissimis [...] auctoribus [...] concinata. Auctore Friderico Husman de Narni*, Heidelberg: J. Mylius [1581], in 4°. Cf. *VD-16-8*, 448, H 809.
- [34] † Pentaplus regnorum mundi Michaëlis Aitsingeri. 4°. Plant[ini] 79. Michael Aitsinger, *Pentaplus regnorum mundi*, Antwerpen: Chr. Plantin 1579, in 4°. Cf. *PP* 1, nr. 19.
- [35] Breuis descriptio artificiosi, noui et Astronomici automati horologii etc. studio et industria M. Iacobi Cunon. 4°, Francofortiae. Cf. [vi, 7].

[31] theoria *correx*i e theorica

[34] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 14 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

- [36] Iosephus Struthius de arte Sphymica. Cf. [vi, 4].
- [37] Concordia medicorum et phisicorum de humano conceptu atque foetus corporatura. 4°. Ingolstadii. Cf. [vi, 11].
- [38] Cathalogus nunquam antea uisus omnium cometarum secundum seriem annorum a diluuiio usque ad anno 1579 etc. collectus a M. Georgio Caesio pastore. Norimbergae, in 8^{uo}. Cf. [vi, 8].
- [39] Orationes D. Salomonis Alberti. 1 de studio doctrinae physicae. 2 de felle ad intestina restagnante. 3 de sudore. 4 de medendi scientia. 8^{uo}, Vitembergae, 90. Cf. [vi, 12].
- [40] Leonardi Fuchsii in Gal[enis] lib[er] de sanitate tuenda, 8°. Tubingae. Leonhartus Fuchsius, *Claudii Galeni Pergameni medicorum omnium facile principis de sanitate tuenda libri sex, a Thoma Linacro Anglo latinitate donati, et nunc recens annotationibus [...] a Leonharto Fuchsio scholae Tubingensis professore publico, in studiosorum gratiam, illustrati*, Tübingen: U. Morharh 1541, in 8°. Cf. VD-16- 7, 386, G 203.
- [41] Eiusdem Fuchsii comment. in lib. 6. Epidem. Cf. [vi, 13].
- [42] Conradi Gesneri compendium de urinis, de composi[tione] medic. sec. loc. synula Galeni experimentorum et aliorum aliquot. 8^{uo}. Tigur[i]. Conradus Gesnerus, *Compendium ex Actuarii Zachariae libris de differentiis urinarum iudiciis. Galeni de compositione pharmacorum [...] omnia per C. Gesnerum congesta*, Zürich: Chr. Froschover [1541], in 8°. Cf. Adams 1, 482, c 519.
- [43] Eiusdem Gesneri apparatus medicus. Cf. [vi, 14].
- [44] Eiusdem Gesneri lib[er] de lacte et operibus lactariis. Conradus Gesnerus, *Libellus de lacte et operibus lactariis, philologus pariter ac medicus*, Zürich: Chr. Froschover [c. 1541], in 8°. Cf. VD-16- 7, 614, G 1762.
- [45] De memoria reparanda, augenda et seruanda tutiora remedia, autore Gulielmo Gratarolo. Cf. [vi, 15].
- [46] Theophrasti libri de igne, uentis, lapidibus, etc. Latine conuersus. Cf. [vi, 16].

- [47] Theophrasti lib[er] de odoribus cum annotat[ionibus] Adri[ani] Turnebi. idem de sudore 4° Paris[iis]. Theophrastus, *Libellus de odoribus* (Gr. & Lat., vert. A. Turnebus), Parijs: M. Vascosanus 1556, in 4°. Cf. Adams 2, 272, T 584.
- [48] Aristotelis et Theophrasti scripta quaedam. 8^{uo}. H[enrici] Stephan[i] 57. *Aristotelis et Theophrasti scripta quaedam, Graece quae uel nunquam antea, uel minus emendata quam nunc edita fuerunt (cum notis Henrici Stephani)*, s. l. [= Parijs]: H. Stephanus 1557, in 8°. Cf. Renouard (1843), 116.
- [49] Ferdinandi Mena methodus febrium omnium. Cf. [VI, 17].
- [50] Hippocr[at]is liber de somniis cum coment[ario] Caesaris Scaligeri. Cf. [VI, 19].
- [51] Francisci Valeriolae commentar[ius] in lib[rum] Hip[pocratis] de flatibus. Cf. [VI, 20].
- [52] Luisius Luis[inus] de animi affectibus curandis ex philosoph[ia] mor[ali] et medicina 8^{uo} Basil[ae] 62. Aloysius Luisinus, *De compescendis animi affectibus, per moralem philosophiam et medendi artem tractatus in tres libros diuisus [...] auctore Aloysio Luisino Vtinensi medico*, Bazel: P. Perna 1562, in 8°. Cf. VD-16- 11, 634, L 3258.
- [53] Marsilius Cagnatus de uariis obseruationibus. Marsilius Cagnatus, *Variarum obseruationum libri quatuor. Disputatio de ordine in cibis seruando*, Rome: A. Gardano en F. Coattino 1587, in 8°. Cf. Adams 1, 221-222, C 105.
- [54] Ligni Cotonei natura, uires et usus, auctore Cyriaco Lucio. Ingolstad[ii], in 4°. Cf. [VI, 22].
- [55] † Cyriaci Lucii de humoribus et superfluitatibus disputatio Physiolog[ica] 4°, Ingolst[adii], 88. Lucius Cyriacus, *De humoribus et superfluitatibus disputatio physiologica*, Ingolstadt: W. Ederus 1588, in 4°. Cf. VD-16- 12, 559, L 7653).
- [56] Appollonius de historia mirabili. Cf. [VI, 25].
- [57] Philostratus de uita Appollonii Tyanei li[bri] 8. Cf. [VI, 26].
- [58] † Iusti Lipsii de collectaneis antiquitatum. Cf. [II, 4].
- [59] Iusti Lipsii uariae lectiones. Cf. [VI, 27].
- [60] Cornelius Gemma de admirandis spectaculis. Cf. [VI, 28].
- [61] Cornelius Gemma de naturae diuinis characterismis 8^{uo} Ant[uerpiae] 75. Cf. [VI, 29].

- [62] Augustini Gales[ii] de terrae motu. 4° Bonon[iae] 71. Cf. [vi, 30].
- [63] Aristarchus Samius de imaginibus solis et lunae. Cf. [vi, 33].
- [64] Ioannes Enlasin in magnam constructionem Ptolemaei. Cf. [vi, 34].
- [65] Alexandri Petronii lib[er] de uictu Romanorum. Item de aluo absque medicamentis molienda. f[olio], Romae, 88. Alexander Traianus Petronius, *De uictu Romanorum et de sanitate tuenda libri quinque* [...] *Hic accessere libelli duo de aluo sine medicamentis mollienda*, Rome: in aedibus populi Romani 1581 [colofon 1582], in fol. Cf. *CLC* 2, 1130, p 681.
- [66] Eiusdem Alex[andri] Petronii dialogi. Alexander Traianus Petronius, *Dialogi de re medica*, Rome: V. Doricus 1561, in 4°. Cf. Wellcome, 262.
- [67] Eiusdem Alex[andri] Petr[onii] lib[er] de morbo Gallico. Aloysius Luisinus, *De morbo Gallico omnia quae extant apud omnes medicos cuiuscumque nationis, qui [...] huius affectus curationem [...] tradiderunt [...] in unum corpus redacta*, Venetië: J. Ziletti, 1566–1567, in fol. Bevat ook *De morbo Gallico lib. I–VII* van Alexander Traianus Petronius. Cf. Wellcome, 207–208.
- [68] Galeoti liber de homine 4 Basil[iae]. Galeottus Martius, *G. Martii [...] de homine libri duo. G. Merulae [...] in Galleotum annotationes [...]*, Bazel: J. Froben 1517, in 4°. Cf. *BM* 154, 286.
- [69] Ioann[is] Langii epistolae medicinales cum eiusdem symposio. 8^{uo}, Francof[urti] 89. Et non alterius aeditionis in qua non sit symposium, nam quae non habent symposium iamdiu apud nos sunt. Johannes Langius, *Epistolarum medicinalium uolumen tripartitum, denuo recognitum et dimidia sui parte auctum*, Frankfurt: Erven A. Wechel, C. de Marne en J. Aubry 1589, in 8°. Cf. *VD–16–* 11, 157, L 331.
- [70] † Historia Arist[aeae] Ptolom[aei] Philadelphi restituta et comment. illustrata per Iac[obum] Middendorpium. 8^{uo}, Colon[iae], 78. Jacobus Middendorpius, *Historia Aristaeae, Ptolomaei Philadelphi, Aegyptiorum regis ad Eleazarum pontificem Iudaeorum legati, de Scripturae sacra per LXX interpretes translatione, et de pulcherrimis Septuaginta duabus quaestionibus, quas rex ipsis proposuit: ex manuscriptis Graecis atque Latinis codicibus [...] restituta et commentariis atque adnotationibus illustrata per Iacobum Middendorpium*, Keulen: M. Cholinus 1578, in 8°. Cf. *VD–16–* 13, 661, M 5185.
- [71] Antonii Mariae Gesualdi exercitationes in alterum Sereni Antissensis librum, qui est de sectione conii etc.
- [72] † Pauli Leopardi emendationum et miscellaneorum li[bri] 20, 4°, Plant[ini], 68. Paulus Leopardus (Liebaert), *Emendationum et miscellaneorum libri uiginti. In quibus plurima tam in Graecis quam*

[70] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 6 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[71] Niet geïdentificeerd.

[72] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 10 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

Latinis auctoribus a nemine hactenus animaduversa aut intellecta explicantur et emendantur, Antwerpen: Chr. Plantin 1568, in 4°. Cf. *PP* 3, nr. 1519.

- [73] Iacobus Scheckius in lib[rum] Physic. et de anima, f[oli]o, Basil[iae] 46. Iacobus Schegk, *In octo physicorum siue de auditione physica libros Aristotelis commentaria longe doctissima, nunc primum in lucem edita. Eiusdem Iacobi Scheckii commentarius in Aristotelis de Anima libros tres*, Bazel: J. Herwagen 1546, in fol. Cf. *VD-16-13*, 221, s 2473.
- [74] † Iacobi Durantii Variarum lib[ri] duo, 8^{uo}, Paris[iis], 82. Iacobus Durantius, *Variarum libri duo*, Parijs: Th. Perier 1582, in 8°. Cf. Adams 1, 376, D 1190.
- [75] Peletarius de contactu linearum 4°, Paris[iis], 87. Iacobus Peletarius, *In C. Clauium, de contactu linearum, apologia. Eiusdem demonstrationes tres*, Parijs: H. de Marne en Weduwe G. Cavellat 1579, in 4°. Cf. Adams 2, 57, P 586.
- [76] Theodorus Zuingerus in lib[rum] art[is] medicin[alis] et de constitut[i]one art[is] medic[ae] f°, Basil[iae], 62. Iacobus Zwingerus, *In artem medicinalem Galeni tabulae et commentarii, per Theodorum Zuingerum Basiliensem*, Bazel: J. Oporinus 1561, in fol. Idem, *In Galeni librum de constitutione artis medicae, tabulae et commentarii, per Theodorum Zwingerum Basiliensem*, Bazel: J. Oporinus 1561, in fol. Cf. *VD-16-7*, 377–379, G 143 & G 156.
- [77] Thesaurus sanitatis paratu facilis Ioan[nis] Liebautii. 16^{uo}. Cf. [V, 42].
- [78] Archangelus Piccolominus in lib[rum] Hip[ocratis] de humoribus, 8^{uo}, Paris[iis]. Archangelus Piccolhominus, *In librum Galeni de humoribus commentarii* [sic] [Gr. & L.], Parijs: B. Turrisianus 1556, in 8°. Cf. *BM [STCF]* 196.
- [79] Antonii Torquati de euersione Europae et alia quaedam. 8^{uo} Antuerpiae 52. Antonius Torquatus, *Prognosticos [...] de euersione Europae, et alia quaedam*, Antwerpen: M. Nutius 1552, in 8°. Cf. *BT* 1, 370, nr. 4543.
- [80] Rabi Moses Aphorismi. 8^{uo}, Basil[iae], 79. *Aphorismi, Rabi Moyses medici [...] ex Galeno medicorum principe collecti: nunc uero ad usum studiosorum medicinae ab interitu uindicati [...]*, Bazel: Atelier van Henricpetri 1579, in 8°. Cf. *VD-16-14*, 194, M 6420.
- [81] † Lucae Fruterii librorum qui recuperari potuerunt reliquiae etc. 8^{uo}. Antuerp[iae], 84. Luca Fruterius, *Librorum qui recuperari potuerunt reliquiae. Inter quos uerisimilium lib. II, et uersus miscelli. Additus Iulii Seueriani prisci scriptoris liber omnia nunc primi edita, cura V. N. Iani Dousae a Nortuuyck*, Leiden: Chr. Plantin 1584, in 8°. Cf. *PP* 2, 960–963, nr. 1219.
- [82] † Nicolai Biesii Gandau[ensis] de natura. li[bri] V. 8^{uo}. Nicolaus Biesius, *De natura lib. v*, Antwerpen: Ph. Nutius 1573, in 8°. Cf. *IA* 4, 234.

[74] Verstuurd op 16 december 1593; prijs 5 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[75] Geen editie 1587 gevonden.

[81] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 5 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[82] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 11 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

- [83] † Eiusdem Nic[olai] Biesii de uniuersitate li[bri] 3 quibus uniuersa de natura philosoph[ia] continent[ur]. 4° Antuerp[iae]. Nicolaus Biesius, *De uniuersitate libri III, quibus uniuersa de natura philosophia continetur*, Antwerpen: M. Nutius, 1556, in 4°. Cf. *IA* 4, 233.
- [84] Blasii Villafranca methodus refrigerandi uinum ex sale nitro, et uaria naturalium uerum problemata 4°. Blasius Villafranca, *Methodus refrigerandi ex uocato Salenitro uinum aquamque*, Rome: V. en A. Doricus 1550, in 4°. Cf. *BM [STCI]* 3, 384; *BSB-ak* 56, 112.
- [85] Empyricus, siue indoctus medicus auctore Petro Talpa. 8^{uo}. Antuerp[iae], 63. Petrus Talpa, *Empiricus siue indoctus medicus: dialogus breuis et elegans in quo, indocta empiricorum praxi [...] collata, tamquam in tabella illorum errores [...] Item exilium empiricorum, breui elegia satyrico sale condita*, Antwerpen: G. Silvius 1563, in 8°. Cf. *BT* 3, 135, nr. 9152.
- [86] De superficierum diuisionibus lib[er] Machometo Bagdedino adscriptus, et Federici Commandini de eadem re libellus. 4° Pis., 70. Muhammad (van Baghdad), *De superficierum diuisionibus* [ed. J. Dee en F. Commandinus]. *F. Commandini de eadem re libellus*, Pesaro: H. Concordia 1570, in 4°. Cf. Adams 2, 761, M 1892.
- [87] Demetrii Pepagomeni lib[er] de podagra Graecolat[ine], 8^{uo}. Paris[iis], 58. Pepagomenus Demetrius, *Σύνταγμα περὶ ποδάγρας* [Gr. & L., vert. A. Turnebus], Parijs: G. Morel 1558, in 8°. Cf. *BM [STCF]*, 130].
- [88] † Lili Gregor[ii] Gyraldi operum primus et secundus tomus. F[oli]o. Basil[eae] 80. Lilius Gregorius Giralduus, *Operum quae extant omnium tomi duo*, Bazel: Th. Guarinus 1580, in fol. Cf. Adams 1, 489, G 716.
- [89] Francisci Letort. gnomologia ex probatis scriptoribus. 16. Lugd[uni], 87. François Letort, *Gnomologia*, Parijs 1581. Cf. *BSB-ak* 14, 480.
- [90] Hadriani Iunii Adagiorum centuriae viii, 8^{uo}, Basil[eae]. Eiusdem animaduersionum li[bri] vi. 8^{uo}, Basil[eae]. Hadrianus Iunius, *Adagiorum centuriae viii cum dimidia, per Hadrianum Iunium medicum conscriptae: opus nouum et nunc primum in lucem editum*, Bazel: H. Froben en N. Episcopius 1558, in 8°. Cf. *VD-16-10*, 252, J 1091.
- [91] Iodoci Harchii Enchiridion medicum. 8., Basil[eae], 73. Jodocus Harchius, *Enchiridion medicum, simplicium pharmacorum, quae in usu sunt, nomenclaturam, historiam, facultates et administrationem*, Bazel: P. Perna 1573, in 8°. Cf. *VD-16-8*, 408, H 564.
- [92] Ioan[nis] Thomae Phreigii quaestiones phisicae 8^{uo}. Basil[eae], 79. Johannes Thomas Freigius, *Quaestiones physicae, in quibus methodus doctrinam physicam legitime docendi, describendique rudi Minerua descripta est, libris xxxvi*, Bazel: S. Henricpetri 1579, in 8°. Cf. *VD-16-7*, 213, F 2600.

[83] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 6, 5 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[88] [Moreti manu]: P[rim]us receditur.

[89] Ik kon geen editie van Lyon 1587 vinden.

[92] Tien exemplaren verstuurd op 23 november 1594; prijs: 1 fl. 10 st. (MPM, Arch. 71, 158v).

- [93] † Marquardi practica theorica empirica morborum interiorum, 8^{uo}, Spirae 89. Johannes Marquardus, *Practica theorica empirica morborum interiorum a capite ad calcem usque fere omnium*, Speyer: B. Albinus 1589, in 8°. Cf. VD-16- 13, 72, M 1074.
- [94] Ioann[is] Baptistae Benedicti diuersarum speculationum mathematicarum et physicarum lib[er], f[olio], Tur[ini], 85. Johannes Baptista Benedictus, *Diuersarum speculationum mathematicarum et physicarum liber*, Turijn: Erven N. Bevilacqua 1585, in fol. Cf. IA 3, 534.
- [95] Andreae Kragii Laurea Apollinea. 4°. Basil[iae], 84. Andreas Kragius, *Laurea Apollinea Monspeliensis, Andreae Kragio Ripensi Dano contexta et conserta: Quaestionibus difficilimis XIII. Problematibus paradoxis uariis LXVI. Consultatione et curatione morborum II. Orationibus IV. Praelectionibus II*, Bazel: S. Henricpetri 1584, in 4°. Cf. VD-16- 10, 628, K 2195.
- [96] † Thomas Iordanus de lue noua. 8^{uo}, Franc[forti], 85. Thomas Jordanus, *Luis nouae in Morauia exortae descriptio*, Frankfurt: A. Wechel 1585, in 8°. Cf. VD-16- 10, 221, J 928.
- [97] Iosephi Quercetani responsio ad Iac[obum] Aubertum de metallis 8^{uo}. Lugd[uni], 75. Josephus Quercetanus, *Ad Iacobi Auberti. De ortu et causis metallorum contra chymicos explicationem I. Quercetani responsio*, Lyon: J. Lertotius 1575, 8°. Cf. Adams 1, 370, D 1016.
- [98] Iacobi Auberti Vindonis de metallorum ortu. 8^{uo} Jacobus Aubertus Vindonis, *De metallorum ortu et causis contra chemistas breuis et dilucida explicatio*, Lyon: J. Berjon 1575, in 8°. Cf. IA 1, 351.
- [99] Totius philosophiae Synopsis. 8^{uo}, Lugd[duni], 88. Hieronymus Wildenbergius, *Philosophiae totius humanae in tres partes, rationalem, scilicet, naturalem et moralem, digestio [...] Hieronymo Wildenbergio Aurimontano dissertore*, Lyon: J. Frellonius 1562, in 8°. Cf. BL 5, 260.
- [100] Achilei Carcani in Aphor[ismos] Hippocr[at]is lucubrationes idem de methodo med[endi] et de modo colegendi. 8^{uo}. Ticini, 81. Cf. [VI, 21].
- [101] Alfragani Arabis chronologica et Astronomica elementa, 8^{uo}. Francof[urti], 90. Cf. [II, 84].
- [102] Tussanus Ducretus de arthritide. 8^{uo}. Lugd[uni], 75. Tussanus Ducretus, *De arthritide uera assertio, eiusque curandae methodus aduersus Paracelsistas*, Lyon: B. Vincentius: 1575, in 8°. Cf. BM [STCF], 143.

[93] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 13 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[96] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 3 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[97] Een exemplaar van Quercetanus' *Opera omnia* werd verstuurd op 23 november 1594; prijs: 10 st. (MPM, Arch. 71, 158v).

[99] De laatste editie die ik kon vinden van dit werk is die van Bazel 1571.

[100] Achilei correxi e Archilei

[102] Ducretus correxi e Duretus

Verstuurd op 19 juli 1593; prijs: 4 st. (MPM, Arch. 70, 97v).

X Bestelling voor Simón de Tovar

[vóór 25 juni 1593]

O: MPM, Arch. 121, 329–330

Op 25 juni 1593 kopieerde Moretus deze lijst kort na ontvangst in zijn register (MPM Arch. 485, f. 10r-v). Opnieuw vinden we heel wat titels terug uit vorige bestellingen. Vermoedelijk had De Tovar zijn boeken dus nog niet ontvangen toen hij deze nieuwe lijst opstelde. In tegenstelling tot vroegere bestellingen, waarin Montano vroeg om hem bepaalde aangekruiste werken te bezorgen, is deze aanvraag alleen van De Tovar afkomstig. Het handschrift van Tovars bestellingen x en xii verschilt van die van zijn bestellingen v, vi, ix en xi.

Libri comparandi pro Doctore Simone e Tovar ac Hispalim transmittendi.⁽¹⁾

[1]	1 Marsilius Cagnatus de uariis
obseruationibus.	Cf. [ix, 53].
[2]	1 Theophrastus de odoribus
cum annot[ationibus] Adriani
Turnebi.	Cf. [ix, 47].
[3]	1 Pauli Leopardi emendatio-
num et miscellaneorum libri
xx.	Cf. [ix, 72].
[4]	1 Theodorum Zuinggerus in
lib[rum] artis medicinalis et
de constitutione artis medi-
cae.	Cf. [ix, 76].
[5]	1 Andreae Kragii Laurea
Appolinea, 4°. Basileae, 1584.	Cf. [ix, 95].
[6]	1 Alfragani Arabis chronolo-
gica et Astronomica elementa,
8°. Frankfurt, 1590.	Cf. [ix, 101].
[7]	1 Thomas Iordanus de Lue
noua, 8°. Frankfurt, 1585.	Cf. [ix, 96].
[8]	1 Iacobi Auberti Vindonis de
metallorum ortu, 8°.	Cf. [ix, 98].
[9]	1 Iosephi Quercetani respon-
sio ad Iac[obum] Aubertum
de metallis, 8°. Lugd[uni],
1575.	Cf. [ix, 97].
[10]	1 Iacobi Auberti Vindonis
Apologeticae responsiones,
8°. Lugd[uni], 1576.	Jacobus Aubertus Vindonis, <i>Duae apologeticae responsiones ad Iosephum Quercetanum. In priore de Paracelsicorum ladano et calcinatis cancrorum oculis disseritur: in posteriore chemiam esse uanam ostenditur</i> , Lyon: J. Ausultus 1576, in 8°. Cf. <i>IA</i> 1, 351.
[11]	1 Cyriaci Lucii de humoribus
et superfluitatibus disputatio
physiologica, 4°. Ingolstadii,
1588.	Cf. [ix, 55].

(¹) Boeken aan te kopen voor doctor Simón de Tovar en te versturen naar Sevilla.

- [12] 1 Empiricus siue indoctus
medicus, auctore Petro Talpa,
8°. Antuerpiae, 1563. Cf. [IX, 85].
- [13] 1 Conradus Gesnerus de Lacte
et operibus lactariis, 8°. Cf. [IX, 44].
- [14] 1 Lylīi Gregorii Gyraldi ope-
rum tomus 1us et 2us, fol[io].
Basileae, 1580. Cf. [IX, 88].
- [15] 1 Horatius cum
annot[ationibus] Theodori
Pulmanni, 16°. Antuerpiae,
1580. Theodorus Pulmannus, *Annotationes in Q. Horatium Flaccum, Aldi Manutii Scholia et de metris Horatianis. M. Antonii Mureti Scholia. Ioannis Hartungi Annotationes*, Antwerpen: Chr. Plantin 1577, in 16°. Cf. PP 4, nr. 2116.
- [16] 1 Herculis Ciofani in omnia
Ouidii opera observationes,
8°. Antuerpiae, 1583. Hercules Ciofanus, *In omnia P. Ouidii Nasonis opera obseruationes. Vna cum ipsius Ouidii uita et descriptione Sulmonis*, Antwerpen: Chr. Plantin 1583, in 8°. Cf. PP 2, nr. 992.
- [17] 1 Iuuenalis et Persius cum
annot[ationibus] Theodori
Pulmanni, 16°. Antuerpiae,
1585. Theodorus Pulmannus (ed.), *D. Iunii Iuuenalis satyrarum libri v. A. Persii Flacci satyrarum lib. 1 Theod. Pulmanni in eosdem annotationes, quibus et castigatorum suarum ratione reddit, et loca difficiliora e scriptis locis doctiss. hominum explicat*, Antwerpen: Chr. Plantin 1585, in 16°. Cf. PP 3, nr. 1495.
- [18] 1 Bauerius de Baueriis de
febris. Bauerius de Baueriis, *Consilia Bauarii. Habes [...] in hoc uolumine quamplura medicis admodum utilia. Habes in primis [...] Bauarii de Baueriis Bononiensis nonaginta consilia ad diuersas corporis aegritudines deseruiencia [...]*, Pavia: B. de Garaldis 1521, in fol. Cf. Wellcome, 40.
- [19] 1 Luisius Luisinus de animi
affectibus curandis ex philo-
sophia morali et medicina, 8°.
Basileae, 1562. Cf. [IX, 52].
- [20] 1 Alexandri Petronii lib[er] de
uictu Romanorum. Item de
aluo absque medicam[en]tis
mollienda fol[io] Roma 1580. Cf. [IX, 65].
- [21] 1 L. Apulei opera emendata et
aucta cura Petri Colui etc. 8°.
Antuerpiae, 1588. Cf. [v, 10].
- [22] 1 Ioa[nnis] Langii epistolae
medicinales cum eius sympo-
sio, 8°. Frankfurt, 1589; non
alterius editionis. Cf. [IX, 69].

[16] Verstuurd op 23 november 1594; prijs: 15 st. (MPM, Arch. 71, 158v).

[22] [1 Ioa[nnis] Langii epistolae medicinales, Francfort 1589, cum symposio, non alterius editionis. 1 Eiusdem consilia medicinalia] o

- [23] 1 Ioa[nnis] Langii consilia medicinalia.
- [24] 1 Iacobi Durantii uariarum libri duo, 8°. Paris[iis], 1582. Cf. [ix, 74].
- [25] 1 Pentapulus Regnorum mundi Michaelis Aitsingeri, 4°. Antuerpiae, 1579. Cf. [ix, 34].
- [26] 1 Thesaurus sanitatis paratu facilis Ioa[nnis] Liebautii. Cf. [ix, 42].
- [27] 1 Gosselinus de Algebra, 8°. Paris[iis], 1577. Gulielmus Gosselinus, *De arte magna, seu de occulta parte numerorum*, Parijs: G. Beys 1577, in 8°. Cf. *BM [STCF]*, 266].
- [28] 1 Totius philosophiae synopsis, 8°. Lugd[uni], 1588. Cf. [ix, 99].
- [29] 1 Tussanus Ducretus de arthritride, 8°. Lugd[uni], 1575. Cf. [ix, 102].
- [30] 1 Andreae Ellingeri paraphrasis poetica in aphorismos et prognostica, 8°. Franc[ofurti], 1579. Andreas Ellingerus, *Diuini Hippocratis aphorismorum, id est, selectarum maximeque ratarum sententiarum, paraphrasis poetica, auctore Andrea Ellingero*, Frankfurt: A. Wechel 1579, in 8°. Cf. *VD-16-9*, 183, H 3771.
- [31] 1 Anchangelus Piccolhominus in lib[rum] Hippoc[ratis] de humoribus, 8°. Cf. [ix, 78].
- [32] 1 Adrianus Alemanus in lib[rum] Hippoc[ratis] de flatibus, 8°. 2 [Hippocrates], *De flatibus liber ab Adriano Alemano commentarius illustratus*, Parijs 1557. Cf. *BSB-ak* 1, 377.
- [33] 1 Rabi Moysis aphorismi, 8°. Basileae, 1579. Cf. [ix, 80].
- [34] 1 Nicolai Biesii Gandauensis de natura lib[ri] v, 8°. Cf. [ix, 82].
- [35] 1 Nicolai Biesii Gandauensis de uniuersitate lib[ri] III, quibus uniuersa de natura philosophia continetur, 4°. Antuerpiae. Cf. [ix, 83].
- [36] 1 Morienus Romanus de re metallica. Romanus Morienus, *De re metallica, metallorum transmutatione et occulta antiquorum medicina libellus; item Bernardi Treuinensis responsio ad T. de Bononia de mineralibus*, Parijs: G. Guillard 1564, in 4°. Cf. *BM [STCF]*, 319.
- [37] 1 Dominicus Bertachius de spiritibus et facultate uitae. Cf. [ix, 30].

[23] Niet geïdentificeerd.

- [38] 1 Demetrii Pepagomeni lib[er] de podagra Graecolat[ine], 8°. Cf. [IX, 87].
- [39] 1 Leonardus Fuchsius in Gale[num] de sanitate tuenda, 8°. Cf. [IX, 40].
- [40] 1 Hadriani Iunii Adagiorum centuriae viii., 8°. Basileae. Cf. [IX, 90].
- [41] 1 Hadriani Iunii animaduersorum lib. vi, 8°. Basileae. Adrianus Junivs, *Animaduersorum libri sex, omnigenae lectionis thesaurus, in quibus infiniti pene auctorum loci corriguntur et declarantur*, Bazel: M. Isengrin 1556, in 8°. Cf. VD-16-10, 252, J 1094.
- [42] 1 Iodoci Harchii enchiridion medicum, 81. Basileae, 1573. Cf. [IX, 91].
- [43] 1 Ioa[nnem] Thomae Phreigii quaestiones physicae, 81. Basileae, 1579. Cf. [IX, 92].
- [44] 1 Salustius edente et recensente L. Carrione, 8°. Antuerpiae, 1579. Ludovicus Carrio, (ed.), *In C. Sallustii Crispi Catilinam et Iugurtam, Ioannis Riuii castigatione lib. II. Aldi Manutii Pauli F. scholia. Cypriani a Popma emendationes. In historiarum lib. VI a Ludouico Carrione collectos, auctos et restitutos. Eiusdem Lud. Carrionis scholia*, Antwerpen: Chr. Plantin 1579, in 8°. Cf. PP 2, nr. 922bis.
- [45] 1 Marquardi practica theorica empirica morborum interiorum, 8°. Spira, 1589. Cf. [IX, 93].
- [46] 1 Sebastianus Austrius de morbis puerorum. Sebastianus Austrius, *De infantium siue puerorum morborum et symptomatum dignotione tum curatione liber: ex Graecorum, Latinorum et Arabum placitis atque scitis diligenter erutus, concinatus [...] a Sebastiano Austrio*, Bazel: B. Westhemer 1540, in 8°. Cf. VD-16-1, 663, A 4412.
- [47] 1 Cassii Dionysii Vticensis de agricultura, 8°. Lug[duni], 1543. Cassius Dionysius, *De agricultura libri xx* [vert. J. Cornarius; ed. S. Sapidus], Lyon: A. Vincent 1543, in 8°. Cf. BM [STCF], 200.
- [48] 1 Simonis Simonii liber de peste, 4°. Lipsiae, 1576. Simon Simonius, *Artificiosa curandae pestis methodus*, Leipzig: J. Steinman bij Voegel 1576, in 4°. Cf. BM [STCG], 816.
- [49] 1 Simonis Simonii de putredine disputatio aduersus Thomam Erastum, 4°. Cracouiae, 1583. Simon Simonius, *Disputatio de putredine*, Krakau 1584). Cf. BSB-ak 47, 277.
- [50] 1 Simonius supplex aduersus Squarcialupum, 4°. Cracouiae, 1585. Simon Simonius, *Simonius supplex*, Krakau 1585. Cf. BSB-ak 47, 277.

- [51] 1 Nicolai Taurelli medicae praedictionis methodus, 4°. Francofurti, 1581. Nicolaus Taurellus, *Medicae praedictionis methodus, hoc est, recta brevisque ratio coram aegris praeterita, praesentia, futuraque praedicendi, morbos scilicet, morborumque causas [...]*, Frankfurt: J. Feyerabend voor B. Jobin 1581, in 4°. Cf. VD-16-20, 231, T 253.
- [52] 1 Bonaventurae Grangerii de cautionibus in sang[ui]nis missione adhibendis liber 8°. Paris[iis], 1578. Bonaventura Grangerius, *De cautionibus in sanguinis missione adhibendis admonitio*, Parijs: P. L'Huillier 1578, in 8°. Cf. BM [STCF], 205.
- [53] 1 Erasmi Roterodami adagiorum chiliades emendatae et expurgatae, fol[i]o. Paris[iis], 1579. Desiderius Erasmus, *Adagiorum chiliades quatuor* [met meer andere werken; com. van H. Stephanus], Parijs: M. Somnius 1579, in fol. Cf. Adams 1, 394, E 461.
- [54] 1 Tussanus Ducretus de febribus, 8°. Lausannae, 1578. Tussanus Ducretus, *Commentarii duo: unus de febrium cognoscendarum curandarumque ratione: alter de earumdem crisisibus*, Lausanne: Le Preux 1578, in 8°. Cf. VMN 1, 461.
- [55] 1 Franciscus Sanctius philosophus et medicus doctor quod nihil scitur, 4°. Lugd[uni], 1581. *Franciscus Sanchez philosophus et medicus doctor. Quod nihil scitur*, Lyon: A. Gryphium, 1581, in 4°. Cf. BL 8, 380.
- [56] 1 Conradus Gesnerus de raris et admirandis herbis, 4°. Tiguri. Conrad Gesnerus, *De raris et admirandis herbis, quae siue quod noctu luceant, siue alias ob causas, Lunariae nominantur, commentariolus: et obiter de aliis etiam rebus quae in tenebris lucent [...]*, Zürich: Gebroeders A. Gesner jr. en J. Gesner [1555], in 4°. Cf. VD-16-7, 619, G 1793.
- [57] 1 Conradus Gesnerus et alii authores de omni rerum fossilium genere, 8°. Tiguri, 1565. Conradus Gesner, *De omni rerum fossilium genere, gemmis, lapidibus, metallis et huiusmodi, libri aliquot plerique nunc primum editi. Opera Conradi Gesneri* (Io. Kentmani [...] nomenclaturae rerum fossilium quae in Misnia [...] inveniuntur). Eiusdem calculorum qui in corpore ac membris hominum innascuntur, genera XII [...] De metallicis rebus ac nominib. observationes uariae ex schedis Georgii Fabricii. Seuerini Goebelii [...] de succino libri II, prior theologicus, posterior physicus et medicus [...] Valerii Cordi de Halosantho seu Spermate Ceti liber [...]. Conradi Gesneri de rerum fossilium, lapidum et gemmarum liber, Zürich: J. Gesner 1565, in 8°. Cf. VD-16-7, 615, G 1768.
- [58] 1 Henrici Stephani schediasmatarum uariorum lib[er] ex 2^a editione, 8°. Henricus Stephanus, *Schediasmatarum uariorum libri tres, qui sunt pensa succisiuarum horarum Aprilis, Maii, Junii*, [s.l.]: H. Stephanus 1589, in 8°. Cf. Renouard (1843), 153.
- [59] 1 Iacobus Ruffus chirurgus Tigurinus de tumoribus quibusdam phlegmaticis, 4°. Jacobus Ruffus, *Libellus de tumoribus quibusdam phlegmaticis non naturalibus, opera Iacobi Ruffus Chirurgi Tigurini ex ueteribus et recentioribus Chirurgis collectus*, Zürich: Froschover 1556, in 4°. Cf. VD-16-17, 471, R 3564.

[58] Deze filologische werken gingen voor het eerst ter perse in 1578.

[59] Ruffus correxi e Rueffus

- [60] 1 Ioa[nnis] Sporischii idea medici, 8°. Francofurti, 1582. Johannes Sporischius, *Idea medici, cum tractatu de symphomatibus crudelissimis, quae scarificationi et cucurbitularum usui Brunae incolis in Marchionatu Moraviae superuenerunt; et de febre epidemia anni ab incarnatione seruatoris nostri 1580*, Frankfurt: Erven A. Wechel 1582, in 8°. Cf. VD-16- 19, 480, s 8366.
- [61] 1 Ioa[nnis] Wieri de ira morbo etc., 8°. Basileae, 1577. Johannes Wierus, *De ira morbo, eiusdem curatione philosophica, medica et theologica liber*, Bazel: Oporinus 1577, in 8°. Cf. VD-16- 22, 148, w 2650.
- [62] 1 Ioa[nnis] Cassaniae de gigantibus, 8°. Spirae, 1587. Cf. [II, 23].
- [63] 1 Richardi Dinothi de rebus et factis memorabilibus loci communes, 8°. Basileae, 1580. Richardus Dinothus, *Richardi Dinothi Normandi constantinatis de rebus et factis memorabilibus loci communes historici*, Bazel: P. Perna 1580, in 8°. Cf. VD-16- 5, 383, D 1176.
- [64] 1 Eiusdem aduersaria historica, 4°. Basileae, 1581. Richardus Dinothus, *Aduersaria historica in centurias, quinquagenarias, decurias et Ἀτάκτους digesta*, Bazel: P. Perna 1581, in 4°. Cf. VD-16- 5, 382, D 1772.
- [65] 1 Thadaei Duni opera medica quaecumque reperiri poterunt ex ultima editione. Cf. [VI, 1], [VI, 2], [VI, 3], [IX, 27], [IX, 28], [IX, 29].

Omnes hi libri uenient compacti in tabulis chartaceis et corio uitelino sine claustris nec ligulis. (²)
[Montani manu:] Encomendado a los s^{tes} Luis Pérez y Ioan Moreto, por Arias Montano.

(²) Al deze boeken moeten ingebonden worden met kartonnen platten en kalfsleer, zonder slotjes of linten.

o: MPM, Arch. 121, 303–306

De volgende lijst werd vergezeld van een briefje waarin De Tovar na enkele beleefdheidsfrases vraagt zoveel mogelijk boeken van de nieuwe lijst te kopen, zonder nog verder rekening te houden met vroegere bestellingen die Arias Montano al aan Moretus had doorgegeven. Die vroegere lijsten konden vernietigd worden, omdat alle reeds aangevraagde boeken in de nieuwe lijst werden herhaald, behalve de boeken waarvan Moretus hen via een briefje aan Benito Arias Montano had laten weten dat ze reeds ingescheept waren in koffer drie van het schip van koopman Rochus Goosen.⁽¹⁾ Bovendien stonden nog een aantal niet eerder aangevraagde titels op de nieuwe lijst. Indien Moretus vaststelde dat de kosten hoger opliepen dan het geld op de beschikbare rekening, moest hij dat signaleren aan de bringer van de brief. Die zou dan van een vriend van De Tovar geld ontvangen om het saldo te vereffenen. Moretus kon de beschikbare boeken per schip meegeven en Montano of hemzelf daarvan per brief op de hoogte brengen. Het was niet nodig de boeken voor De Tovar te verzekeren. De boeken voor Montano hoefden niet ingebonden te worden; het volstond om 120 vellen papier mee te sturen om dat in Sevilla te laten doen.

Net zoals in de vorige lijsten moesten de aangekruiste titels ook aan Montano bezorgd worden.

In de linkermarge noteerde Moretus haaks op de schrijfrichting: 1593. D. Simón de Tovar.

[*Simonis e Touar manu:*] Libri comparandi pro doctore Simone e Touar, qui in priori eius catalogo desiderantur.

[1] Bauerijs de Bauerijs de febribus.	Cf. [x, 18].
[2] † Augustini Hunaei prodidagmata de dialecticis uocum affectionibus et proprietatibus, 8 ^{uo} . Antuerp[iae], 1574.	Augustinus Hunaeus, <i>Prodidagmata de dialecticis uocum affectionibus et proprietatibus: non modo philosophiae, uerum etiam alterius cuiusvis disciplinae studiosis, ad obscurorum locorum tenebras depellendas, ueritatemque facilius eruendam, utilissima</i> , Antwerpen: Chr. Plantin 1584, 8°. Cf. PP 3, nr. 1432.
[3] Auicennae li[bri] 3 fen 1. tr. 4. interprete Ioan[ne] Quinquerborio, 8 ^{uo} . Paris[iis], 72.	
[4] Item li[bri] 3 fen. 2 eodem interp[re]te. 8 ^{uo} . Paris[iis]	Johannes Quinquerborius, (vert.), <i>Libri tertii [...] de aegritudinis capitis</i> , Parijs: M. Juuenis 1570, in 8°; Johannes Quinquerborius (vert.), <i>Libri tertii seu [...] de aegritudinibus neruorum</i> , Parijs: M. Juuenis, 1570, in 8°. Cf. BM [STCF], 234.
[5] Centum aegritudinum particularium ultimae curationes, auctore Rustico Medicinae cultore. 8 ^{uo} .	Petrus Antonius Rusticus, <i>Memoriale medicorum canonice practantium</i> , Pavia: B. de Garaldis 1517, in 8°. Bevat: <i>Mesue Canones generales. Auicenna prima Fen. quarti Canonis. Rhaces egritudinum particularum ultimae curationes. Quingentarium dispositionum optima medicamenta. Auicenna Quarta Fen primi Canonis</i> . Cf. Wellcome, 300.
[6] Francisci Terilli methodus scientiarum iuxta Aristotelem et Gal[enum] et antiquorum phisica.	Franciscus Terrilis, <i>De methodo scientiarum atque artium</i> , Bologna: J. Rossius 1581, in 8°. Cf. Adams 2, 266, T 404.

⁽¹⁾ Moretus had inderdaad reeds op 6 juli 1593 een deel van de werken uit vroegere bestellijsten opgestuurd.

[2] Verstuurd op 16 december 1593; prijs: 11 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

- [7] Francisci imperialis Terrilius de medicina. Franciscus Imperialis, *De medicina libri duo*, Genua: 1554. Cf. BSB-ak 9, 83.
- [8] Iulius Firmicus, f[oli]o. Basil[ae]. Julius Firmicus Maternus, *Iulius Firmici Materni Iunioris Siculi v.c. ad Mauortium Lollianum, Astronomicwn libri viii, per Nicolaum Prucknerum astrologum nuper ab innumeris mendis uindicati. His accesserunt Claudii Ptolemaei Pheludiensis Alexandrini ἀποτελεσματῶν, quod Quadripartitum uocant, Lib. iiii. De inerrantium stellarum significationibus, lib. i. Hermetis uetustissimi astrologi centum aphoris. lib. i. Bethem centiloquium. Eiusdem de horis Planetarium liber alius. Almanzoris astrologi propositiones ad Saracenorum regem. Zahelis arabis de electionibus lib. i. Messahalalah de ratione circuli et stellarum, et qualiter in hoc seculo operentur, lib. i. Omar de natiuitatibus lib. iiii. Marci Manilii poetae disertissimi Astronomicwn lib. v. Postremo, Othonis Brunfelsii de diffinitionibus et terminis astrologiae libellus isagogicus*, Bazel: J. Herwagen 1551, in fol. Cf. VD-16- 6, 696, F 1120.
- [9] Pontanus de rebus coelestibus. Johannes Jovianus Pontanus, *De rebus coelestibus libri xiiii*, deel zes van zijn *Opera omnia in sex partes diuisa*, Florence: Erven F. Junta 1520, in 8°.
- [10] Ioan[nis] Bodini Andegauensis comment[arium] in lib[rum] Oppiani de uenatione. Oppianus Anazarbeius *de uenatione libri iiii. Ioan. Bodino Andegauensi interprete [...] His accessit commentarius uarius et multiplex, eiusdem interpretis*, Parijs: M. Vascosanus 1555. Cf. Hoffmann 3, 13.
- [11] Messa Hala de elementis et orbibus caelestibus. Messahalalah, *De elementis et orbibus coelestibus*, Nürnberg: J. Montanus en U. Neuberus 1549, in 4°. Cf. Adams 1, 741, M 1361.
- [12] † Nicolai Gruchii Rotomagensis de comitiis Romanorum li[bri] 3. Nicolás de Grouchy, *De comitiis Romanorum libri tres*, Parijs: M. Vascosani 1555, in fol. Cf. Adams 1, 511, G 1305.
- [13] Plinius secundus de re medica. Petrus Sybillenus de peste. Petrus Sybillenus, *De peste liber*, Praag: G. Melantrichius ab Auentino 1564, in 4°. Cf. Adams 2, 208, S 1058.
- [15] Remigii apologia pro Aristotele aduersus Argenterium.

[12] Verstuurd op 16 december 1593; prijs 14 st. (MPM, Arch. 70, 171r).

[13] Twee uitgaves die kunnen bedoeld zijn met de bestelling: Gaius Plinius Secundus, *De re medica libri v*, Bazel 1528; cf. BSB-ak 36, 355. *Medici antiqui omnes, qui Latinis literis diuersorum morborum genera et remedia persecuti sunt, undique conquisiti, et uno uolumine comprehensi, ut eorum, qui se medicinae studio dederunt, commodo consulatur*, Venetië: Zonen Aldus 1547, in fol. Met het werk van Plinius zijn ook de medische geschriften opgenomen van Celsus, Q. Serenus, Trotula, Marcellus, Scribonius Largus, Soranus van Efese, Apuleius, Antonius Musa, Aemilius Macro, Strabo Gallus, Caelius Aurelianus en Theodorus Priscianus; cf. Renouard (1825) 1, 337–338.

[15] Niet geïdentificeerd.

- [16] Sebastianus Austrius de morbis puerorum. Cf. [x, 46].
- [17] Spinula de intercalandi ratione corrigenda. Francesco Spinola, *De intercalandi ratione corrigenda*, Venetië: B. Zalterius 1562, in 8°. Cf. *BM [STCI]* 3, 198.
- [18] Michaëlis Gauaseti li[bri] 3. Primus de natura Cauterii et eius accidentibus. 2us de prel[udiis] anatomicis siue totius art[is] med[icae] fundamento. 3us de exercitat[i]one Anatom[ica] Michaelis Gavassetius, *Libri tres, de natura cauterii, de praeludiis anatomicis, de exercitatione methodi anatomicae*, Venetië: P. Meietus 1587, in 4°. Cf. Adams 1, 473, G 296.
- [19] Remaclus F. Limburgen[sis] de aquis destillatis quae in communi sunt usu. Remaclus Fuchsius, (= Remaclus Limburgensis), *Historia omnium aquarum; accesis conditorum aromaticorum tractatus*, Parijs: S. Groulleau 1552, in 16°. Cf. *BM [STCF]*, 190.
- [20] Ioannis Gersonis de cognitione castitatis et pollutionis. Johannes Gerson, *De cognitione castitatis et pollutionibus diurnis* (s. l., s. a.). Cf. *BSB-ak* 8, 452.
- [21] Ioan[nis] Visceri theses de affectibus uteri humani. Johannes Vischerus, *Theses de affectibus uteri humani. Quas [...] praeside [...] D. Ioanne Viscero Wemdingensi, [...] pro ingenii sui tenuitate publice 9 Iunii defendere conabitur*, Tübingen: G. Gruppenachius 1581, in 4°. Cf. *VD-16- 21, 273, VI 730*.
- [22] Therapea puerperarum per Ioan[nem] Labon medicum, 8^{uo}. Paris[iis], 87. Jean Le Bon, *Therapia puerperarum*, Parijs: J. Dupuys 1577, in 16°; cf. *BM [STCF]*, 258.
- [23] De morbis puerorum tractatus opera Ioan[nis] Groscesii etc. Johannes Groscesius, *Hieron. Mercurialis Foroliuieni. de morbis puerorum tractatus opera Ioan. Groscesii*, Bazel: C. Waldkirch bij Perna 1584, in 8°; cf. *VD-16- 13, 598, M 4811*.
- [24] [*Montani manu*] † duo exemplaria: Pauli Leopardi Isebergensis Furnii, emendationum et miscellaneorum lib[ri] uiginti, 4°. Antuer[piae], 68. Cf. [ix, 72].
- [25] [*Montani manu*] † duo exemplaria: Petri Victorii uariarum lectionum li[bri] 38. In f[oli]o. Petrus Victorius, (Pietro Vettori), *Variarum lectionum libri xxxviii*, Florence: Ph. en J. Junta en broers 1582, fol. Cf. Adams 2, 325, v 690.
- [26] Controuersiarum enchiridium Francisci Costeri. Franciscus Costerus, *Enchiridion controuersiarum praecipuarum nostri temporis de religione, in gratiam sodalitatis beatiss. uirginis Mariae, auctore Reuerendo P. Francisco Cos-*

[22] We hebben geen exemplaar gevonden van de gevraagde uitgave. Misschien is er een vergissing gebeurd bij het dicteren of het overschrijven van het jaartal.

[23] Er bestond een recentere editie, verschenen te Venetië bij Paulus Meletus in 1588, cf. *BM [STCI]*, 384.

[26] Costeri correxi e Coyteri

- tero doctore theologo Societatis Iesu: Nunc aliquot locis [...] locupletatum, Keulen: Atelier Birckmann voor A. Mylius 1587, in 8°. Cf. VD-16- 4, 665, C 5553.
- [27] Disputatio medica de obstructione D[omino] Andrea Planero. Andreas Planerus, *Disputatio medica de obstructione. Praes. Andreas Planer, resp. P. Hener*, Tübingen: G. Gruppenbachius, 1583, in 4°. Cf. Adams 2, 88, P 1393.
- [28] Theses de putredine ex. 4. Meteor. Arist. Pauli Toscani.
- [29] Antonii Mirandulani libri monomachiae. Antonius Bernardus, *Disputationes, in quibus primum ex professo Monomachia (quam singulare certamen Latini, recentiores Duellum uocant) philosophicis rationibus astruitur, et mox diuina auctoritate labefactata penitus euertitur [...]* Deinde uero omnes utriusque Philosophiae, [...] Loci obscuriores [...] Aristotelica methodo luculentissime examinantur et explicantur, Bazel: H. Petri en N. Bryling 1562, in fol. Cf. VD-16- 2, 295, B 1906.
- [30] Iulii Alexandrini de medicina et medico dialogus, 4°. Giulio Alessandrini, *Iulii Alexandrini serenissimi Romanorum Regis physici, de medicina et medico dialogus, libris quinque distinctus [...]*, Zürich: A. Gesner jr. 1557, in 4°. Cf. VD-16- 1, 245, A 1752.
- [31] [Montani manu] duo exemplaria: Narrationes duae admodum memorabiles, quarum prima continet diarium expeditionis Francisci Draki equitis Angli in Indias Occidentales susceptae anno 1585; altera, omnium rerum ab eodem Drako et Norreysio in Lusitanica irruptione gestarum fidelem continuationem subijcit. Emendatius quam antea editae. Additis insuper tabulis Geographicis accuratissimis, Nürnberg: Chr. Lochner en J. Hofmann 1590, in 4°. Cf. VD-16- 2, 760, B 5452.
- [32] Iacobi Carpensis chirurgia, inscripta chirurgia And[reae] Wesalii. Andreas Vesalius, (ed. P. Borgarutius), *Chirurgia magna in septem libros digesta*, Venetie: Valgrisiana 1569, in 8°. Cf. Adams 2, 322, v 602.
- [33] Pindari et aliorum lyricorum carmina Graecolatina, Henric[i] Steph[ani]. Pindari Olympia, Pythia, Nemea, Isthmia. Caeterorum octo lyricorum carmina, Alcaei, Sapphus, Stesichori, Ibyci, Anacreontis, Bacchylidis, Simonidis, Alcmanis, nonnulla etiam aliorum: omnia graece et latine, H. Stephanus, 1560, in 16°. Cf. (Renouard) 1843, 120.

[28] Niet geïdentificeerd. De referentie die de datum het dichtst benadert is Paulus Venetus, *Summule naturalium Pauli Veneti ordinis heremitarum sancti Augustini physicorum liber [...]* Explicit ultima pars summe naturalium, Milaan 1476. Deze auteur publiceerde zijn commentaar bij de *Naturalia* van Aristoteles in 1476, cf. Brunet 4, 454. In BM [STC] 2, 535 vonden we echter volgende referentie: *Summa philosophie naturalis*, Venetië 1503.

- [34] Disputationes philosophicae tres. P[rim]a de iride; 2^a de fluxu et refluxu maris; 3^a de galaxia habitae olim et iam denuo in lucem editae a Christophoro Meurero. 4°, 1592. Cf. [v, 31].
- [35] Hieronymus Gabucinus de comitali morbo. Hieronymus Gabucinius, *De comitali morbo libri III*, Venetië: Aldus 1561, in 4°. Cf. *BM [STCI]* 2, 2.
- [36] Hieronymus Gabucinus de podagra. Hieronymus Gabucinius, *Commentarius de podagra*, Venetië: J.B. Somascus en broers 1569, in 4°. Cf. *BM, [STCI]* 2, 2.
- [37] Herculis Ciofani in omnia Ouidii opera obseruationes, 8^{uo}. Plant[ini], 83. Cf. [x, 16].
- [38] Ioannis Leonis Aphricae historia. Johannes Leo Africanus, *De totius Africae descriptione libri IX [...] Arabice primum scripsit author; deinde Italico sermone reddidit; Ioannes Florianus ex Italico Latinum fecit. Hic recens accedit Hannonis Carthaginensium sucis Nauigatio, [...] Conrado Gesnero interprete cum scholiis*, Zürich: A. Gesner jr. 1549, in 8°). Cf. *VD-16- 11*, 298, L 1188.

[A tergo, margine sinistro a Moreti manu:] Doctor Touar B[enedictus] A[rias] Montanus.

[35] Verstuurd op 23 november 1594; prijs 1 fl. 4 st. (MPM, Arch. 71, 158v).

XII Bestelling voor Simón de Tovar en Benito Arias Montano

[na 4 oktober 1593]

o: MPM, Arch. 121, 309–310

Deze bestelling moet zeker gedateerd worden na 4 oktober 1593, de datum van de vorige bestelling van De Tovar, opgesteld toen hij nog geen enkel boek van eerdere bestellingen had ontvangen. Hier wordt echter de ontvangst gemeld van een van de boeken die op 6 juli 1593 waren opgesteld, namelijk *Foetus uiui ex matre uiua*, Bazel 1591, in 8°. De hier volgende lijst is waarschijnlijk einde 1593 – begin 1594 aangekomen bij de drukkerij. Het gaat hier, net zoals in document x wellicht niet om het handschrift van Tovar zelf.

[1] † Adriani Turnebi scripta omnia. [2] † Iosephi Scaligeri scripta omnia.	Cf. [1, 54]. Josephus Justus Scaliger, <i>Ausonianarum lectionum libri duo. Adiectis A. Turnebi notis</i>, [Genève:] J. Stoeur 1588, in 16°; <i>Coniectanea in M. Terentium Varronem de lingua Latina</i>, Parijs: R. Stephanus 1565, in 8°; <i>Yuonis Villiomari [i. e. J. J. Scaliger] in locos controuersos R. Titii animaduersorum liber</i>, Parijs: M. Patisson bij R. Stephanus 1586, in 8°; <i>Opus nouum de emendatione temporum in octo libros tributum</i>, Parijs: M. Patisson bij R. Stephanus 1583, in fol.; <i>De emendatione temporum opus nouum</i>, Francofurt: J. Wechel voor N. Bassaeus 1593, in fol. Cf. Adams 2, 188, s 557.
[3] † Marci Antonii Mureti scripta omnia.	Marcus Antonius Muretus, <i>Iuuenilia</i>, Barth (Pommeren): ex officina Principis 1590, in 8°; <i>Orationes xxv. Interpretatio quinti libri Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum</i>, Lyon: S. Michael 1583, in 16°; <i>Orationes tres de studiis literarum</i>, Venetië: [Aldus] 1555, in 4°; <i>Orationum Ciceronis in Catilinam explicatio</i>, Venetië: J. Gryphius 1557, in 8°; <i>Oratio de laudibus litterarum habita Romae xv nou. 1573</i>, Rome: Erven Antonius Bladius 1573, in 4°; <i>Trium huius seculi oratorum, M. A. Mureti, C. Sigonii, P. J. Perpiniani, orationum uolumen</i>, Ingolstadt: D. Sartorius 1584, in 8°; <i>Oratio habita ad Cardinales ipso die Paschae (1585)</i>, Rome: F. Zanetti 1585, in 4°; <i>Orationes quatuor</i>, Ingolstadt: David Sartorius 1585, 8°; <i>Orationes tres. Prima ad Pium IIII</i>, Rome: Antonius Bladus 1564, in 4°; <i>Oratio mandatu s.p.q.r. habita in reditu ad urbem M. A. Columnae post Turcas nauali proelio uictos</i>, Rome: Erven A. Bladus [1571], in 4°; <i>Orationes xxIIII</i>, Bazel 1577, in 8°; <i>Ad Pium IIII oratio Antonii Borbonii Nauarrorum regis nomine</i>, Dillingen: S. Mayer [1560], in 4°; <i>Annotationes M. A. Mureti et F. Fabricii in sex Terentii comoedias</i>, Antwerpen: Chr. Plantin 1565, in 16°; <i>Ad Gregorium XIII oratio habita nomine Karoli IX</i>, Rome: Erven A. Bladius 1573, in 4°; <i>Trium uirorum praefationes ac epistolae familiares, Mureti, Lambini et regii. Quibus P. Manutii praefationes adiunximus</i>, Parijs: E. Maugier 1579, in 16°; <i>Variarum lectionum libri VIII</i>, Venetië: J. Ziletti 1559, in 4°; <i>Variarum lectionum libri xv</i>, Antwerpen: Chr. Plantin 1586, in 8°; <i>Hymnorum sacrorum liber. Alia quaedam poematia. A. S. Sannazarii de uirginis partu libri tres</i>, Ingolstadt: D. Sartorius, 1584, in 8°; <i>Epistolae</i>, Parijs: M. Clopeiau 1580, in 8°; <i>Epistolarum liber</i>, Ingolstadt: D. Sartorius 1584, in 8°.
[4] † Iusti Lypsi epistolicarum quaestionum libri.	Justus Lipsius, <i>Epistolicarum quaestionum libri v, in quis ad uarios scriptores, pleraeque ad T. Liuium notae</i>, Leiden: Chr. Plantin 1585. Cf. PP 3, nr. 1555A–B.

- [5] † Eiusdem uariarum lectionum libri. Cf. [VI, 27].
- [6] † Eiusdem antiquarum lectionum libri. Cf. [IX, 58].
- [7] † Eiusdem de recta pronuntiatione linguae latinae. Justus Lipsius, *De recta pronuntiatione Latinae linguae dialogus*, Leiden: F. Raphelengius 1586, in 4°. Cf. *PP* 3, nr. 1553.
- [8] 6 Breuiaria ex officina plantiniana in 8° compacta. *Breuiarium Romanum* [...] Pii v [...] iussu editum. *Additis aliquot SS. Officiis*, Antwerpen: Weduwe Plantin en J. Moretus, 1593, in 8°. Cf. *BT* 2, 34, nr. 5327.
- [9] Quidquid scripserit Franciscus Raphelengius cuiuscumque argumenti.
- [10] Quidquid Iustus Lypsius recentis operis ediderit.
- [11] Si quid etiam ex Abrahami Ortelii ingenio et musaeo commune sit nunc recens factum.
- [12] Adriani Iunii scripta omnia post nomenclatorem et lexicum Graecum. *Marci V. Martialis epigrammaton libri XII cum scholiis Hadr. Iunii*, Antwerpen: Chr. Plantin 1568, in 16°; cf. *PP* 4, 1637. *Noua poemata* [...] item *Hadriani Iunii carminum Lugdunensium sylvia*, Leiden, 1575; cf. *TB* 1, 184, nr. 1632. *Batauia in quae praeter gentis et insulae antiquitatem*, Leiden: Fr. Raphelengius, sr. 1588, in 4°; cf. Adams 1, 594, J 442.

[9] [2 Missale in 4° ex eadem officina compactum] o

Het is niet duidelijk of De Tovar hier de werken van Raphelengius vader of zoon bedoelt en evenmin of het alleen gaat om de reeds verschenen werken (een zeer klein aantal in beide gevallen). Van de vader kennen we: *De clysteribus et colica liber. A Johannotio e Graeca in Arabicam et inde a Kalonymo in Hebraeam linguam translatus: iam primum in lucem editus cura Fr. Raphelengii*, Leiden 1591; *Epitome thesauri linguae sanctae* [...] Fr. Raphelengii emendavit. *Quarta editio cui accessit Appendix dictionum chaldaicarum noua*, Antwerpen: Chr. Plantin 1588; *Specimen characterum Arabicorum officinae Franc. Raphelengii*, Leiden: F. Raphelengius 1595, in 4°; *Lexicon Arabicum*, Leiden 1613. Van de zoon: *In aduentum ducis Andegauensis carmen hexametrum, autore Fr. R. iuniore, anno aetatis suae XIII*, [Antwerpen 1582], in 8°; *Imagines L. uirorum doctorum, cum elogiis, aere incisae opera P. Callaei*, Antwerpen 1587, in fol.; *Decem tragoediae quae Lucio Annaeo Senecae tribuuntur: opera Francisci Raphelengii Fr. f. Plantiniani, ope Justii Lipsii, emendatiores* [...] *Cum utriusque notis*, Leiden: Franciscus I Raphelengius 1589.

[10] Op 16 december 1593 kreeg De Tovar *Saturnalia sermonum libri duo*. *Editio ultima*, Leiden: F. Raphelengius 1590, in 4° toegestuurd (prijs: 1 fl.), cf. *MPM*, Arch. 70, 171r. Op 23 november 1594 volgden *De cruce libri tres*, Antwerpen, Weduwe Plantin en J. Moretus 1593-1594, in 4° (prijs: 1 fl. 2 st.); *Electorum liber secundus, in quo mixtim Ritus et Censurae*, Leiden: Chr. Plantin 1585, in 4° (prijs: 8 st.); *Publius Cornelius Tacitus. Opera quae exstant* [...] *Additi commentarii meliores plenioreque, cum curis secundis*, Leiden: F. Raphelengius 1589, in fol. (prijs: 3 fl. 10 st.), cf. *MPM*, Arch. 71, 158v.

[11] De meest recente editie van Ortelius' *Theatrum orbis terrarum* is die van 1592 (Antwerpen: Weduwe Plantin en J. Moretus), die De Tovar al kende. In 1589 hadden ze reeds het *Epitome theatri Orteliani* ter perse gelegd en in 1590 het *Additamentum* iv. Op 23 november 1594 werd hem in ieder geval een exemplaar van de nieuwste editie van het *Theatrum*; prijs: 24 fl. (*MPM*, Arch. 71, 158v).

[12] Van dit laatste werk werd een exemplaar verstuurd op 9 februari 1595; prijs: 1 fl. 2 st. (*MPM*, Arch. 72, 171r).

- [13] Xysti Betulei concordantiae Graecae in Nouum Testamentum dempta praefatione. Xystus Betuleius, *Concordantiae Graecae, opus magno usui omnibus Sacrarum Scripturarum uere studiosis futurum*, Bazel: J. Oporinus 1546, in fol. Cf. VD-16- 2, 778, B 5581.
- [14] Biblia regia cum apparatu suo compacta tomis 8 in usum Ariae Montani. 2 *Biblia Sacra Hebraice, Chaldaice, Graece et Latine Philippi II Reg. Cathol. pietate et studio ad sacrosanctae ecclesiae usum*, 8 vols., Antwerpen: Chr. Plantin, 1568-1573, in fol. Cf. PP 1, nr. 644.
- [15] En el libro *Foetus uiui ex matre uiua* falta el pliego que devía estar antes de la plana 271 que comienza *pocrate, duritiem induit* y es de la historia del foeto lapideo cuya pintura está allí y falta la hystoria.

Y esta falta está en los dos libros que vinieron desta materia el uno para el commendador Arias Montano y el otro para el dottor Tovar.

[14] regia [octo tomis] o

[15] 'In het boek [...] ontbreekt het katern dat voor pagina 271 thuishoort en dat begint met *pocrate, duritiem induit*, over het relaas van de versteende foetus, waarvan ik wel de afbeelding heb, echter zonder de bijhorende tekst. Die ontbreekt in de twee boeken die over deze materie zijn aangekomen, een voor commandeur Arias Montano en het andere voor doctor Tovar.'

XIII Bestelling voor Pedro de Valencia

[tussen 1 augustus – 18 december 1595]

o: MPM, Arch. 485, op een los stukje papier; c: MPM, Arch. 485, 19v

Bij toeval kunnen we in dit artikel een kleine bestelling van Pedro de Valencia opnemen, een auto-graaf bewaard op een los stukje papier in een dossier met rekeningen van het Plantinse Huis. De datum van deze bestelling kan vastgesteld worden dankzij de aantekeningen in de boekhouding van Jan Moretus (MPM, Arch. 485).

B[enedictus] Arias Montanus D. Lud[oui]co Peresio:

Este memorial dé v[uesa] m[erced] al S[eñ]or Juan Moreto con mis b[esa] m[anos] para que por qualquiera vía nos lo cumpla para serv[ici]o de Dios.⁽¹⁾

[1] D[iui] Cyrilli opera Graece
saltem libri aduers[us]
Iulianum.

[2] 1 D[iui] Theodoretī τῶν
Ἑλληνικῶν πάθων θεραπεία
Graece.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ Ἐπισκόπου Κύρου Ἑλληνικῶν παθημάτων
θεραπευτικὴν [...]. *Theodoretī Cyrensis episcopi Graecarum
affectionum curatio; seu, Euangelicae ueritatis ex Graeca phi-
losophia agnitio. Graece nunc primum ex quatuor manuscriptis
exemplaribus, duobus sc. Palatinis, et totidem Augustanis,
edita, breuibusque annotationibus et tribus indicibus aucta,
cum Zenobii Acciaoli Latina interpretatione diligenter recog-
nita, aliquot etiam locis emendata*, [Heidelberg:] H. Commelin
1592, in fol. Cf. Hoffmann 3, 687.

[3] 1 Iuliani Imperatoris
opuscul[ul]a Graece.

Cf. [1, 9].

[4] 1 Porphyrii opera Graece.

Cf. [1, 8].

[5] 1 Dionis Chrysostomi oratio-
nes Graece.

Cf. [1, 5].

[6] 1 Arthemidorus de
interp[retatione] somnium
Graece.

ἈΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ Ὀνειροκριτικῶν βιβλία πέντε περὶ ἑνυπνίων ὡς
λέγουσιν. *Artemidori de somniorum interpretatione libri
quinque. De insomniis quod Synesii cuiusdam nomine circum-
fertur*, Venetië: A. Manutius en A. Asulanus 1518, in 8°. Cf.
Hoffmann 1, 405.

(¹) 'Moge Uwe genade deze lijst bezorgen aan de heer Johannes Moretus met mijn handruk opdat hij die op welke manier ook voor ons zou verzamelen ten dienste van God.'

[1] De eerste editie van de *Opera omnia* van Cyrillus in het Grieks werd in de zeventiende eeuw bezorgd door Jean Aubert: *Sancti Patris Nostri Cyrilli Alexandrini Archiepiscopi. Opera in iv tomos tributa* Parijs: koninklijke drukkerij 1638, in fol.; cf. Hoffmann 1, 530. Wat betreft de *Libri aduersus Iulianum* kennen we *Cyrilli Alexandrini episcopi libri x pro sancta Christianorum religione, aduersus libros impii Iuliani, Graece cum interpretatione lat.* Nic. Borbonii et I. Auberti, Leipzig: Erven M.G. Weidmann en I.L. Gledisch 1596, in fol. Op het tijdstip van deze bestelling waren al verscheidene edities van de *Opera omnia* van Cyrillus in het Latijn verschenen. Het meest nabij is: *Diui Cyrilli Alexandrini episcopi opera omnia, quae hactenus summa diligentia reperiri potuerunt emaculata et aucta, duobus tomos consulto comprehensa. Additis quibusdam opusculis per Gentianum Heruetum, recens e graeco conuertis*, Parijs: M. Sonnius 1573, in fol. Cf. IA 11, 168.

- [7] 1 Procli philosophi Platonici
op[er]a Graece.
- [8] 1 Iamblichi opera Graece.
- [9] 1 Sexti Empirici Pyrrhonii
philosophi contra
Mathematicos. Eiusdem
Pyrrhoniatarum hypotyposeon
Graece.
- [10] También nos faltan todos los
commentadores griegos de
Aristoteles en griego:
Alex[andr]o Aphrodiseo,
Themistio, Philopono,
Olympiodoro etc. y sería
bueno pedirlos también.

[7] Op het moment van de aanvraag bestond, voor zover ik weet, geen Griekse editie van de *Opera omnia* van Proclus. Voor de Griekse werken van deze filosoof die tot dan toe waren verschenen, zie Hoffmann 3, 466–468.

[8] De eerste Griekse uitgave van Iamblichus' *Opera omnia* verscheen pas in de 19de eeuw. Het enige werk dat in de 16de eeuw in het Grieks verscheen, is *Τὰ θεολογούμενα τῆς ἀριθμητικῆς*, opusculum nouum, antehac nusquam excusum, Parijs: Chr. Wechel 1543, in 4°. Drie jaar na deze bestelling verscheen een nieuwe editie van Iamblichus: *ἸΑΜΒΛΙΧΟΥ ΧΑΛΚΙΔΕΩΣ [...] Λόγοι δύο. Iamblichi Chalcidensis ex Syria coele de uita Pythagorae et Protrepticae orationes ad Philosophiam Lib. II. Nunquam hactenus uisi: nunc uero Graece et Latine primum editi cum necessariis castigationibus et notis*, Franeker: Ae. Radaeus, 1598, in 4°. Cf. Hoffmann 2, 529–532.

[9] De Griekse editie van de *Opera omnia* van Sextus Empiricus dateert uit 1621. In de zestiger jaren van de zestiende eeuw zagen twee van de gevraagde werken het licht, zij het in Latijnse vertaling: *Sexti Philosophi Pyrrhonianum hypotyposewn libri III, quibus in tres philosophiae partes seuerissime inquiritur. Graece nunquam, Latine nunc primum editi, interprete Henrico Stephano*, s.l. 1562, in 8°; *Sexti Empirici uiri longe doctissimi aduersus mathematicos, hoc est, aduersus eos qui profitentur disciplinas, opus [...] Graece nunquam, Latine nunc primum editum Gentiano Herueto Aurelio interprete*, Parijs: M. Juuenis 1569, in 8°.

[10] 'Het ontbreekt ons ook aan alle Griekse commentaren bij Aristoteles [...] en het zou goed zijn die ook aan te vragen.' Zie Pedro de Valencia's vroegere bestelling, nr. I.

Deze korte bestelling die alleen van koopman Diego Núñez Pérez afkomstig is, werd door Luis Pérez toevertrouwd aan het Plantijnse Huis. De *terminus post quem* is 1594, het publicatiejaar van een van de gevraagde boeken. Ze gaat echter vooraf aan de volgende bestelling van Núñez, omdat ze een bladzijde vroeger is opgenomen in het archiefstuk. We geloven alleszins dat beide bestellingen van Núñez Pérez vrij kort na elkaar dateren. Beide zijn in dezelfde hand geschreven, mogelijk door Núñez Pérez zelf. De opgegeven titels zijn identiek aan het titelblad.

- [1] Euangelicae Historiae imagines ex ordine euangeliorum quae toto anno in missae sacrificio recitantur in ordinem temporis uitae Christi digestae. Autore Hieronymo Natali Societatis Iesu Theologo. Antuerpiae Anno Domini M.D.XCIII.
- [2] Item. Adnotationes et meditationes in euangelia quae in sacrosancto missae sacrificio toto anno leguntur. Cum euangeliorum concordantia historia integritati sufficienti. Accessit et index historiam ipsam euangelicam in ordinem temporis uitae christi distribuens. Autore Hieronimo Natali Societatis Iesu Theologo. Antuerpiae, excudebat Martinus Nutius anno D[omi]ni M.D.XCIII superiorum permissu.

[Perezii manu:] duo exemp[lari]a ligados en p[er]g[amin]o con papelones. (¹)
 [A tergo, scriptura transuersa in sinistro margine, Moreti manu:] Diego Nuñez. Ac.
 [Infra, scriptura inuersa:] Sor Luis Pérez.

(¹) Twee exemplaren gebonden in perkament met papier.

XV Bestelling voor Diego Núñez Pérez en Benito Arias Montano

[tussen 1595 en 1596]

o: MPM, Arch. 117, 589–590

In de boekhouding van Moretus stellen we vast dat hij Montano tussen 1595 en 1596 exemplaren van zijn eigen werken bezorgde (MPM, Arch. 485, 20–25), wat ons doet vermoeden dat deze gezamenlijke bestelling van Núñez Pérez en Montano uit deze periode dateert. Het valt niet uit te sluiten dat Montano om zulke exemplaren vroeg en na 1592 toont de Spanjaard zich ontstemd omdat 'mijn eigen geschriften niet naar Spanje komen, terwijl ze zo vaak naar andere landen gaan'.⁽¹⁾

Uit de boekhouding van Moretus leiden we af dat tussen 1595 en 1596 exemplaren van Montano's eigen werken naar hem werden opgestuurd, wat ons doet vermoeden dat deze gezamenlijke aanvraag van Núñez Pérez en Montano van deze datum is. Dat Montano exemplaren van zijn eigen oeuvre vraagt, is niet vreemd, want vanaf 1592 toont hij zich verstoord omdat zijn geschriften niet in Spanje geraken, terwijl ze elders veelvuldig te vinden zijn (brief van 11 april 1593 aan Pedro de Castro Quiñones, gepubliceerd door D. Cabanelas, 'Arias Montano y los libros plúmbeos de Granada', *Miscelánea de Estudios Árabes y hebraicos*, 18–19 (1969–1970), 1, 11–12).

De lijst bevat alle werken van Arias Montano, behalve de *Biblia Regia* (polyglotbijbel):

[1] † ‡ 2 Commentaria in 12 prophetas in ff°	<i>Benedicti Ariae Montani Hispalensis commentaria in duodecim Prophetas</i> , Antwerpen: Chr. Plantin 1571, in fol.
[2] † ‡ 2 Elucidationes in Euangelia. in 4°.	<i>Benedicti Ariae Montani elucidationes in quatuor euangelia, Mathaei, Marci, Lucae et Ioannis. Quibus accedunt eiusdem elucidationes in Acta Apostolorum</i> , Antwerpen: Chr. Plantin 1575, in 4°.
[3] † ‡ 2 in Scripta Apostolorum 4°.	Idem
[4] † ‡ 2 in Daudidis Psalmos 4°.	<i>Davidis Regis ac Prophetarum aliorumque sacrorum Vatum psalmi, ex Hebraica ueritate in Latinum carmen a Benedicto Aria Montano obseruantissime conuersi</i> , Antwerpen: Chr. Plantin 1573, in 4°.
[5] † ‡ 2 in librum Iosuae 4°.	<i>Bened. Ariae Montani Hispal. de optimo imperio siue in lib. Iosuae commentarium</i> , Antwerpen: Chr. Plantin 1583, in 4°.
[6] † ‡ 2 in librum Iudicum 4°.	<i>De uaria republica siue commentaria in librum Iudicum, Benedicto Aria Montano Hispalensi descriptore</i> , Antwerpen: Weduwe Chr. Plantin en J. Moretus 1592 in 4°.
[7] † ‡ 2 Opus Magnum id est anima 4°.	<i>Liber generationis et regenerationis Adam siue de historia generis humani. Operis Magni pars prima, id est, Anima. Bened. Aria Montano Hispalen. Descriptore</i> , Antwerpen: Weduwe Chr. Plantin en J. Moretus 1593, in 4°.
[8] † ‡ 2 Monumenta Humanae Salutis in 4°.	<i>Humanae Salutis Monumenta B. Ariae Montani studio constructa et decantata</i> , Antwerpen: Chr. Plantin 1571, in 8°.

(1) Citaat in vertaling uit een brief aan Pedro de Castro Quiñones, 11 april 1593, gepubliceerd door D. Cabanelas, 'Arias Montano y los libros plúmbeos de Granada', in *Miscelánea de Estudios Árabes y hebraicos*, 18–19 (1969–1970), 1, 11–12.

[1] Herdruk in 1583.

[2] en [3] van de bestelling maken deel uit van dezelfde publicatie.

[4] Heruitgaven in 1574 en 1589. [8] Heruitgave in 1583.

- [9] † ‡ 2 Rhetoricorum 8°. *Rhetoricorum libri IIII Benedicti Ariae Montani theologi ac poetae laureati ex disciplina militari Diui Iacobi Ensigeri; ad Gasparem Vesesium Alcocerum cum annotationibus Antonii Moralii episcopi Meschuacanensis, quae rem omnem quam breuissime explicant*, Antwerpen: Chr. Plantin 1569 in 8°.
- [10] † ‡ 2 Dictatum Christianum 12°. *Dictatum Christianum siue communes et aptae discipulorum Christi omnium partes. Ex magistri praeceptis et institutis ad pusilli gregis instructionem a condiscipulo Benedicto Aria Montano obseruatis et in breuem summam collatis*, Antwerpen: Chr. Plantin 1575, in 12°.
- [11] † ‡ 2 Hymni et secula 16°. *Benedicti Ar. Montani Hymni et Secula*, Antwerpen: Weduwe Chr. Plantin en J. Moretus 1593, in 16°.
- [12] † ‡ 2 Poemata 16°. *Benedicti Ariae Montani Hispalensis poemata in quattuor tomos distincta*, Antwerpen: Chr. Plantin 1589, in 12°.
- [13] † ‡ 1 Daudidis historia. *Dauid, hoc est, uirtutis exercitissimae probatum Deo spectaculum*, Antwerpen: Chr. Plantin 1575.
- [14] † ‡ 1 Nuptiae spirituales. *Humani generis amatori Deo liberalissimo sacrarum diuinarum nuptiarum conuenta et acta y Christi Iesu Vitae*, Antwerpen: Chr. Plantin 1575.
- [15] † ‡ 1 Operis magni corporis prima pars; se está imprimiendo. *Naturae Historia, prima in magni operis corpore pars*, *Benedicto Aria Montano descriptore*, Antwerpen: J. Moretus 1601, in 4°.
- [16] † ‡ 1 Adam de linguarum et usu; se ha embiado a imprimir.
- [*Parte sinistra, manu Luis Pérez, designante libros priores omnes*]: De cada uno dos cuerpos todos ligados en perg[amin]o con papelones.
- [*Ima pagina, manu Luis Pérez*]: De cada uno destos libros an de venir dos de manera que an de ser doblados. Y an de venir ligados todos como mejor paresca; y que con ellos vengan:
- [17] ‡ 1 Theatrum terrae sanctae christiano Adrichomio Delpho autore. Christiaan van Adrichem, *Theatrum Terrae Sanctae et Bibliocarum Historiarum cum tabulis geographicis aere expressis, auctore Christiano Adrichomio Delpho*, Keulen: Birckmann voor A. Mylius 1590, in fol. Cf. VD-16- 1, 59, A 304.
- [18] ‡ 1 Biblia con anotaciones nuevas del padre Manuel Deja de la Compañía de Jesus. –

Ligados todos en perg[amin]o con papelones. Duplicados.

[*A tergo, Moreti manu, margine dextro scriptura tranuersa*]: Memoria de libros para Di[eg]o Nuñez. S[añ]or Luis Pérez. Ac.

[9] Latere edities o.m. in 1572 en 1589.

[10] Een Franse vertaling verscheen reeds in 1579.

[16] 'Verzonden om gedrukt te worden'. Dit werkje dat niet gedrukt is, wordt bewaard in de Nationale Bibliotheek van Madrid (Ms. 149) 'Adam siue de humani sensus interprete lingua, communibusque linguarum omnium rudimentis' (folios 1-15). Het werd gepubliceerd door L. Gómez Canseco en F. Navarro Antolín 'Un tratado de gramática general y comparada de Benito Arias Montano: Adam, siue de humani sensus interprete lingua communibusque linguarum rudimentis', in J.M. Maestre Maestre, e.a. (eds.), *Benito Arias Montano y los humanistas de su tiempo*, 2 vols. (Mérida 2006), 1, 163-223.

[18] Een bijbel met nieuwe annotaties van pater Manuel Deja, s.j.

Index van de bestelde boeken

- I [Vóór 28 maart 1585] Pedro de Valencia
Inc.: Pausanias graece (o: MPM, Arch. 116, 603r–603v)
- II [13 mei 1592] Francisco Pacheco en Arias Montano
Inc.: Iusti Lipsii de uenatione (o: MPM, Arch. 121, 297–298)
- III [Vóór 5 maart 1593] Francisco Pacheco en Benito Arias Montano
Inc.: De Catholicae Ecclesiae ministeriis... (o: MPM, Arch. 121, 321–324)
- IV [Vóór 5 maart 1593] Fernando de Herrera en Benito Arias Montano
Inc.: Hystoriae rei nummariae ueteris libri quinque (o: MPM, Arch. 121, 311–314)
- V [Vóór 5 maart 1593] Simón de Tovar en Benito Arias Montano
Inc.: De ueteribus mensuris ponderibus etc. tomi tres (o: MPM, Arch. 121, 315–318)
- VI [Vóór 5 maart 1593] Simón de Tovar en Benito Arias Montano
Inc.: Thadaei Duni cribratio medicamentorum. (o: MPM, Arch. 121, 319–320)
- VII [Vóór 5 maart 1593] Francisco Sánchez de Oropesa
Inc.: Athenaeus Iacobo Dalecampio interprete. (o: MPM, Arch. 121, 311–312)
- VIII [Vóór 29 april 1593] Francisco Sánchez de Oropesa
Inc.: De aegrotantium optimo assistente (o: MPM, Arch. 121, 299–300)
- IX [Vóór 29 april 1593] Simón de Tovar en Benito Arias Montano
Inc.: De aegrotantium optimo assistente (o: MPM, Arch. 121, 301–302)
- X [Vóór 25 juni 1593] Simón de Tovar
Inc.: 1 Marsilius Cagnatus de uariis obseruationibus. (o: MPM, Arch. 121, 329–330)
- XI 4 oktober 1593 Simón de Tovar en Benito Arias Montano
Inc.: Bauertius de Bauertiis de febribus. (o: MPM, Arch. 121, 305–306)
- XII [Tussen oktober en december 1593] Simón de Tovar en Benito Arias Montano
Inc.: Adriani Turnebi scripta omnia. (o: MPM, Arch. 121, 309–310)
- XIII [Tussen 1 augustus 1595 en 18 december 1595] Pedro de Valencia
Inc.: 1 D[iui] Cyrilli opera graece saltem libri aduersus Iulanium (o: MPM, Arch. 485)
- XIV [Tussen 1595 en 1596] Diego Núñez Pérez
Inc.: Euangelicae Historiae imagines (o: MPM, Arch. 117, 587)
- XV [Tussen 1595 en 1596] Diego Núñez Pérez en Benito Arias Montano
Inc.: 2 Commentaria in 12 prophetas (o: MPM, Arch. 117, 589–590)

Auteursindex

- Abbatus, Baldus Angelus v,21; IX,2
 Abrahamus Saurius, M. III,46
 Adrianus Alemanus x,32
 Adrichomius Delphus, Christianus II,83; II,94
 Aelianus I,7
 Aëtius Amidenus v,49; VIII,13
 Aitzingerus, Michaelis III,21ⁿ; IX,34; x,25
 Alanus, Gulielmus II,71
 Albertus, Salomo VI,12
 Aldus Manutius IV,9
 Alexander Aphrodisiensis I,16
 Alexandrinus, Iulius XI,30
 Alfraganus Arabs, Muhamedis II,84; IX,101
 Alpinus Prosperus III,25
 Ambrosius, Theseus III,30; III,35
 Antigonus II,86
 Antoninus, M. II,85
 Antonius Mirandulanus XI,29
 Apollinaris, Sidonius II,15
 Apollonius Rhodius II,59
 Apollonius Tyrius VI,25
 Apuleius, Lucius I,48; IV,24; V,10; IX,17; X,21
 Aquipontanus, Joannes III,2
 Argenterius XI,15
 Aristarchus Samius VI,33
 Aristophanes II,24
 Aristoteles I,12; I,13; I,14; I,15; I,16; I,17; I,18; I,19;
 IX,48; XI,6; XI,15; XIII,10
 Arnobius I,49
 Arrianus, Flavius III,43
 Arthemidorus XIII,6
 Athenaeus II,102; VII,1; VIII,9; VIII,18
 Aubertus Vindo, Jacobus IX,97; IX,98; x,8; x,9;
 x,10
 Augustinus, Antonius II,93
 Aureliano, Nathanael G. II,70
 Aurelius, Cornelius II,63
 Ausonius I,45
 Austrius, Sebastianus x,46; XI,16
 Avicenna XI,3

 Bacho, Rogerius VI,10
 Baseus, Nicolaus II,96
 Bauhinus, Casparus VI,39; XII,16
 Baueriis, Bauerius de x,18; XI,1
 Becanus, Joannes Goropius I,51
 Belarminus, Robertus II,82
 Benedictus, Johannes Baptista IX,94
 Bertachius, Dominicus IX,30; x,37
 Betuleius, Xystus IX,14
 Biesius, Nicolaus IX,82; IX,83; x,34; x,35
 Bigges, Walterius XI,31
 Bodinus, Joannes II,41; II,98; IV,25; XI,10
 Boërius, Nicolaus VI,23
 Bonefidius, Enimundus II,111
 Boschius, Johannes Lonaeus VI,11
 Botallus, Leonardus VII,2; VIII,21
 Brisianus, Hieronymus v,38
 Brissonius, Barnabas I,56
 Brutus, Joannes Michaelis II,104
 Bulingerus, Petrus III,3

 Caesarius Heisterbachensis II,97
 Caesius, M. Georgius VI,8
 Cagnatus, Marsilius IX,53; x,1
 Caldulus, Fulvius III,48
 Calpurnius Flacus IV,11
 Camerarius, Joachim I,24ⁿ; I,30ⁿ; II,11
 Caninius Angelus II,39
 Canterus, Gulielmus I,43; II,20
 Capetius, Johannes III,11
 Caprius, Pius Aeneas v,20
 Carcanus, Achilleus VI,21; IX,100
 Carpensis, Jacobus XI,32
 Carrio, Ludouicus II,60ⁿ; II,61; x,44
 Casaubonus Hortibonus, Isaac IV,30; v,12; v,27;
 VII,5ⁿ
 Cassanio, Joannes IV,4; x,62
 Cato, Marcus Portius II,18
 Chapelet, Claudius III,4
 Christmannus, M. Jacobus II,113
 Ciofanus, Hercules I,58ⁿ; x,16; XI,37
 Codomanus, Laurentius VI,6; IX,32
 Codronichius, Baptista v,33; VIII,5
 Coluius, Petrus IV,24; v,10; x,21
 Commandinus, Federicus VI,33ⁿ; IX,86
 Contius, Antonius II,109
 Copus, Alanus II,112
 Cornelius Celsus, Aurelius v,34; VIII,6; IX,7
 Costerus, Franciscus XI,26
 Crusius, Martinus II,106; IV,26
 Cuiacius, Jacobus II,79
 Cuno, Jacobus VI,7; IX,35
 Curopalata, Joannes II,12
 Cyrillus XIII,1

- Dalechampius, Jacobus VII,1; VIII,18
 Decimator, Henricus II,37
 Demetrius Phalereus I,33
 Deuarius, Matthaeus II,44
 Didymus I,26
 Dinothus, Richardus x,63
 Dion Chrysostomus I,5; XIII,5
 Dion Historicus I,4
 Dionysius Areopagus I,36
 Dionysius, Cassius x,47
 Dionysius Halicarnasseus I,2; IV,7
 Dionysius Longinus, Cassius I,32
 Douza, Janus IV,28; IV,29; V,11; IX,19
 Drakus, Franciscus XI,31
 Drusius, Joannes II,36; III,22
 Ducretus, Tussanus IX,102; x,29; x,54
 Dunus, Thaddaeus v,36; VI,1; VI,2; VI,3; IX,27; IX,28; IX,29; x,65
 Durantius, Jacobus IX,74; x,24
- Ellingerus, Andreas x,30
 Enlasin, Joannes v,34; IX,64
 Episcopus, Eusebius II,107
 Erasmus, Desiderius x,53
 Erastus, Thomas x,49
 Erudius, Martinus v,8; IX,13
 Eusthatus I,17; I,23
 Ewich, Joannes II,66ⁿ
- Faber, Petrus III,17; III,58ⁿ
 Ferrandus, Fulgentius II,108; III,4
 Festus, Sextus Pompeius I,45; II,17; v,44
 Firmicus Maternus, Julius XI,8
 Flaccus, M. Verrius v,44
 Florus, L. Julius II,65
 Folieta, Vbertus IV,27
 Fredericus, M. Joannes III,15
 Freigius, Joannes Thomas IX,92; x,43
 Fridericus Sylburgensis II,45
 Frischlinus, Nicodemus II,24; IV,17
 Frisius, Joannes Jacobus v,26
 Fruterius, Luca IX,81
 Fuchsius, Leonardus VI,13; IX,40; IX,41; x,39
 Fulgentius, Fabius Planciades III,74
- Gabucinus, Hieronymus XI,35; XI,36
 Galenus IX,40; IX,42; x,39
 Galesius, Augustinus VI,30
 Garetius, Henricus v,32; VIII,4
 Gauassetius, Michaelis XI,18
 Gellius, Aulus II,10
 Gemma, Cornelius VI,28; VI,29; IX,60; IX,61
 Gerso, Johannes XI,20
 Gesnerus, Conradus VI,14; VII,3; VIII,20; IX,42; IX,43; IX,44; x,13; x,56; x,57
 Gesualdus, Antonius Maria IX,71
 Giphanius, Hubertus II,10; II,26
 Giraldus, Lilius Gregorius IX,88; x,14
 Gosselinus, Gulielmus x,27
 Gorscius, Jacobus II,91
- Gothofredus, Dionysius II,81; II,92
 Gotthardus, Georgius II,90
 Grangerius, Bonauentura VIII,2; VIII,21; x,52
 Gratarolus, Gulielmus VI,15; IX,45
 Gregorius de Valentia II,75
 Gregorius Turolensis II,72
 Groscesius, Johannes XI,23
 Gruchius, Nicolaus XI,12
 Grutinius, Andreas v,29; VIII,3
 Gualperius, Otho II,19
- Harchius, Jodocus IX,91; x,42
 Harpocraton I,34
 Heerbrandus, Jacobus II,90
 Heliodorus I,10
 Helmoldus II,47
 Henricus Borbonius III,13
 Herilacus, Pamphilus v,40
 Hesiodus I,25
 Hippocrates VI,19
 Hollyngus, Edmond v,22; IX,3
 Homerus I,26; I,43
 Honoratus, Bartholomaeus II,22; IV,8
 Horatius Flaccus, Q. x,15
 Hostius, Matthaeus II,14; III,34; IV,2
 Hotomanus, Franciscus III,24
 Humulgergius, Gabriel IV,16
 Hunaeus, Augustinus XI,2
 Hungerus, Wolfgangus II,25; III,26
 Husman, Fridericus XI,33
- Iamblichus I,22; XIII,8
 Isidorus II,30; II,54
 Iordanus, Thomas IX,96; x,7
 Iuellus, Joannes II,51ⁿ
 Iulianus Imperator I,9; II,100; XIII,3
 Iunius, Franciscus II,12; II,31
 Iunius, Hadrianus IX,90; x,40; x,41; XII,13
 Iustinus IV,6; v,4
 Iuuenalis, D. Junius x,17
- Kentmanus, Theophilus v,28; v,2; IX,5
 Kragius, Andreas IX,95; x,5
- Laertius, Diogenes IV,30; v,12; IX,20
 Lambinus, Dionysius I,55
 Langius, Joannes IX,69; x,22; x,23
 Langlaeus, Joannes II,77; III,57
 Lannoyus, Ferdinandus v,50
 Le Bon, Johannes XI,22
 Leo Africanus, Joannes XI,37
 Leopardus, Paulus IX,72; x,3; XI,24
 Letort, Franciscus IX,89
 Libanius I,31
 Liebautius, Joannes v,42; IX,22; IX,77; x,26
 Lipsius, Justus I,44; II,1; II,2; II,3; II,4; II,5; II,6; II,7; II,8; II,9; IV,20; VI,27; VIII,4; VIII,22; IX,58; IX,59
 Liuius, Titus I,50
 Loos, Cornelius III,37
 Lucius, Cyriacus VI,22; IX,54; IX,55; x,11

Lucretius, Titus Carus II,26
Luisinus, Aloysius x,19

Machometus Bagdadinus IX,86
Mancinius, Celsus v,37; IX,10
Manilius, Marcus II,31
Marcellus Empiricus II,18; v,43; v,35
Marquardus, Johannes IX,43; x,45
Martialis, M. Valerius II,69
Martius, Galeottus IX,68
Masso, Papyrius II,46; III,5
Maximus, episcopus Cytherensis III,6
Megiserus, Hieronymus III,33
Meibomius, Henricus III,45
Mena, Ferdinandus VI,17; VIII,15; IX,49
Mercerius, Joannes III,27; III,28; III,29
Mercurialis, Hieronymus VI,24
Merlinus VIII,10
Messahalalah XI,11
Meurerus, Christophorus v,31; XI,34
Middencorpius, Jacobus IX,70
Mizaldus, Antonius v,23
Modius, Franciscus II,64; IV,5; IV,6; v,4
Molinaeus, Carolus I,63
Morienus Romanus x,36
Mornaes, Philippus II,89
Morus, Thomas v,25; IX,4
Moyses, Rabi IX,33
Muretus, Marcus Antonius XII,3
Mylius, Andreas: IV,14

Natalis, Hieronymus XIV,1; XIV,2
Nehemias, Abrahamus v,18
Nemesius VI,9
Nicander Colophonius v,17
Nicephorus Constantinopolitanus II,109
Norreysius XI,31
Nyssenens, Gregorius I,37

Occo, Adolfus III,19
Oddis, Odus de VI,18
Olympiodorus I,14; XIII,10
Oppianus Anazarbeus I,27; XI,10
Ortelius, Abrahamus I,59ⁿ; v,5; VII,7ⁿ; VIII,16;
XII,12
Ouidius Naso, P. x,16; XI,36

Panopolitanus, Nonnus II,103
Pantaleo Theueninus II,105
Panuinius, Onophrius III,10
Patricius, Franciscus III,56
Paulus I,38
Paulus Toscanus XI,28
Pausanias I,1
Peletarius, Jacobus IX,75
Pepagomenus, Demetrius IX,87; x,38
Persius Flaccus, A. x,17
Petronius, Alexander Traianus VIII,65; VIII,66;
x,20
Petrus, Suffridus II,57

Philoponus, Johannes I,11; XIII,10
Philostratus VI,26; IX,57
Piccolhominus, Archangelus IX,78
Pighius, Stephanus Winandus II,68
Pindarus II,38; XI,33
Planerus, Andreas XI,27
Plantinus, Christophorus II,35; XII,8; XII,9
Plato I,41
Plautus, T. Maccius I,55; IV,17
Plinius Secundus, C. VI,35; XI,13
Pompeius, Trogius IV,6ⁿ; v,4ⁿ
Pontanus, Iohannes Iouianus x,9
Ponzettus, Ferdinandus VI,31
Popma, Ausonius II,18
Popma, Titus IV,31
Porphirius I,8; XIII,4
Posselius, Johannes II,87
Posseuinus, Antonius II,42
Posthius, Iohannes IV,15
Priscianus, Theodorus VI,35
Proclus I,21; XIII,7
Ptolemaeus, Claudius VI,34; VII,6
Pulmannus, Theodorus x,15; x,17

Quercetanus, Josephus IX,97; x,9
Quinquerborius, Ioannes XI,3
Quintilianus, Marcus Fabius IV,11
Quintus Calaber I,6

Raphelengius, Franciscus XI,10
Rasius, Joannes II,67
Remaclus Limburgensis, F. XI,19
Remigius XI,15
Rescius, Stanislaus III,9
Reusnerus, Nicolaus v,30
Ricardus, Ioannes II,52
Ricciardus, Antonius II,95
Riccobonus, Antonius II,49; IV,22
Robertus, Johannes II,101
Roeslinus, Haeliseus VI,5; IX,31
Rossaeus, Guilielmus III,7
Roussetus, Franciscus v,39; XII,16ⁿ
Ruffus, Jacobus x,59
Rulandus, Martinus v,41; IX,21
Rusticus, Petrus Antonius XI,5

Sambucus, Joannes v,50
Sanctius, Franciscus x,55
Scaliger, Josephus I,45; II,20; II,28; XII,2
Scaliger, Julius Caesaris VI,19; IX,50
Schegkiius, Jacobus IX,73
Serenus Sammonicus, Quintus IV,16
Sextus Empiricus XIII,9
Sigonius, C. I,50
Simonius, Simo v,45; v,46; v,47; v,48; VIII,12; IX,23;
IX,24; IX,25; x,48; x,49; x,50
Simplicius I,13
Sohn, Georgius III,2
Solus Philosophus v,29; VIII,3
Sophocles I,42

Soranus Ephesius VI,35
 Spachius, Israëlīs V,24
 Spinula, Franciscus XI,17
 Spondanus, Joannes II,107
 Sporischius, Johannes X,60
 Stapleton, Thomas III,47
 Status Papinius II,61
 Stephanus, Henricus I,46; II,27; II,41; II,55; II,56;
 II,61; II,103; III,36; III,40; III,41; III,42; III,44; V,6;
 V,7; V,14; VIII,7
 Stephanus, Iosephus III,13
 Stewechius, Godescalcus I,48ⁿ; IX,18
 Sibyllenus, Petrus XI,14
 Strabo VII,5
 Struthius, Iosephus VI,4; IX,36
 Stuarta, Maria IV,21
 Sturcius, Christophorus II,78
 Suetonius Tranquillus, C. I,57

 Tacitus, P. Cornelius II,8; VII,4; VIII,22
 Talpa, Petrus IX,85; X,12
 Taurellus, Nicolaus X,51
 Terentianus Maurus III,23; IV,23
 Terentius Afer, P. IV,17
 Terrilus, Franciscus XI,7
 Tertullianus I,29
 Themistius I,15; XIII,10
 Theocritus I,24
 Theodoretus XIII,2
 Theon Sophista I,30

 Theophrastus I,20; V,27; VI,16; VIII,14
 Theophylactus I,38
 Thriuerus Brachelius, Heremias V,34; V,35; IX,7
 Titius, Robertus II,13
 Torquatus, Antonius IX,79
 Torrentius, Laeuinus I,57
 Turnebus, Adrianus I,54; IX,47; X,2; XII,1
 Tzetzes, Isacius IV,13

 Valeriola, Franciscus VI,20; IX,51
 Valerius Flaccus, C. II,60
 Velleius Paterculus, C. IV,9
 Velserus, Marcus II,43
 Verderius, Claudius II,22; IV,8; V,13
 Vergilius Maro, P. II,74ⁿ
 Vesalius, Andreas XI,32
 Vicarius, Bartholomaeus V,19; VIII,1; IX,1
 Victorius, Petrus XI,25
 Villafranca, Blasius IX,84
 Vinetus, Elia II,15; II,53
 Vischerus, Johannes XI,21
 Vranx, Columbanus II,76
 Vulcanius, Bonauentura II,63

 Wierus, Joannes X,61
 Wildenbergius, Hieronymus IX,99ⁿ
 Winzetus, Ninianus III,35ⁿ

 Zabarella, Jacobus VIII, 17
 Zwingerus, Theodorus IX, 76

After his departure from Antwerp, Benito Arias Montano maintained a busy correspondence with the *Officina Plantiniana*. The letters were not limited to exchanging news; quite often the Spanish theologian sent lists of titles of books which he or his Sevillian friends hoped to purchase. This article focuses on fifteen lists sent between 1585 and 1596 and preserved in MPM. The author did not just publish a transcription, but he also tried to identify the titles listed. In a number of cases he also succeeded in finding further information about the dispatching of the works. An analysis of these lists sheds more light on the wide cultural and scientific interests of the purchasers and on their socio-economical situation.

Ook na zijn vertrek uit Antwerpen bleef Benito Arias Montano een geregelde correspondentie onderhouden met de *Officina Plantiniana*. Er werden niet alleen nieuwsjes uitgewisseld; de Spaanse theoloog bezorgde ook regelmatig lijstjes met titels van boeken die hijzelf of zijn Sevilliaanse vrienden wilden aanschaffen. In dit artikel worden vijftien lijsten gepubliceerd uit de periode 1585-1596, en die in het MPM bewaard bleven. De auteur heeft zich niet beperkt tot een transcriptie, maar heeft ook geprobeerd de gewenste titels te identificeren. In een aantal gevallen is hij er ook in geslaagd verdere informatie te vinden over het verzenden van de werken. Een analyse van de lijsten werpt meer licht op de wetenschappelijke en veelzijdige culturele interesse van de bestellers en op hun socio-economische situatie.

